STUDII ŞI CERCETĂRI JURIDICE

Anul 12 (68), Nr. 4 **Octombrie–Decembrie 2023**

S U M A R

Studii

AVRIGEANU TUDOR, „Dreptul trebuie să fie social" Otto von Gierke şi solidarismul constituţiei din 1923 (II) 469
VERSAVIA BRUTARU, CRISTINEL GHIGHECI, Infracțiuni comise prin fapte de *cyberbullying*. Câteva elemente de practică judiciară 489
RADU STANCU, Rezolvarea problemelor de competență internă a instanțelor franceze „prin simpla mențiune în dosar" 515
ANDREI DUȚU-BUZURA, Spre un drept mondial al mediului și al climei. Premise, căi și tendințe de dezvoltare 523
DANIEL-MIHAIL ȘANDRU, Garanții juridice de protecție a cetățenilor în strategia Uniunii Europene privind societatea digitală 551

Viaţa ştiiinţifică

Conferința și reuniunile anuale ale European Law Institute (ELI), 6–8 septembrie 2023, Viena (*Radu Stancu*) 561

Recenzii

Sabine Lavorel, Marta Torre-Schaub, La justice climatique. Prévenir, surmonter et réparer les inégalités liées au changement climatique, Éditions Charles Léopold Mayer, Paris, 2023 *(Mircea M. Duțu-Buzura)* 573
Philippe Malinvaud, Mustapha Mekki și Jean-Baptiste Seube, Droit des obligations, 17ed, LexisNexis, Paris, 2023 (*Radu Stancu*) 579

Note de lectură

Les violences interpersonnelles dans les lieux de privation de liberté, Le Controleur général de lieux de privation de liberté, Editions Dalloz, 2020 (*Aura Preda*) 587

STUDII ŞI CERCETĂRI JURIDICE, an 12 (68), nr. 4, p. 463–592, Bucureşti, octombrie–decembrie, 2023

STUDII ŞI CERCETĂRI JURIDICE

Année 12 (68), N°. 4 **Octobre – Décembre 2023**

S O M M A I R E

Études

AVRIGEANU TUDOR, « Le droit doit être social » Otto von Gierke et le solidarisme de la Constitution de 1923 (II) 469
VERSAVIA BRUTARU, CRISTINEL GHIGHECI, Infractions commis par des actes de *cyberintimidation*. Quelques éléments de pratique judiciaire 489
RADU STANCU, Régler les questions de compétence interne des tribunaux français "par la simple mention au dossier" 515
ANDREI DUȚU-BUZURA, Vers un droit environnemental et climatique mondial. Premises, moyens et tendances de développement 523
DANIEL-MIHAIL ȘANDRU, Garanties juridiques pour la protection des citoyens dans la stratégie de société numérique de l'Union Européenne 551

Vie scientifique

Conférence et assemblées annuelles de l'European Law Institute (ELI), 6–8 septembre 2023, Vienne (*Radu Stancu*) 561

Revues

Sabine Lavorel, Marta Torre-Schaub, *La justice climatique. Prévenir, surmonter et réparer les inégalités liées au changement climatique*, Éditions Charles Léopold Mayer, Paris, 2023 (*Mircea M. Duțu-Buzura*) 573
Philippe Malinvaud, Mustapha Mekki și Jean-Baptiste Seube, *Droit des obligations*, 17ed, LexisNexis, Paris, 2023 (*Radu Stancu*) 579

Comptes rendus

Les violences interpersonnelles dans les lieux de privation de liberté, Le Controleur général des lieux de privation de liberté, Editions Dalloz, 2020 (*Aura Preda*) 587

STUDII ŞI CERCETĂRI JURIDICE

Year 12 (68), No. 4 **October – December 2023**

S U M M A R Y

Studies

AVRIGEANU TUDOR, "The Law must be social" Otto von Gierke and the Solidarism of the Romanian Constitution from 1923 (II) 469
VERSAVIA BRUTARU, CRISTINEL GHIGHECI, Crimes committed by Acts of *Cyberbullying*. Some Elements of Judicial Practice 489
RADU STANCU, Resolving Issues of Internal Jurisdiction of the French Courts "*By Simply Mentioning It in The File*" 515
ANDREI DUȚU-BUZURA, Towards a Global Environmental and Climate Right. Premises, Ways and Development Trends 523
DANIEL-MIHAIL ȘANDRU, Legal guarantees for the Protection of Citizens in the EU Strategy on the Digital Society 551

Viaţa ştiiinţifică

European Law Institute (ELI) Annual Conference and Meetings, 6–8 September 2023, Viena (*Radu Stancu*) 561

Recenzii

Sabine Lavorel, Marta Torre-Schaub, *La justice climatique. Prévenir, surmonter et réparer les inégalités liées au changement climatique*, Éditions Charles Léopold Mayer, Paris, 2023 *(Mircea M. Duțu-Buzura)* 573
Philippe Malinvaud, Mustapha Mekki și Jean-Baptiste Seube, *Droit des obligations*, 17ed, LexisNexis, Paris, 2023 (*Radu Stancu*) 579

Note de lectură

Les violences interpersonnelles dans les lieux de privation de liberté, Le Controleur général des lieux de privation de liberté, Editions Dalloz, 2020 (*Aura Preda*) 587

STUDII ŞI CERCETĂRI JURIDICE, an 12 (68), nr. 4, p. 463–592, Bucureşti, octombrie–decembrie, 2023

„DREPTUL TREBUIE SĂ FIE SOCIAL”
OTTO VON GIERKE ŞI SOLIDARISMUL CONSTITUŢIEI DIN 1923 (II)

(continuare din nr.1/2023)

Dr. Tudor AVRIGEANU[*]

Abstract: *While the first part of this article documented the positions taken by important Romanian scholars on solidarism (I) and especially on the issue of property conceived as social function following the theory of Leon Duguit but also the relevant provisions of the German Weimar Constitution (II.1), this second and last part will try to demonstrate the relevance of Otto von Gierke´s social law paradigm for the Romanian Constitution from 1923.*

Key words: *Republicanism; Otto von Gierke; Genossenschaft; Social Law; Cicero*.

2. La începutul lunii aprilie 1911, ziarele bucureştene „Voinţa Naţională” (apropiat de Partidul Naţional Liberal, numărul din 8 aprilie), „Dimineaţa” (numărul din 7 aprilie) şi „Ordinea” (ziarul Partidului Conservator-Democrat, numărul din 6 aprilie) relatau despre o întâlnire între „Otto von Gierke şi reacţionarii noştri”, respectiv despre «Banchetul pentru profesorul Gierke» (astfel ultimele două) care avusese loc o seară înainte în sala de marmură a hotelului Bulevard. Organizarea banchetului fusese asumată de profesorii de drept şi totodată politicienii conservatori Emanoil Antonescu şi Constantin C. Arion, ultimul la acea vreme îndeplinind şi funcţia de ministru al instrucţiunii publice în guvernul conservator condus de P. P. Carp (29 decembrie 1910 – 27 martie 1912). În lipsa unor date precise despre scopul vizitei lui Gierke la Bucureşti, dar ţinând seama de faptul că guvernul demarase deja primii paşi în ceea ce avea să fie ulterior celebra «afacere a tramvaielor» îndreptată direct împotriva politicienilor liberali care controlau societatea bucureşteană de transport public înfiinţată în 1909 sub mandatul de primar al lui Vintilă Brătianu, am putea specula în legătură cu o posibilă intenţie a conservatorilor de a obţine de la reputatul jurist german o consultaţie ce putea fi apoi folosită împotriva adversarilor. O *Consultare asupra situaţiei juridice a Societăţii Municipale de Tramvaie Bucureşti* cu data de 22 octombrie urma într-adevăr să fie să fie expediată de la Berlin cu semnătura lui Otto von Gierke, fiind încă în cursul aceluiaşi an publicată de o editură bucureşteană, însă conţinutul nu era deloc favorabil pentru conservatorii care prin

[*] Cercetător științific II, Institutul de Cercetări Juridice „Acad.Andrei Rădulescu” al Academiei Române; tavrigeanu@gmx.de

DOI: 10.59277/SCJ.2023.4.01

vocea aceluiaşi Antonescu le imputau liberalilor faptul de a fi „invitat oameni străini ca să atace în chip necuviincios toate instituţiile noastre”, punând pe Gierke „să vorbească de «*iustitia fundamentum regnorum*»[1] ca şi cum noi nu am şti de acest lucru”[2].

Printre participanţii la banchetul din 5 aprilie se afla şi liberalul Constantin Dissescu, decanul Facultăţii de Drept din Bucureşti la acea dată, despre care ziarele relatează că „a rostit una din acele cuvântări cum numai d-sa ştie să le ţie” (*Ordinea, Dimineaţa*), ori, dimpotrivă, că prin discursul său „s-a hotărât de bună seamă a satiriza pe reacţionarii printre cari, nu ştim prin ce minune s-a furişat. Căci cum să înţelegem altfel critica aspră ce a adus dreptului roman cu formula lui seacă şi strâmtă? Cum să înţelegem c-a apăsat asupra caracterului social al dreptului modern faţă de individualismul celui roman?” (*Voinţa naţională*). Dincolo de tonul agresiv, *Voinţa Naţională* sugera cititorilor săi că ar fi fost de necrezut ca Dissescu să-şi manifeste realmente adeziunea la tezele profesorului de la Berlin, adeziune care rezultă însă nu mai puţin limpede şi din relatarea plină de deferenţă a ziarelor *Ordinea* şi *Dimineaţa*, cu mici şi nesemnificative excepţii identică: Dissescu „a făcut un savant istoric al dreptului modern german, fazele prin care el a trecut, antagonismul dintre dânsul şi dreptulul roman, meritele juriştilor germani în ce priveşte dreptul german, dar şi în ce priveşte dreptul roman”, subliniind că „profesorului Gierke îi revine meritul de a fi întipărit dreptului caracterul social care ne va vindeca de individualismul utrat (sic!). E recunoscător profesorului care a pus în locul ficţiunei realitatea şi bea în sănătatea oaspetelui şi a soţiei sale”[3]. Plină de ironie muşcătoare, *Voinţa Naţională* oferă şi ea un mini-inventar corect al unor aspecte din concepţia lui Gierke, şi e de presupus că este vorba despre acele aspecte care îi interesau cel mai mult pe liberali: „Bietul sărbătorit [Gierke] va pleca încredinţat că, de bună seamă, elevii şi admiratorii săi din Bucureşti, d-nii C. C. Arion şi Em. Antonescu, au înţeles ideea cea nouă a dreptului social, a datoriilor proprietăţii private, a solidarismului”.[4] Să se fi extins oare această ironie şi asupra lui Constantin Dissescu, în sensul că acesta s-ar fi lăsat deja în 1911 «convertit» la ceea ce urma să fie în 1923 „ideea cea nouă” a Constituţiei României?

În acest sens pare a fi înţeles lucrurile Eduard Diogenide, care îşi ia sarcina de a-l instrui pe Dissescu cât priveşte faptul că în realitate, „dreptul roman nu a fost un drept cu un caracter individualist exagerat”, nici măcar în cazul proprietăţii private, supuse la „o sumă de restricţiuni în interes general şi social”; cu atât mai mult cu cât Gierke însuşi ar fi subliniat în discursul său înţeles ca replică indirectă „marile calităţi ale dreptului roman”, Diogenide considera că Dissescu s-ar fi arătat „mai catolic decât Papa”[5]. Referindu-se la dreptul *privat* roman aşa cum fusese el receptat în

[1] O. v. Gierke (1911), p. 22.

[2] E. Antonescu (1911), p. 9.

[3] *Ordinea* (6 aprilie 1911); *Dimineaţa* (7 aprilie 1911).

[4] *Voinţa naţională* (8 aprilie 1911).

[5] E. Diogenide (1911), p. 17, 18, 23. – Asupra legăturilor sociale ale proprietăţii în dreptul roman a se vedea W. Simshäuser (1982); asupra formării proprietăţii romane pe larg V.-Al. Georgescu (1931); J.-P. Coriat (1995).

Germania începând din Evul Mediu şi apoi reconstruit de către romaniştii germani în secolul al XIX-lea[6] în aceeaşi cheie individualistă ca şi codul civil Napoleon[7], Otto von Gierke arătase însă cu ocazia criticii îndreptate împotriva codificării dreptului civil german că „tocmai deoarece primul proiect [al BGB] era roman, el era individualist şi capitalist. Dreptul german este un drept al comunităţii şi de aceea nu îl abstrage pe individ din contextul social, ci adaptează toate drepturile pe care le atribuie individului funcţiei lor în viaţa întregului”[8]. Rămasă fără ecou la vremea respectivă pe planul dreptului privat, critica lui Gierke avea să se impună pe planul dreptului public, astfel rezultând în cadrul dreptului german dihotomia între conceptul de sorginte romanist-liberală al proprietăţii înţelese ca „dominaţie asupra lucrului, fără limite şi fără obligaţii”[9] consacrat – în pofida criticii lui Gierke de § 903 BGB din 1896/1900 – şi cel datorat tradiţiei germanist-sociale, consacrat prin art. 153 al Constituţiei de la Weimar din 1919 şi continuat de art. 20 din Legea fundamentală de la Bonn din 1949[10]. Aceeaşi dihotomie avea să caracterizeze şi dreptul român, din momentul adoptării Constituţiei din 1923, despre care s-a spus pe bună dreptate că „garantează dreptul la proprietate individuală, dar nu o mai consideră în forma ei rigidă, cviritară (sic!), sacrosantă şi inviolabilă”, ci, „supusă şi ea evoluţiunii continue potrivit marilor necesităţi sociale cetăţeneşti şi de Stat”, având o „nuanţă mai mlădioasă, mai elastică” graţie posibilităţii exproprierii pentru cauză de utilitate publică potrivit tot „necesităţilor vremii”, tocmai ca „o funcţie socială”[11].

Altfel decât considerau Diogenide şi presa liberală a timpului, Constantin Dissescu se situase şi până în 1911 pe poziţii apropiate de concepţia lui Gierke, formulând într-un discurs parlamentar din 1906 teza potrivit căreia „averea este o funcţie socială”[12] în apărarea marilor proprietăţi de o manieră similară celei în care Gierke însuşi atribuia „marilor moșii ale familiilor istorice” o „funcție națională și socială”, fără a uita însă de aceeaşi funcţie a proprietăţii unei ţărănimi văzute ca „cea mai puternică stavilă împotriva atacurilor din exterior şi a răsturnărilor în interior”[13], la fel precum şi Dissescu accentua în mod deosebit faptul că şi la români proprietatea ţărănească a fost la început „liberă din tată în fiu”, de unde şi dezastrul produs o dată cu dispariţia acesteia prin cedarea către marii proprietari: „prima şi cea mai tare lovitură dată sentimentului de independenţă naţională”[14]. Cât priveşte „solidarismul” însă, lucrurile păreau să stea altfel, de vreme ce în *Introducerea la studiul dreptului constituţional* publicată în acelaşi an 1911, Dissescu scria că „şcoala solidaristă ... sacrifică cu totul individualismul, pe individ, în folosul colectivităţii” şi că deşi ea

[6] E. Wolf (1963), p. 681.
[7] Pe larg O. Diliberto (2019).
[8] O. Gierke (1896), p. 2.
[9] O. Gierke (1896), p. 40.
[10] T. Mayer-Maly (1984), p. 149; K. Kroeschell (1989), p. 43–46.
[11] G. Trifon, în A. Lascarov-Moldovanu, S. Ionescu (1925), p. 96.
[12] C. Dissescu citat de D. Drăghia (2007), p. 68, 72.
[13] G. Dilcher (1974–1975), p. 337.
[14] C. G. Dissescu (1889), p. 8, 9, 10

„se laudă oarecum de a fi ultimul cuvânt al concepţiunii politice, în realitate este şcoala cea veche romană care era formulată în principiul *salus populi suprema lex,* este acea doctrină care făcea din stat un scop, din individ un mijloc, în vreme ce adevărul este – cel puţin în credinţa mea – în ideea contrară: individul şi viaţa individuală sunt scopul iar statul nu e decît mijlocul pentru triumful drepturilor şi libertăţilor individuale”[15].

Toate aceste consideraţii vor apărea fără modificări în scrierea lui Dissescu despre *Enciclopedia juridică* din 1915, de unde vor fi citate de Anibal Teodorescu în 1923 pentru a ilustra faptul că o dată cu Constituţia proaspăt adoptată „concepţia nouă, solidaristă, a triumfat asupra celei vechi, individualiste, triumf cu atât mai strălucitor cu cât însuşi unul din autorii materiali ai anteproiectului de constituţie, un distins profesor universitar care face astăzi solidarism”[16] s-ar fi situat iniţial pe poziţiile individualismului. O asemenea interpretare ar fi fost întemeiată însă numai în măsura în care s-ar fi putut porni de la disocierea lui Dissescu de anteproiectul elaborat în 1921 în cadrul cercului de studii al Partidului Naţional Liberal şi în a cărui expunere de principii D. Ioaniţescu arătase că proprietatea sacră şi inviolabilă „nu se mai poate menţine, nu numai faţă de concepţiile teoretice actuale, dar chiar faţă de realitatea socială”, fiind deja „contrazis, chiar prin dispoziţiuni legale, o dată prin legea minelor din 1895, şi a doua oară în 1917 prin hotărârea exproprierii”; alternativa la „socializarea generală a proprietăţii” operată în Uniunea Sovietică fusese deja identificată în „formula mai moderată din noua Constituţie germană (August 1919) că «proprietatea este o funcţie socială» care „s-ar potrivi mai bine cu actuala evoluţie a ţării”[17]. Şi în această privinţă Dissescu se situa de partea lui Gierke – *salus populi suprema lex* ca „justificare a oricărei încălcări a dreptului”[18] –, chiar dacă sursele sale de inspiraţie cât priveşte interpretarea celebrului principiu roman aparţin culturii juridice liberale franceze.

„Funesta maximă care spune că statul este legea supremă” fusese amintită şi de Numa Denis Fustel de Coulanges în capitolul al XVIII-lea *Despre atotputernicia statului* din *Ceta-tea antică* (capitol care ţinea să anunţe încă din titlu că *anticii nu au cunoscut libertatea indi-vidual*ă[19]), iar în tratatul său de drept public din 1915, Dissescu citează această lucrare aproape imediat după ce prezentase teoria politică romană prin tratatele lui Cicero *Despre legi* şi *Republica*[20]. Tot aici, într-un paragraf cu titlul *Statul este scop sau mijloc?*, Dissescu critică „atotputernicia statului vechi, în care individul nu însemna absolut nimic, pentru el că era un mijloc, un instrument pus la dispoziţiunea statului: *salus reipublicae suprema lex* era princi-piul de căpetenie al dreptului public roman”[21], sintetizând diferenţa dintre poziţiile

[15] C. Dissescu (1911), p. 48, 45 = C. Dissescu (1915a), p. 51, 48-49.
[16] A. Teodorescu (1923), p. 225.
[17] D. Ioaniţescu (1921), p. 27.
[18] O. Gierke (1868), p. 643.
[19] N.-D. Fustel de Coulanges (1985), p. 51, 55.
[20] C. G. Dissescu (1915b), pp. 143–144.
[21] C. G. Dissescu (1915b), p. 24.

individului antic şi modern în faptul că „astăzi poate foarte bine cineva să trăiască în afară de viaţa politică, pe cât timp la romani ea era preocupaţiunea de căpetenie a oricărui cetăţean”[22], altfel spus: în epoca modernă „nu individul e zămislit pentru ca statul să trăiască, ci statul e ... alcătuit pentru o mai mare fericire *privată* a tuturor”[23]. Cu atât mai mult cu cât după Dissescu Anglia este „ţara unde s-au dat cele mai mari lovituri atotputerniciei statului şi unde noţiunea de libertate individuală e mai respectată”, era însă greu de înţeles cum tocmai John Locke alesese *salus populi suprema lex* ca deviză pentru *Al doilea tratat despre cârmuire* din 1690 şi văzuse în această maximă o „regulă atât de dreaptă şi de fundamentală, încât cel care o urmează cu sinceritate nu poate greşi în mod primejdios”[24]. Primejdia apăruse însă abia un secol mai târziu şi consta în faptul că „teoria romană a fost însuşită şi de Convenţionali care la 1793 au organizat Comitetul de Salute publică în Franţa”[25] sub influenţa lui Jean-Jacques Rousseau: „chipul cu care Rousseau organizează societatea ne conduce la supresiunea libertăţii adevărate, căci acolo unde domneşte *maxima salus populi suprema lex esto*, acolo unde libertatea individuală este subordonată libertăţii tuturor, adevărata libertate e sugrumată”[26], scrie Dissescu, adăugând o trimitere grăitoare la prefaţa cu care Edouard Laboulaye însoţea *Politica constituţională* a lui Benjamin Constant, cel care „îi cita pe antici, dar avea în faţa ochilor o ţintă mai apropiată: Jean-Jacques Rousseau”[27].

În aceeaşi direcţie trimite şi faptul că prima menţiune despre *salus publica suprema lex* este însoţită de Dissescu cu o trimitere la *Elementele de drept constituţional* ale lui Adhemar Esmein[28], autor despre care Emanuel Neuman – coautor al mai multor lucrări împreună cu Nicolae Steinhardt şi, precum şi acesta din urmă, doctorand al lui Mircea Djuvara – considera că „înlăturând teoriile lui Rousseau, nu face decât să reia părerile lui Benjamin Constant”[29]. A susţine însă, precum Constant, că „în Antichitate individul era suveran în afacerile sale publice, dar sclav în toate raporturile sale private”[30] ar fi trebuit să fie imposibil de acceptat pentru un jurist, şi aceasta nu numai după ce Rudolf von Jhering demonstrase în *Spiritul dreptului roman pe diferitele trepte ale evoluţiei sale* (1852–1865) faptul că în raporturile private romanii construiseră un edificiu al libertăţii individuale cu un grad de sofisticare greu de egalat chiar şi în epoca modernă[31], ci deja după ce Edward

[22] *Ibidem*, p. 24–25.
[23] *Ibidem*, p. 25 (evid. în original).
[24] J. Locke (1999), par. 158 p. 152.
[25] C. G. Dissescu (1915b), p. 25 ; pentru Fustel de Coulanges comp. W. Nippel (2008), p. 166, 208–211; A. Momigliano (2000), pp. 233–253.
[26] C. G. Dissescu (1915b), p. 179.
[27] N. Bobbio (2007), p. 29 : Rousseau „născocise, nu fără să se inspire din autorii clasici, o republică în care puterea suverană, odată constituită pentru a corespunde voinţei tuturor, devine infailibilă şi «nu are nevoie să dea garanţii supuşilor, căci e imposibil ca trupul să vrea să dăuneze tuturor membrelor sale»” [cu trimitere la J.-J. Rousseau (2008), p. 65].
[28] C. G. Dissescu (1915b), p. 24.
[29] E. Neuman (1937), p. 53.
[30] B. Constant (2001), pp. 21–41 («*Despre libertatea anticilor şi libertatea modernilor*»), 24.
[31] A. Momigliano (1998), pp. 239–255 («*Freiheit und Frieden in der antiken Welt*»), 242–243.

Gibbon îşi exprimase în *Declinul şi prăbuşirea Imperiului Roman* (1776–1789) admiraţia pentru „*the pure and invigo-rating air of the republic*”[32]. Pe de altă parte, nici interpretarea lui Georg Jellinek, potrivit căreia „dintr-o perspectivă juridică, diferenţa dintre poziţiile individului antic şi modern faţă de stat rezidă numai în aceea că libertatea celui din urmă în interiorul legilor statului este recunoscută în mod expres, în vreme ce în cazul celui dintâi era atât de evidentă, încât nu a găsit niciodată o expresie legislativă”[33] n-ar fi putut fi ca atare acceptată, dată fiind deosebirea fundamentală dintre poziţia cetăţeanului în *polis*-ul antic şi în statul constituţiilor moderne, iar necesitatea unei *medieri între extreme* este ilustrată cum nu se poate mai bine şi de felul în care interpretarea concepţiei lui Benjamin Constant pare să fi evoluat în ultimii ani de la un individualism radical care a contribuit la discreditarea întregului univers al liberalismului[34] la cea a unui „liberalism republican”[35], Constant întâlnindu-se astfel cu Adhemar Esmein a cărui doctrină de inspiraţie republicană a fost la rândul ei recent caracterizată ca „*un chemin serpentant entre le rousseauisme et l'interprétation libérale classique*”[36].

Privită din această perspectivă, concepţia lui Otto von Gierke reprezintă „un tip de gândire istorică ce îşi propune cuprinderea şi înţelegerea realităţii istorice pornind de la percepţia unor tensiuni polare ale căror efecte pot fi documentate empiric”[37], iar tensiunea polară principală este cea dintre *unitate* şi *libertate* ca ţinte de cea mai mare importanţă în istoria unui popor[38] – „procesele istorice se realizează în lupta dintre aceste două principii ... reconcilierea şi armonia pot fi atinse la un moment dat printr-un element nou care intră în mersul istoriei, inte-ligenţa care sporeşte, *conştiinţa* popoarelor”[39] – identificată în opoziţia dintre dreptul privat (*jus singulorum*) şi dreptul public (*jus populi*) – „de o parte suveranitatea puterii unice şi indivizibile a statului, de cealaltă parte suveranitatea individului”[40] – ca moştenire perenă a dreptului roman. Această moştenire trebuia să intre însă ca factor de sine stătător într-o sinteză europeană cu concepţia unitară a dreptului germanic ca drept social (*Sozialrecht*) având ca figură centrală «tovărăşia» (*Genossenschaft*) opusă tendinţelor expansioniste deopotrivă ale puterii *statului* modern manifestate în dreptul public şi ale puterii *individului* devenit în epoca modernă confruntată cu provocarea revoluţiei industriale figura centrală a societăţii civile organizate potrivit principiilor dreptului privat[41]. Ca ultim mare reprezentant al Şcolii Istorice a Dreptului, Gierke porneşte de la concepţia fundamentală a dreptului ca expresie a

[32] E. Gibbon (1993), p. 421.
[33] G. Jellinek (1921), pp. 292-312 (310).
[34] L. Gall (1963), pp. 293-342.
[35] O. Lembcke / F. Weber (2013), pp. 13-22.
[36] G. Sacriste (2015), p. 187.
[37] G. Oexle (1988), p. 205.
[38] G. Dilcher (2021), p. 122.
[39] G. Dilcher (1974-75), p. 327-328.
[40] O. Gierke (1889), p. 6.
[41] G. Oexle (1988), p. 196-197.

conştiinţei comune poporului din a cărui istorie face parte şi a cărui elaborare specializată de către juriști presupune asumarea de către aceştia a faptului că „prezentul însumează un trecut şi are răspunderea sa faţă de un viitor”[42], iar acesta nu mai putea fi la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea cel propagat încă (şi) în România de foile liberale. Poate de aceea şi răspunsul dat de Gierke în 1911 la Bucureşti elogiului lui Constantin Dissescu şi constând într-un rezumat al criticii sale la adresa Codului civil german a fost reţinut numai de ziarele conservatoare: „Pentru două lucruri am luptat: ca dreptul să fie [popular] şi ca să fie social. El trebuie să fie popular, pentru că numai astfel poate exercita influenţa sa binefăcătoare, pentru că numai astfel poate fi dreptate, chiar dacă poporul nu-l va înţelege în toate amănuntele ... şi trebuie să fie social, fiindcă numai astfel poate merge pe acea linie mijlocie dintre ideea statului suveran, dusă la extrem şi socialismul extrem, amândouă periculoase pentru civilizaţie”[43]. Rămase fără rezonanţă în 1896, aceste idei aveau să rodească însă în dezbaterea constituţională de după 1919.

III.

În 1814, profesorul de drept privat roman al Universităţii din Berlin Friedrich Carl von Savigny publica un faimos pamflet despre *Chemarea timpului nostru pentru legiferare şi ştiinţă juridică*, care, împreună cu prefaţa la primul număr al *Revistei pentru o ştiinţă istorică a dreptului* fondate de Savigny împreună cu profesorul de drept public Karl Friedrich Eichhorn în 1815, devine documentul fondator al Şcolii Istorice a Dreptului din Germania. Opunându-se deopotrivă expresiei iusnaturaliste a Revoluţiei Franceze „lipsite de înţelegere pentru măreţia şi caracteristicile altor epoci, ca şi pentru evoluţia naturală a popoarelor şi constituţiilor” şi complementului iuspozitivist al aceleiaşi Revoluţii, potrivit căruia „în condiţii normale orice drept izvorăşte din legi, adică din prescripţii explicite ale puterii statale supreme”, iar ştiinţa juridică „are ca obiect numai conţinutul legilor ... cu totul contingent şi schimbător”[44], Savigny porneşte de la premisa că dreptul nu este altceva decât viaţa poporului, „privită dintr-o perspectivă specifică” şi ca atare conţinutul lui nu poate fi nici *dedus* prin *speculaţii* raţionale, nici *impus* prin *decizii* statale, ci se dezvoltă „în mod organic ... precum limba ... prin forţe interne liniştit lucrătoare şi nu prin voinţa arbitrară a unui legiuitor ... în conştiinţa poporului”[45] ori, aşa cum scrie Savigny în 1840 în cuvinte care „sunt aproape întocmai acelea ale lui Hegel”[46], ca manifestare a „spiritului poporului (*Volksgeist*), viu şi activ comunitar în fiecare individ”[47].

---

[42] N. Iorga (1923), p. 6.
[43] *Ordinea* (6 aprilie 1911); *Dimineaţa* (7 aprilie 1911).
[44] F.C. von Savigny (1814), p. 6.
[45] *Ibidem*, p. 12.
[46] M. Djuvara (1930/1993), p. 335.
[47] F. C. von Savigny (1840), p. 14.

Toate aceste idei fundamentale sunt împărtăşite de Otto von Gierke fără rezerve: şi pentru el popoarele joacă rolul principal în formarea dreptului, dreptul german îşi are originile în „propriul nostru spirit popular”[48] şi deopotrivă pentru germani şi pentru toate celelalte popoare este valabilă teza potrivit căreia un popor ar renunţa la o parte din sine însuşi, dacă şi-ar nega propriul drept[49]. Importanta comparaţie a dreptului cu limba poporului[50] se datorează influenţei lui Johann Gottfried Herder, pentru care limba reprezintă calea regală pentru descifrarea lumii populare şi în acelaşi timp „izvorul conştiinţei istorice, sau mai bine zis: al simţului istoricităţii”[51]. Aşa cum pentru Herder „starea naturală a omului este starea societăţii”[52] iar Burke opune contractului social modern „o asociere nu numai între cei care trăiesc, dar şi între cei care trăiesc în prezent, cei care au murit şi cei care se vor naşte”[53], Savigny refuză şi el de la bun început „mitologiile juridice”[54] individualist-contractualiste ale epocii moderne. Opus dreptului natural *raţional* ca „formă specifică de legitimitate a ordinilor create prin revoluţie”, dreptul natural *popular* apare astfel ca un „drept natural al devenirii istorice”[55] înţeles şi transpus de către jurişti în formele dreptului savant: pe măsura creşterii complexităţii sociale şi a formării corpurilor profesionale specializate, dreptul ia „o direcţie ştiinţifică” şi „aşa cum dreptul trăia iniţial în conştiinţa întregului popor, el trăieşte acum în conştiinţa juriştilor care reprezintă poporul în această materie”, fără ca legătura dintre cele două conştiinţe să fie întreruptă: „dreptul are o existenţă dublă, fiind în mod permanent atât o parte a vieţii populare generale, cât şi o ştiinţă specială aflată în mâinile juriştilor”[56].

Întrucât juriştii germani fuseră aceia care pe parcursul Evului Mediu realizaseră în mod treptat receptarea dreptului roman ca drept (comun) pozitiv în teritoriile Sfântului Imperiu Roman al Naţiunii Germane, Savigny asumă dreptul roman ca drept în vigoare al tuturor germanilor indiferent de statul căruia aceştia îi aparţineau la începutul secolului al XIX-lea, urmărind astfel să realizeze prin ştiinţa dreptului acea unificare juridică a întregii naţiuni pe care adversării săi o doriseră realizată printr-o codificare având ca model Codul civil francez din 1804. „Dublul paradox”[57] constând în faptul că dreptul german al cărui conţinut era consi-derat ca având-şi originea în spiritul poporului german urma astfel să fie configurat de juriști ca profesionişti specializaţi[58] în termenii dreptului roman şi utilizând metoda dreptului natural raţionalist, avea să conducă la scindarea Şcolii Istorice a Dreptului

[48] O. Gierke (1903), p. 19.
[49] A. Janssen (1974), p. 67–70.
[50] A se vedea pe larg A. Dufour (1991), pp. 195–220.
[51] E. Forsthoff (1964), p. 14.
[52] J. G. Herder (1973), p. 168.
[53] E. Burke (2000), p. 140.
[54] Pe larg P. Grossi (2007).
[55] M. Weber (1922), p. 496.
[56] F. C. von Savigny (1814), p. 12–13.
[57] A. Wijffels (2020), p. 348.
[58] J. Schröder (1976); H. Thieme (1963), p. 9; B.-R. Kern (1984), p. 10.

în ramura romanistă avându-l drept cap pe însuşi Savigny şi ca principali exponenţi pe Georg Friedrich Puchta (1798–1846), Rudolf von Jhering (1818–1892) ori Bernhard Windscheid (1817–1892) şi în cea germanistă, pornind de la Eichhorn şi continuată printr-o serie la fel de renumită de juriști savanţi avându-i ca principali exponenţi pe Georg Beseler (1809–1888) şi pe cel mai important discipol al acestuia, Otto von Gierke însuşi. Considerând că receptarea dreptului roman de către germani în Evul Mediu „o mare nenorocire naţională”[59] și că și nu în ultimul rând redactarea Codului civil german cu precădere de către romaniști demostrează cum „trata-mentul cu Pandecte ucide sufletul german în dreptul german”[60], germaniştii tind spre depăşirea prăpastiei dintre «dreptul poporului» (*Volksrecht*) şi «dreptul juriştilor» (*Juristenrecht*), deosebindu-se de romaniști prin insistenţa asupra necesităţii ca dreptul să fie „popular” (*volkstümlich*) deopotrivă sub aspectul *formei exterioare* (lingvistice) şi sub cel al *formei interioare* (a modului concret de gândire specific poporului respectiv)[61]; altfel decât Codul civil redactat într-o limbă „incoloră şi seacă, fără forţă sugestivă” şi conceput pornind de la premise universale abstracte, un veritabil drept popular, chiar dacă nu se poate aştepta la o înţelegere deplină din partea profanilor, trebuie totuşi „să vorbească inimii poporului, impu-nându-se şi sensibilităţii omului simplu ca drept bun, ca drept just, ca drept care îi consfinţeşte propriul său drept”[62].

După mai bine de o jumătate de secol, filosoful român Constantin Noica avea să-şi însuşească şi el perspectiva juriştilor germaniști, atunci când scria că „pe drept cuvânt s-au putut plânge atâţia istorici ai spiritului german că elementele dreptului germanic vechi s-au văzut înăbuşite de dreptul roman, sau de cel nou, ivit în spiritul acestuia”[63], în contextul unei critici la adresa valorii intrinseci a dreptului roman pe care nu o vom discuta aici, dar care este relevantă în măsura în care evidenţiază paralelismul dintre critica receptării dreptului roman în Germania de către juriştii germani aparţinând ramurii germaniste a Şcolii Istorice a Dreptului şi critica formulată de unii juriști români la adresa receptării dreptului civil francez cu ocazia adoptării Codului civil român din 1864 într-un context cultural marcat de critica «formelor fără fond» pe care comentatori străini o raportează la ideile Şcolii Istorice a Dreptului cu trimitere nu doar în mod general la Fridrich Carl von Savigny[64], ci chiar la Georg Beseler[65]. Cu atât mai mult cu cât un istoric al dreptului românesc de anvergura lui Valentin Al. Georgescu îl considera pe Constantin Dissescu exemplar pentru această critică[66], trebuie observată în cazul acestuia din urmă similitudinea cu

[59] G. Beseler (1843), p. 55.

[60] O. Gierke (1903), p. 27. – Despre germaniști S. Meder (2011), pp. 306–310; G. Dilcher (2016).

[61] A. Janssen (1974), p. 68.

[62] O. Gierke (1896), p. 9–10 („*Es muss zum Herzen des Volkes sprechen, es muss auch im einfachen Manne die Empfindung wecken, dass es gutes Recht, dass es gerechtes Recht ist, dass es sein Recht kündet*.“)

[63] C. Noica (1997), p. 61–62.

[64] R. Daskalov & D. Mishkova (2014), p. 9.

[65] C. Folschweiler (2017), p. 310–311.

[66] V.-Al. Georgescu (1988), p. 238.

Otto von Gierke atunci când afirma despre codul civil din 1864 că „*rompant entièrement avec le passé ... a introduit un système juridique souvent en contradiction avec les faits, usages et traditions de la vie réelle*”[67], având consecinţe dintre cele mai grave cât priveşte posibilităţile de evoluţie a dreptului român[68], anume tocmai lipsa acelui caracter creativ (*schöpferisch*) pe care dreptul îl are potrivit lui Gierke tocmai atunci când este un drept popular, un drept care „s-a născut din spiritul poporului nostru şi al timpului nostru”[69].

Deosebindu-se de romanişti prin atenţia acordată acelor materii juridice care nu au intrat în sfera celor receptate din dreptul roman, germaniştii s-au concentrat asupra cutumelor populare, dar şi a statutelor vechilor oraşe germane, jucând un rol decisiv în configurarea unor ramuri de drept de cea mai mare actualitate în a doua jumătate a secolului al XIX-lea precum dreptul comercial, deosebindu-se de romanişti nu atât prin conceptele juridice utilizate, cât mai ales prin renunţarea la „ideologia individualistă”[70] şi orientarea către structuri sociale solidariste[71]. Pe urmele lui Beseler, Otto von Gierke va proceda la o veritabilă „descoperire istorico-juridică a «tovărăşiei» (*Genossenschaft*), din care va desprinde reprezentările axiologice despre originea şi dreptul statului, precum şi despre raportul dintre individ şi societate”[72]. Presupunând o asociere bazată pe voinţa liberă a membrilor, *Genossenschaft* a fost şi este greu de tradus prin „asociaţie” sau „corporaţie”[73], datorită spaţiului prea larg ori, dimpotrivă, prea strâmt rezervat libertăţii membrilor acestei forme de asociere în raport cu grupul respectiv au făcut ca autorii străini să prefere de multe ori folosirea originalului german; pentru limba română, corespondentul semantic normal «tovărăşie» ar putea fi folosit alternativ cu varianta poate mai potrivită «întovărăşire», aceasta din urmă accentuând libera voinţă a individului de a se asocia unui grup a cărui identitate devine parte din propria sa identitate, fără însă ca astfel aceasta din urmă să fie cu totul absorbită de identitatea grupului.

Dacă termeni de origine latină precum cei menţionaţi mai sus apar inadecvaţi, aceasta se datorează însă şi faptului că pentru von Gierke, conceptul *Genossenschaft* este prin excelenţă „conceptul fundamental al dreptului privat german(ist), chiar al dreptului german(ic) însuşi, el făcând diferenţa în raport cu dreptul roman” prin aceea că într-o asemenea comunitate se realizează „reconcilierea între libertatea individului şi unitatea întregului de o asemenea manieră încât aceasta din urmă nu

[67] C. G. Dissescu (1904), p. 862: „Dreptul nostru este un trunchi care are două ramuri: o ramură a Dreptului original, produsul obiceiului pământului, și alta a Dreptului scris. S-a tăiat adânc prima ramură. Fatalmente nu s-a mai putut desvolta. Desvoltatu-s-a măcar cea d-a doua? Mai de loc, căci îi lipsește seva, sângele propriu, singur dătător de viaţă”.

[68] C. G. Dissescu (1899), p. 66.

[69] O. v. Gierke citat de A. Janssen (1974), p. 70.

[70] P. Grossi (2010), p. 164.

[71] A. Wyjffels (2020), p. 350.

[72] G. Oexle (1988), p. 196.

[73] A se vedea pe larg C. Jouin (2021), pp. 23–30.

se pierde prin asocierea cu alte persoane”[74]. Cât priveşte istoria dreptului românesc, Costache Pherekyde a sesizat foarte bine aceleaşi nuanţe avute în vedere de Gierke pentru istoria juridică germană. „Latinul prin excelenţă este individualist, se identifică ca persoană. Tot ceea ce îi oferă un caracter concret sentimentului de libertate, aproprierii unui bun care îi aparţine, de care poate dispune după bunul său plac pe timpul vieţii şi pe care îl poate transmite moştenitorilor săi, domină în cazul său nevoia, necesitatea grupării şi adaptării regulilor care nu îi sunt proprii. Şi totuşi, un mare număr de români au trăit pe parcursul întregii lor istorii într-o formă de comuniune specială, obştea, o comunitate de fapt, diferită de „mir” a ruşilor sau de „zadruga” sârbilor, prin trăsătura fundamentală conform căreia partea nu se confundă cu masa comună, nu se pierde niciodată”[75].

În acelaşi fel, şi în cazul «tovărăşiei» studiate de Gierke pornind de la un imens material istoric, suntem în prezenţa unei persoane juridice *reale* – şi nu o construcţie *fictivă*, precum cea a tradiţiei romaniste – concepute „nu abstract pe lângă membrii ei, ci numai în aceştia”[76], într-o tradiţie juridică exprimate „tocmai prin intermediul diferitelor categorii de grupări de interese colective, atât în dreptul privat, cât şi în dreptul public; acest drept al tradiţiei germanice constituia pentru Gierke un «drept social» care se opunea abordării individualiste a romaniştilor, dar în egală măsură şi caracterului artificial al statului în concepţia unor specia-lişti în dreptul public”[77]. Spre deosebire de modelul unei convieţuiri mecanice a indivizilor liberi şi egali, însă în egală măsură izolaţi unul de altul şi supuşi împreună statului atotputernic, Otto von Gierke dezvoltă – actualizând tradiţia istorică – o concepţie organică despre „stat şi celelalte formaţiuni ca organisme sociale”[78], anume concepţia despre o societate formată din grupuri şi asociaţii care „urcă de la individ prin familie, tovărăşii şi corporaţii auto-administrate până la nivelul statului conceput ca formă a întregului popor”, intermediind „opoziţiile dintre stat şi cetăţean, respectiv societate şi individ”, tot astfel precum „opoziţia dintre dreptul public şi dreptul privat este depăşită prin triada formată din dreptul privat, dreptul public şi dreptul social”[79]. În acelaşi timp, fidel tradiţiilor politice ale germaniştilor ilustrate cel mai bine prin prezenţa lui Georg Beseler în Parlamentul de la Frankfurt cu ocazia Revoluţiei din 1848–1849, Gierke consideră că statul ca „tovărăşie” – ceea ce îndeobşte numim „naţiune” – nu poate exista în mod real în absenţa drepturilor politice ale cetăţenilor, ridicând această problemă aproape în aceiaşi termeni în care un Nicolae Titulescu pleda înainte de Primul Război Mondial pentru implicarea cât mai largă în stat a poporului român.

Dezvoltată în urmă cu un secol şi jumătate, teoria lui Gierke pare să fi rămas în continuare la fel de actuală, cel puţin datorită faptului că perspectivele confruntării lipsite de intermediere între un individ uman izolat şi un stat devenit atotputernic nu

[74] A. Buschmann (2014), p. 187.
[75] C. Pherekyde (1943), p. 131.
[76] E. Wolf (1963), p. 680.
[77] A. Wijfels (2020), p. 356.
[78] O. von Gierke citat de P. Schröder (2021), p. 29.
[79] G. Oexle (1988), p. 196.

au încetat vreodată să constituie acele „pericole teribile care iau naştere în sânul societăţii noastre”[80], de unde şi necesitatea continuării luptei pe care Gierke a dus-o permanent cu doctrinele extreme ale dreptului natural manifestate în individualismul fără limite şi în concepţiile în continuare dominante despre capitalism, dar şi cu socialismul de inspiraţie marxistă a cărui soluţie ar constitui-o etatizarea întregii proprietăţi private, susţinând dreptul social ca „soluţie intermediară între capitalism și socialism, a reconcilierii individualismului și comunității, a formei romane și a unității germanice, la nivelul libertății dobândite istoric”[81]. Într-un asemenea context, conceperea proprietăţii ca drept individual *şi* funcţie socială constituie în aceeaşi măsură şi la fel de evident soluţia evitării celor două extreme precum – la polul opus – conceperea statului deopotrivă ca stăpânire (*Herrschaft*) *şi* tovărăşie (*Genossenschaft*)[82], în opoziţie deopotrivă faţă de suveranitatea nelimitată a statului ca unitate absolută în raport cu libertatea aneantizată a indivizilor şi faţă de concepţia pluralistă pentru care statul, lipsit de suveranitate, trebuie considerat numai ca o asociaţie printre altele. Condensată la maximum, expresia definitivă a concepţiei lui Gierke se află în prelegerea susţinută în împrejurările dramatice ale primăverii anului 1919 despre *Ideea germanică a statului*, având ca scop distilarea, istoricului constituţiei germane' pentru a servi redactării Constituţiei de la Weimar şi pentru a preveni orientarea către modele străine: „statul naţional”, „statul fundamentat istoric”, „statul ca o comunitate edificată organic”, „statul social”, „statul de cultură” şi „statul de drept”[83]. Caracterizau oare aceste elemente şi statul român în virtutea Constituţiei din 1923?

Chiar şi prezentată astfel numai în liniile sale cele mai generale, concepţia expusă de Otto von Gierke în 1919 pare a constitui în mare parte şi fără o prea mare exagerare o versiune condensată nu doar a propriei sale concepţii juridice edificată în calitate de jurist specialist, ci şi a lui Nicolae Iorga: statul naţional, statul fundamentat pornind de la propria sa istorie, statul organic opus ideilor abstracte, statul caracterizat de solidaritate în lipsa căreia „libertatea jos” şi „autoritatea sus” nu pot constitui singure bazele unui edificiu durabil, „statul de cultură la Gurile Dunării” precum afirmase deja Mihai Eminescu, şi „statul de drept” care pentru Nicolae Iorga nu se declina pornind mai întâi de la „codurile moarte”, ci de la „dreptul viu”, după cum o afirmase Eugen Ehrlich într-o conferinţă susţinută după război la Ateneul Român din Bucureşti şi publicată fără întârziere în „Neamul Românesc” al marelui istoric român care – chiar fără a fi specialist în drept – îl aprecia cum se cuvine pe fostul profesor de drept roman al Universităţii din Cernăuţi considerat nu doar fondatorul sociologiei juridice, ci şi cel mai fidel discipol al lui Otto von Gierke. Acestea erau, într-adevăr, „ideile cele noi” a căror necunoaştere Nicolae Iorga i-o reproşase cu ocazia dezbaterilor din 1923 lui Constantin Dissescu şi care, aşa cum a subliniat în mai multe rânduri renumitul şi regretatul istoric jurist

[80] O. von Gierke (1889), p. 10.
[81] G. Dilcher (1974–1975), p. 336.
[82] G. Oexle (1988), p. 202; G. Dilcher (2021), p. 119.
[83] O. von Gierke (1919), p. 25–28; pe larg K. Malowitz (2015).

şi judecător constituţional Paolo Grossi (1933–2022), constituie bazele „constituţionalismului post-modern”[84] inaugurat la Weimar în 1919 şi desăvârşit la Roma în 1948. Însă în vreme ce un mare savant al istoriei însă profan al dreptului precum Iorga îşi putea permite să omită referinţele directe la originile imediate ale acestor idei în teoria dreptului (constituţional), Dissescu scria în finalul unui text publicat în 1922 că dintre toate influenţele străine care au contribuit la configurarea dreptului românesc „*la plus forte est celle du génie latin, triomphateur dans la guerre mondiale, puissamment assimilateur. C'est dire le triomphe de la conception juridique et sociale française*”[85].

Date fiind relaţiile internaţionale complicate din acea perioadă, putem înţelege omiterea de către Dissescu o dată cu începerea războiului a consideraţiilor expuse cu prilejul vizitei lui Gierke la Bucureşti, omisiune care va fi complicat în bună măsură şi expunerea din 1915 în legătură cu *salus populi suprema lex*. Reorientarea către solidarismul de inspiraţie franceză şi în mod special către Leon Duguit era de natură să producă tensiuni datorită deosebirilor de metodă între acesta din urmă şi Otto von Gierke; cât priveşte însă fondul problemelor, în special conceperea proprietăţii ca funcţie socială şi a statului în termenii unei comunităţi organice, prefaţa semnată de Duguit la versiunea franceză din 1902 a voluminoasei lucrări a profesorului Woodrow Wilson privind *Statul* vorbea de la sine: „*M. Wilson a-t-il cent fois raison d'ecrire: «La societe n'est en aucun sens artificielle; elle est naturelle et organique que l'homme individuel lui-meme»* (n. 1392)”[86], ceea ce Duguit nu mai era totuşi dispus să îi con-ceadă cu privire la o interpretare a principiului *salus populi suprema lex esto* care „opunea socialismului cetăţilor antice individualismul raselor germanice şi al creştinismului”, semnalând apoi şi „*certains rapprochements artificiels, certaines comparaisons suspectes, certaines explications simplistes, notamment le long parallele que fait M. Wilson entre Rome et Angleterre*”[87]. Dacă apropierea până la similitudine dintre Gierke şi Duguit în materia solidarismului organic şi aici în special cât priveşte concepţia despre proprietate ca funcţie socială sunt deja suficient de bine documentate[88], orice referire la maxima romană de mai sus ar trebui ssă ţină seama de faptul că Marcus Tullius Cicero plasează literal principiul *salus populi suprema lex esto* în contextul războiului – „în timp de război, consulii trebuie să deţină puterea supremă şi să nu asculte de nimeni, binele poporului trebuie să fie pentru ei legea supremă”[89] – şi astfel se explică de ce actul de guvernământ este, aşa cum scrie Paul Negulescu, un „act prin care guvernul poate să depăşească puterile lui constituţionale; cu toate acestea actul nu poate fi declarat ilegal”[90] spre deosebire de actul administrativ normal. În condiţiile alternanţei „mai

[84] P. Grossi (2018), p. 27; P. Grossi (2019), p. 57, 61.
[85] C. G. Dissesco (1922), p. 303
[86] L. Duguit (1902), p. X.
[87] *Ibidem*, p. XIV, XV.
[88] C. Argyriadis-Kervegan (2018); L. van Vliet / A. Parise (2018).
[89] Cicero (2004), III 2 p. 154–55.
[90] P. Negulescu (1925), p. 441.

mult sau mai puţin forţate”[91] dintre *salus populi* şi expresiile semantic echivalente *salus patriae, salus rei publicae* şi *salus publica,* formula ciceroniană a ajuns însă în decursul a mai bine de două milenii să fie interpretată ca maximă aplicabilă în starea excepţională a războiului nu mai puţin decât în cea normală a unei *guvernări republicane* în timp de pace, devenind de-a lungul unei tradiţii neîntrerupte a filosofiei politice şi juridice[92] reperul central pentru ceea ce în teoria politică se înţelege prin „binele comun” (*bonum commune, Gemeinwohl*)[93] consacrat până astăzi în formula constituţională a jurământului înalţilor funcţionari ai statului de a servi *bunăstarea spirituală şi materială a poporului*.

Astfel stând lucrurile, s-ar putea spune că totuşi Nicolae Iorga nu s-a înşelat întru totul atunci când i-a reproşat lui Dissescu necunoaşterea „ideilor noi” în materie constituţională: ideea la care Nicolae Iorga se referea în acest context era tocmai ideea republicanismului – în sine perfect compatibil cu monarhia constituţională – a cărei victorie o celebrase, de altfel, într-un celebru pasaj în care contrapune Revoluţia Americană (care „s-a făcut cu tradiţii istorice”[94]) şi Revoluţia Franceză (care „s-a făcut cu oameni izolaţi”), celebrând-o pe prima ca fiind „într-adevăr o cucerire a libertăţii, sprijinită pe tot ce este mai bun, pe tot ceea ce în prezent înfrăţeşte mai mult pe oameni, sprijinită pe organisme dezvoltate încet, care, fiindcă ele au creat ţara, ele au dreptul să hotărască de soarta ei”[95]. Invers, dintr-o perspectivă liberală mai recentă, se poate desprinde concluzia că realităţile politice româneşti din 1923 erau cu totul favorabile acestei perspective, anume tocmai datorită convergenţei dintre perspectiva politică teoretică a unui Iorga şi cea practică a fruntaşilor Partidului Naţional Liberal: „În vreme ce, de la John Locke şi Adam Smith, liberalismul clasic procedează la o excludere radicală a comunităţii organice, lăsând faţă în faţă indivizii şi guvernarea civilă, liberalismul românesc pune apăsat în evidenţă drepturile colective ale corpului social, menajează grupurile intermediare şi încredinţează statului sarcini de natură să favorizeze iresponsabilitatea politică a indivizilor”, ceea ce nu a rămas fără consecinţe cât priveşte «statul de drept»: „Inventarea statului de drept în România secolului al XIX-lea nu a fost consecinţa necesară a descompunerii ireversibile a corpului social tradiţional, a dizolvării spontane a grupurilor intermediare. Dimpotrivă, acestea au supravieţuit Constituţiei, unele din ele, ca de pildă obştile ţărăneşti, până în primele decenii ale secolului al XX-lea”[96].

Pe cât de pronunţat este relieful *bonum commune* în opera lui Gierke[97] (acesta interpretând *salus publica* mai degrabă în sensul lui Paul Negulescu[98]), pe atât de

[91] J. Isensee (2006), p. 9.
[92] Pe larg E.-W. Böckenförde (2002).
[93] J. Isensee (2014), p. 19.
[94] N. Iorga (1928), p. 249.
[95] Ibidem, p. 252
[96] D. Barbu (), p. 270, 271.
[97] K. Malowitz (2002).
[98] Comp. O. von Gierke (1919), p. 17.

stringentă este intepretarea Constituţiei de la Weimar în cheie specific republicană[99], iar aceasta din urmă este la rândul ei incompatibilă cu deprecierea tipic liberală de care are parte Cicero („adept al partidului conservator, mai mult decât al partidului înaintat") în cursul de *Drept constituţional* al lui Constantin Dissescu: „*Republica* lui Cicerone ... nu are multă originalitate, şi din punct de vedere al politicei teoretice, nu are însemnătate"[100]. Pentru Nicolae Iorga, ca şi pentru Cicero, este valabil contrariul: originalitatea şi chiar ceea ce Dissescu înţelege prin politica teoretică sunt prea puţin importante în materie constituţională. *Nostra autem res publica non unius esset ingenio, sed multorum, nec una hominis vita, sed aliquot constituta saeculis et aetatibus ... facilius autem quod est propositum consequar, si nostram rem publicam vobis et nascentem et crescentem et adultam et iam firmam atque robustam ostendero, quam si mihi aliquam, ut apud Platonem Socrates, ipse finxero*: întrucât statul roman nu este opera energiilor spirituale ale unui singur om, ci a mai multora, şi nu într-o singură generaţie, ci în succesiunea mai multor epoci istorice, Cicero prescrie ca metodă pentru înţelegerea „stării optime" a acestuia (*optimus status civitatis*)[101] înfăţişarea istoriei de-a lungul căreia statul însuşi s-a dezvoltat prin naştere, creştere, maturizare, întărire şi afirmare, iar nu elaborarea intelectuală a modelului unui stat ideal precum cea datorată lui Socrate, aşa cum o cunoaştem de la Platon[102]. Ferm ataşat acestei şi astăzi atât de actuale[103] tradiţii europene de gândire politică republicană, Nicolae Iorga opunea în 1923 la rândul său „elaborarea istorică a Constituţiei noastre" tuturor acelor proiecte care şi-ar propune „să rezolve în câteva pase mistice sau în câteva calcule pur aritmetice o chestiune la care este interesat tot trecutul unui popor şi întreg sufletul acelui popor"[104]. De atunci şi până astăzi, o teorie (juridică) republicană românească aşteaptă să fie construită de jurişti specializaţi pe urmele genialului istoric român.

Bibliografie

Antonescu, Emilian (1911): *Discursul domnului Em. Antonescu rostit la Cameră în afacerea tramvaielor*, M. Lazăr, Piteşti.

Argyriadis-Kervegan, Caroula (2019): *Droits subjectifs et théories holistes de la société: Althusius, Gierke, Duguit*, în O. Beaud etc. (dir.), Droits subjectifs et citoyenneté, Classiques Garnier, Paris, pp. 25–48.

Barbu, Daniel (2001): *Bizanț contra Bizanț. Explorări în cultura politică românească*, Nemira.

Baume, Sandrine (2002): *Penser l'«état organique». Enjeux critiques d'une analogie*, Revue européenne des sciences sociales, Tome XL, n°122, pp. 119–139.

[99] R. Gröschner (2016), p. 7-11; pe larg asupra teoriei constituţionalismului republican R. Gröschner & O. Lembke (2006)

[100] C. Dissescu (1915b), p. 142, 141.

[101] Cicero (2010), p. 148–49 (I 71).

[102] *Ibidem*, p. 150 / 151–152 (II, 1).

[103] D. Engels (2019), p. 178: „ordinea optimă a continentului nostru nu rezultă din abstracțiuni, ci dintr-un studiu temeinic al istoriei noastre și din aplicarea experiențelor acesteia propriului nostru timp".

[104] N. Iorga (1923), p. 6.

Beseler, Georg (1943): *Volksrecht und Juristenrecht*, Weidmann, Leipzig.
Bobbio, Norberto (2006): *Liberalism şi democraţie*, ed. a II-a, trad. A.-L. Stoicea, Nemira.
Burke, Edmund (2000): *Reflecţii asupra Revoluţiei din Franţa*, trad. M. Czobor-Lupp, Nemira, Bucureşti.
Buschmann, Arno (2014): *Mit Brief und Siegel. Kleine Kulturgeschichte des Privatrechts*, C. H. Beck, München.
Cantacuzino, Matei (1921/1998): *Elementele dreptului civil*, All Beck, Bucureşti.
Chazal, Francois (2010): *Léon Duguit et François Gény: controverse sur la rénovation de la science juridique*, R. I. E.J., vol. 65, pp. 85–133.
Cicero, Marcus Tullius (2004): *De legibus. Paradoxa Stoicorum / Über die Gesetze. Stoische Paradoxen*, übers. R. Nickel, Artemis & Winkler, München / Zürich.
Cicero, Marcus Tullius (2010): *Der Staat - De re publica*, übers. R. Nickel, Artemis & Winkler, Mannheim.
Conte, Emanuele (2019): *The Order and the Volk. Romantic Roots and Enduring Fascination of the German Constitutional History*, în H. Dondorp, M. Schermaier şi B. Sirks (eds.), De rebus divinis et humanis. Essays in Honour of Jan Hallebeek, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, pp. 7–26.
Daskalov, Rumen & Mishkova, Diana (2014): «Forms without Substance»: *Debates on the Transfer of Western Models to the Balkans*, în R. Daskalov & D. Mishkova (eds.), Entangled Histories of the Balkans. Volume Two: Transfers of Political Ideologies and Institutions, Brill, Leiden / Boston.
Dilcher, Gerhard (1974–1975): *Genossenschaftstheorie und Sozialrecht: ein „Juristensozialismus" Otto von Gierkes?*, Quaderni fiorentini per la storia del pensiero giuridico 3–4, Il „Socialismo giuridico", tomo I, pp. 319–365.
Dilcher, Gerhard (2016): *The Germanists and the Historical School of Law: German Legal Science between Romanticism, Realism, and Rationalization*, Rechtsgeschichte / Legal History, vol. 24, pp. 20–72.
Dilcher, Gerhard (2021): *Otto von Gierke. Der Staat als herrschaftlich-genossenschaftlich verfasstes Gemeinwesen*, în W. Pauly / H. Riem (Hg.), Staat und Historie, Nomos, Baden-Baden, pp. 113–142.
Diogenide, E. (1911): *D. Profesor C. G. Dissescu, dreptul roman şi codul civil german*, Ramuri, Craiova.
Dissescu, Constantin G. (1889): *Origina şi condiţiunea proprietăţii în România*, C. Göbl, Bucureşti.
Dissescu, Constantin G. (1899): *Originele dreptului român*, Tip. Marinescu & Şerban, Bucureşti.
Dissescu, Constantin G. (1904): *L'influence du Code civil français en Roumanie*, în Le Code civil 1804-1904. Livre du Centenaire, Tome second, A. Rousseau, Paris, pp. 849–871.
Dissescu, Constantin G. (1911): *Introducere la studiul dreptului constituţional*, F. Görl, Bucureşti.
Dissescu, Constantin G. (1915a): *Ce este Enciclopedia dreptului*, F. Görl, Bucureşti.
Dissescu, Constantin G. (1915b): *Dreptul constituţional. Istoria dreptulului public, dreptul public comparat, teoria generală a statului,, dreptul constituţional al României*, ed. a III-a, Socec, Bucureşti.
Dissescu, Constantin G. (1922): *L'evolution du droit public roumain de 1869 a 1920*, în Les transformations du droit dans les principaux pays depuis cinquante ans (1869–1919): livre du cinquantenaire de la Société de législation comparée, t. I, L.G.D.J., Paris, pp. 297–303.

Djuvara, Mircea (1930/1993): *Teoria generală a dreptului. Drept raţional, izvoare şi drept pozitiv*, All Beck, Bucureşti.

Drăghia, Dan (2007): *Constantin Dissescu şi proprietatea: trei teme de reflecţie*, în vol. Sud-Estul și Contextul European. Proprietatea, Academia Română – Institutul de Studii Sud-Est Europene, Buletin XII. 2003–2007, Ed. Univ. din București, pp. 67–75.

Duguit, Leon (1902): *Preface*, în W. Wilson, L'Etat, trad. J. Wilhelm, Girard & Briere, Paris.

Dufour, Alfred (1991): *Droits de l'Homme, Droit naturel et Histoire*, PUF, Paris.

Engels, David (2019): *Lokalismus, Regionalismus, Nationalismus – Hesperialismus? Der Weg zu einer neuen europäischen Verfassung – eine politische Utopie*, în D. Engels (Hg.), Renovatio Europae: Plädoyer für einen hesperialistischen Neubau Europas, Manuscriptum, Lüdinghausen-Berlin, pp. 177–217.

Esmein, Adhemar (1908): *Éléments de droit constitutionnel français et comparé*, 5e éd., Paris.

Folschweiller, Cécile (2017): *Philosophie et nation. Les Roumains entre question nationale et pensée occidentale au XIXème siècle*, Honore Champion, Paris.

Forsthoff, Ernst (1964): *Recht und Sprache* Prolegomena zu einer richterlichen Hermeneutik, 2. Aufl., Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt.

Fustel de Coulanges, Numa (1985): *Cetatea antică: studiu asupra cultului, dreptului şi instituţiilor Greciei şi Romei*, vol. 2, Meridiane, Bucureşti.

Gall, Lothar (1963): *Benjamin Constant. Seine politische Ideenwelt und der deutsche Vormärz*, F. Steiner Wiesbaden.

Gierke, Otto (1868): *Das deutsche Genossenschaftsrecht. 1. Band: Rechtsgeschichte der deutschen Genossenschaft*, C. Weidmann, Berlin.

Gierke, Otto (1889): *Die soziale Aufgabe des Privatrechts*, J. Springer, Berlin.

Gierke, Ottto (1896): *Das Bürgerliche Gesetzbuch und der Deutsche Reichstag*, Heymann, Berlin.

Gierke, Otto (1903): *Die Historische Rechtsschule und die Germanisten*, Heymann, Berlin.

Gierke, Otto von (1911): *Consultation sur la situation juridique de la Societe Municipale des Tramways de Bucarest*, C. Lăzăreanu, București.

Gierke, Otto von (1919): *Der germanische Staatsgedanke*, C. Weidmann, Berlin.

Georgescu, Valentin Al. (1931): *Sur la nature et l'evolution générale de la propriété à Rome*, Extrait de la „Gazeta Juridică", Bucarest.

Georgescu, Valentin-Al. (1988): *Rumänien*, în Handbuch der Quellen und Literatur der neueren europäischen Privatrechtsgeschichte, 3. Band / 5. Teilband: Südosteuropa, C. H. Beck, München.

Gröschner, Rolf (2016): *Weil wir frei sein wollen: Geschichten vom Geist republikanischer Freiheit*, Mohr Siebeck, Tübingen.

Gröschner, Rolf & Lembcke, Oliver (2006): Ethik und Recht. Grundlegung einer republikanischen Verfassungsstaatslehre, în N. Knoepffler et al. (Hrsg.): Einführung in die Angewandte Ethik, Freiburg / München, pp. 47–74.

Grossi, Paolo (2007): *Mitologie giuridiche della modernità*, terza edizione, Giuffrè, Milano.

Grossi, Paolo (2011): *L'Europa del diritto*, Laterza, Roma.

Grossi, Paolo (2018): *Una Costituzione da vivere*, Marietti 1820, Bologna.

Grossi, Paolo (2019): *Costituzionalismi tra „moderno" e „pos-moderno"*, Editoriale Scientifica, Napoli.

Herder, Johann Gottfried (1973): *Scrieri*, Univers, Bucureşti.

Ioaniţescu, D. (1921): *Anteproect de Constituţie, întocmit de cerccul de studii al Partidului Naţional Liberal, cu o expunere de principii*, Biblioteca cerc de studii P.N.L., Bucureşti.

Iorga, N. (1923): *Istoricul Constituţiei româneşti*, în Institutul Social Român (ed.), Noua Constituţie a României și noile constituţii europene, Cultura Naţională, Bucureşti, pp. 5–24.

Isensee, Josef (2014): *Gemeinwohl und öffentliches Amt. Vordemokratische Fundamente des Verfassungs-staates*, Springer VS, Wiesbaden.

Isensee, Josef (2009): *Salus publica – suprema lex?*, F. Schöningh, Paderborn.

Janssen, Albert (1974): *Otto von Gierkes Methode der geschichtlichen Rechtswissenschaft: Studien zu den Wegen und Formen seines juristischen Denkens*, Musterschmidt, Göttingen-Frankfurt-Zürich.

Jellinek, Georg (1921): *Allgemeine Staatslehre*, 3. Aufl., Springer, Berlin-Heidelberg.

Jouin, Celine (2021): *Le moment Gierke*, Droit & Philosophie, Fevrier 2021.

Kern, Bernd-Rüdiger (1984): *Die historische Rechtsschule und die Germanisten*, ZRG GA vol. 101, pp. 4–29.

Lembcke, Oliver / Weber, Florian (2013): *Einleitung: Constants republikanischer Liberalismus*, în O. Lembcke / F. Weber (Hrsg.), Republikanischer Liberalismus: Benjamin Constants Staatsverständnis, Nomos, Baden-Baden.

Locke, John (1999): *Al doilea tratat despre cârmuire*, trad. S. Culea, Nemira, Bucureşti.

Malowitz, Karsten (2002): *Freiheit in Gemeinschaft. Zu Rezeption und Bedeutung derGemeinwohlidee in der Genossenschaftstheorie Otto von Gierkes*, în H. Münkler & K. Fischer (Hg.), Gemeinwohl und Gemeinsinn im Recht, Band 3, Akademie-Verlag, Berlin, pp. 141–164.

Malowitz, Karsten (2015): *„… Wiederbesinnung auf unser Germanentum …" – Otto von Gierke und der Kampf um die Deutung der Weimarer Republik und ihre Verfassung*, în M. Lllanque & D. Schulz (Hg.), Verfassungsidee und Verassungspolitik, De Gruyter, Oldenbourg, pp. 53–78.

Meder, Stephan (2011): *Rechtsgeschichte. Eine Einführung*, 4. Auflage, Böhlau, Köln.

Momigliano, Arnaldo (2000): *Ausgewählte Schriften zur Geschichte und zur Geschichtsschreibung*, Band 3, J. B. Metzler, Stuttgart-Weimar.

Negulescu, Paul (1925): *Tratat de drept administrativ român*, vol. I, ed.a III-a, Tip. Române Unite, Bucureşti.

Neuman, Emanuel (1937): *Limitele puterii statului*, Bucureşti.

Nippel, Wilfried (2008): *Antike oder moderne Freiheit? Die Begründung der Demokratie in Athen und in der Neuzeit*, Fischer, Frankfurt.

Noica, Constantin (1997): *Manuscrisele de la Câmpulung*, Humanitas, Bucureşti.

Oexle, Otto Gerhard (1988): *Otto von Gierkes ‚Rechtsgeschichte der deutschen Genossenschaft'. Ein Ver-such wissenschaftsgeschichtlicher Rekapitulation*, în N. Hammerstein (Hg.), Deutsche Geschichtswissenschaft um 1900, F. Steiner, Stuttgart, pp. 193–218.

Pherekyde, Costache (1943): *Extension du Code Napoléon en Transylvanie*, Pandectele Române, Partea a IV-a, pp. 129–132.

Pfeiffer-Munz, Suzanne (1979): *Soziales Recht ist deutsches Recht : Otto von Gierkes Theorie des sozialen Rechts untersucht anhand seiner Stellungnahmen zur deutschen und zur schweizerischen Privatrechtskodi-fikation*, Schulthess, Zürich.

Rousseau Jean-Jacques (2008): *Despre contractul social sau principiile dreptului politic*, trad. C. Avramescu, Nemira, Bucureşti.

Sacriste, Guillaume (2015): *Adhémar Esmein et la République romaine*, Revue Française d'Histoire des Idées Politiques, vol. 41, pp. 185–208.

Savigny, Friedrich Carl von (1814): *Vom Beruf unsrer Zeit für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft*, Mohr & Zimmer, Heidelberg.

Savigny, Friedrich Carl von (1840): *System des heutigen römischen Rechts*, Band I, Veit, Berlin.

Schröder, Jan (1976): *Savigny's Spezialistendogma und die «soziologische» Jurisprudenz*, Rechtstheorie vol. 7, pp. 23–52.

Schröder, Peter (2021): *Recht und Geschichte im Staatsverständnis Otto von Gierkes – eine Einleitung*, în P. Schröder (Hrsg.), Der Staat als Genossenschaft. Zum rechtshistorischen und politischen Werk Otto von Gierkes, Nomos, Baden-Baden, pp. 9–32.

Teodorescu, Anibal (1923): *Solidarismul juridic*, în Institutul Social Român (ed.), Doctrinele partidelor politice, Ed. Cultura Naţională, Bucureşti, pp. 218–226.

Thieme, Hans (1963): Savigny und das Deutsche Recht, ZRG GA, vol. 80, pp. 1–26.

van Vliet, Lars / Parise, Agustin (2018): *The development of the social function of ownership: Exploring the pioneering efforts of Otto von Gierke and Léon Duguit*, în G. Muller ş.a. (eds.), Transformative property law: Festschrift in honour of A.J. van der Walt, Juta Law Publisher, Cape Town, pp. 265–294.

Weber, Max (1922): *Wirtschaft und Gesellschaft*, Mohr (Siebeck), Tübingen.

Wijffels, Alain (2020): *Introduction historique au droit. France, Allemagne, Angleterre*, 3eme ed., PUF, Paris.

Wolff, Martin (1923): *Reichsverfassung und Eigentum*, în Festgabe der Berliner Juristischen Fakultät für W. Kahl, Mohr Siebeck, Tübingen, pp. 3–30.

INFRACȚIUNI COMISE PRIN FAPTE DE *CYBERBULLYING*. CÂTEVA ELEMENTE DE PRACTICĂ JUDICIARĂ

Dr. Versavia BRUTARU [*], *Dr.Cristinel GHIGHECI* [**]

Abstract: *Adults are increasingly using technology (computer, tablet, smartphone) as a vehicle for establishing personal relationships (as evidenced by the proliferation of online dating sites), but also for more practical purposes, such as getting directions, watching news or entertainment, or performing tasks at work, and the general trend is growing. In relation to the current context (the every day use of smartphones, computers, etc) we find that the influence of technology will be even greater, given the restrictions imposed by the authorities (not only in Romania, but worldwide) that have determined, in addition to physical isolation and work from home in an online system, an overwhelming influence of technology on lives (including social life, given the expansion of social networks along with the online dating sites mentioned above).*

The study exemplifies how some of these cyber offences are comitted.

Key-words: Cyberbullying*; Crimes; Offences; Jurisprudence.*

I. Introducere

Într-o societate democratică unde fiecărui cetățean îi este garantată respectarea drepturilor și libertăților fundamentale, este important să remarcăm că unul dintre aceste drepturi pe care absolut orice persoană este liberă să-l manifeste este dreptul la libera exprimare a opiniei, care este invocat ori de câte ori sunt expuse puncte de vedere antagonice, ori de câte ori cineva încearcă să impună un punct de vedere sau să nege dreptul la existență a unei alte opinii, ori de câte ori aceea idee exprimată lezează demnitatea altuia, dar nu fiecare conștientizează că acest drept trebuie raportat și la ceilalți care la fel, au dreptul să-și exprime liber opinia într-o polemică, și aceste opinii trebuie respectate și acceptate, chiar dacă nu corespund cu cea a emițătorului inițial[1]. Se pune problema de a ști ce se întâmplă când în urma expunerii unei opinii, anumiți indivizi încep a insulta sau a scrie mesaje private care au un conținut agresiv, ofensator, violent sau amenințător, și cum se identifică astfel de acțiuni.

---

[*] Cercetător științific III, (*scientific researcher*) Institutul de Cercetări Juridice „*Acad.* Andrei Rădulescu”, Academia Română; ORCID ID: 0000-0002-3445-257x; WEB OF SCIENCE ID: K-6835-2017; bversavia@gmail.com

[**] Lector univ., Universitatea Transilvania din Brașov, Judecător Curtea de Apel Brașov; cristinelghigheci@yahoo.com

[1] Vlada Usatâi, Cristina Lazariuc, *Cyberbullying: dominanții anonimi*, Technical-Scientific Conference of Undergraduate, Chișinău, 23–25 March 2021, Vol. II, p. 647.

STUDII ŞI CERCETĂRI JURIDICE, an 12 (68), nr. 4, p. 489–514, Bucureşti, octombrie–decembrie, 2023

DOI: 10.59277/SCJ.2023.4.02

Acest comportament în mediul on-line se numește *cyberbullying* (hărțuire cibernetică), ce reprezintă, în sine, un sistem acțiuni care utilizează tehnologiile informației și comunicației pentru a susține un comportament deliberat, repetat și ostil al unui individ sau grup de indivizi, care este destinat să dăuneze unei persoane anumite sau unui grup de persoane[2]. Pentru a înțelege ce reprezintă *cyberbulling*-ul, în esență, este necesar mai întâi a explica ce reprezintă însuși *bullying*-ul, astfel va fi mai ușor de determinat care este rădăcina problemei, *cyberbullying*-ul nefiind altceva decât o formă a *bullying*-ului, desigur, cu trăsături specifice. Fenomenul de „bullying" reprezintă orice lezare fizică, verbală și socială, având efecte devastatoare atât asupra psihicului unui copil sau adolescent, cât și asupra unei persoane adulte. Acesta îmbracă forma agresiunilor directe sau indirecte, excluderi, farse cu caracter denigrator, umilitor sau intimidant. Pentru ca un abuz fizic sau emoțional să fie considerat ca aparținând fenomenului de *bullying*, acesta trebuie să prezinte câteva caracteristici, și anume: să fie intenționat, să fie consecvent sau altfel spus să aibă caracter repetitiv și să există o inegalitate clară între forțe, agresorul considerându-se superior victimei, adică având capacitatea de a o domina.

Comportamentul agresiv este așadar o acțiune negativă atunci când cineva provoacă intenționat sau încearcă să provoace, rănire sau disconfort asupra altei persoane. În această definiție, fenomenul agresiunii este astfel caracterizat prin trei criterii specifice: (a) Este un comportament agresiv sau „a face rău" intenționat (b) care se desfășoară de obicei cu o anumită repetitivitate (c) relație interpersonală caracterizată printr-un dezechilibru de putere, favorizând făptuitorul (făptuitorii).

În acest context, al violenței/agresiunii tradiționale, se ridică problema dacă criteriile menționate mai sus, în definirea acestui tip de comportament, pot fi folosite și în definirea *cyberbullying*-ului. Plecând de la această definiție a agresiunii „tradiționale", Peter Smith[3] și colegii săi au definit agresiunea cibernetică ca fiind „*un act agresiv, intenționat, efectuat de un grup sau de o persoană,* ***utilizând forme electronice de contact****, în mod repetat și în timp împotriva unei victime care nu se poate apăra cu ușurință pe ea însăși".*

II. Elemente de practică judiciară

a) Infracțiuni de violare a vieții private și ultraj contra bunelor moravuri

Cel mai des incidentă în practica judiciară, în cazul faptelor de *cyberbullying*, este infracțiunea de violare a vieții private, prevăzută în art. 226 din Codul penal, în special varianta sa agravată de la aliniatul (2), care constă în *divulgarea, difuzarea, prezentarea sau transmiterea, fără drept, a imaginilor* cu o persoană aflată într-o locuință sau încăpere. Necesitatea incriminării unor astfel de fapte a apărut recent, odată cu dezvoltarea mijloacelor electronice de comunicare audio-video la distanță, motiv pentru care legiuitorul român a reglementat-o de-abia din anul 2014, odată cu intrarea în vigoare a noului Cod penal.

---

[2] Idem, p. 648.

[3] Smith, P. K., *The nature of cyberbullying and what we can do about it*, Journal of Research in Special Education Needs, 2015, nr. 15, p. 176–184. DOI: 10.1111/1471-3802.12114.

De regulă, faptele nou incriminate nu sunt foarte des întâlnite în practica judiciară, organele judiciare având nevoie de un timp „de acomodare" cu noile reglementări. Nu astfel au stat lucrurile și cu infracțiunea de violare a vieții private, în modalitatea de la art. 226 alin. (2) din Codul penal, dovadă fiind numărul destul de mare de cauze având acest obiect, care au necesitat inclusiv intervenția instanței spreme pentru a dezlega o chestiune de drept controversată și chiar o modificare legislativă.

Astfel, prin Decizia nr. 51/2021[4], Înalta Curte de Casație și Justiție, Completul pentru dezlegarea unor chestiuni de drept în materie penală, a statuat că tipicitatea infracțiunii de violare a vieții private în modalitatea incriminate la art. 226 alin. (2) din Codul penal nu este condiționată de deținerea unor sunete, convorbiri ori imagini realizate fără drept, prin fotografierea, captarea sau înregistrarea de imagini, ascultarea cu mijloace tehnice sau înregistrarea audio a unei personae aflate într-o locuință sau încăpere ori dependință ținând de aceasta sau a unor convorbiri private.

Dezlegarea de drept este foarte importantă, deoarece în practica judiciară a fost invocată în apărare necesitatea îndeplinirii unei condiții care nu este reglementată în art. 226 alin. (2) din Codul penal, anume ca imaginile din viața privată divulgate sau transmise *fără drept* să fi fost *obținute* ***tot fără drept***, respectiv fără acordul persoanei reprezentate în aceste imagini.

În acest sens, într-o cauză penală s-a invocat de către inculpat faptul că imaginile cu caracter sexual care o înfățișează pe persoana vătămată – care au fost *transmise* unei terțe persoane prin intermediul reţelei messenger şi *difuzate/ prezentate* către public prin intermediul rețelei pornhub – au fost obţinute cu acordul victimei, care a acceptat să fie fotografiată/filmată, astfel că nu se poate reţine că acestea ar fi fost realizate în condițiile art. 226 alin.(1) din Codul penal, caz în care nu poate fi reținută nici modalitatea de la art. 226 alin. (2) din Codul penal, chiar dacă transmiterea sua difuzarea s-a realizat fără acordul persoanei vătămate. Instanța a reținut, însă, că aceste susţineri sunt nefondate, având în vedere că alineatul (1) incriminează acţiuni de *surprindere* (prin fotografiere, captare, înregistrare de imagini etc.) a unei persoane aflate într-un spaţiu privat (într-o locuinţă sau încăpere etc.) sau a unei convorbiri private, acţiuni realizate *fără drept*, iar în alineatul (2) se realizează *fără drept* este acţiunea de *transmitere* a unor sunete/imagini dintre cele prevăzute la alineatul (1). Instanța a reținut că trimiterea la alineatul (1) vizează *natura* acestora, fiind vorba deci de imagini surprinse într-un spaţiu privat sau o convorbire privată. Prin urmare, chiar în măsura în care aceste sunete/imagini nu sunt surprinse fără drept, acţiunea de transmitere a lor către o altă persoană/public constituie infracţiune dacă este realizată *fără drept.* Or, în speţă s-a reţinut că este îndeplinită această cerinţă legală având în vedere că imaginile o surprindeau pe persoana vătămată, iar acordul acesteia, după cum a arătat chiar şi apărarea, a vizat doar realizarea acestor materiale nu şi aducerea lor la cunoştinţa publicului[5].

---

[4] Publicată în M. Of. nr. 1050 din 3.11.2021.

[5] C.A. Braşov, Decizia nr. 372/AP din 15 iunie 2021, nepublicată.

Deși practica judiciară s-a clarificat în privința reținerii acestei modalități a infracțiunii de violare a vieții private, legiuitorul a intervenit recent și a reglementat distinct în art. 226 alin. (2^1) din Codul penal[6] o modalitate identică a infracțiunii de violare a vieții private realizată prin divulgarea, difuzarea, prezentarea sau transmiterea, în orice mod, a unei „*imagini intime*" a unei persoane, fără consimțământul acesteia, fiind prevăzută suplimentar și condiția ca aceasta să fie „*de natură să provoace acesteia o suferință psihică sau să aducă atingere imaginii sale*". S-a creat astfel o dublare inutilă a reglementării de la art. 226 alin. (2) din Codul penal, de natură să producă confuzie cu privire la textul aplicabil. Fiind vorba de o reglementare specială ulterioară, în baza regulii *specialia generalibus derogant,* va trebui reținută pe viitor modalitatea de la art. 226 alin. (2^1) din Codul penal a infracțiunii de violare a vieții private, pentru faptele comise după intrarea în vigoare a Legii nr. 171/2023.

Așa cum se poate constata din numărul mare de cauze având acest obiect, cel mai adesea faptele de *cyberbullying* constau în difuzarea sau amenințarea persoanelor vătămate cu difuzarea în spațiul public sau către terțe persoane a unor imagini sau filmări care le înfățișează pe acestea în ipostaze sexuale explicite. Imaginile sau filmările sunt realizate, de regulă, cu acordul persoanelor vătămate, atunci când acestea se află într-o relație bună cu făptuitorul, iar transmiterea sau difuzarea lor ori doar amenințarea cu acestea se realizează după încheierea relației.

În practica judiciară s-a constatat existența unor **dificultăți deosebite de obținere a mijloacelor de probă** concludente din care să rezulte modalitatea de realizare fără drept a imaginilor sau înregistrărilor prin care s-a încălcat viața privată sau persoana responsabilă de difuzarea fără drept către public a acestora.

Uneori este greu de stabilit dacă filmările sau fotografiile difuzate fără drept au fost realizate cu acordul persoanei vătămate ori fără acordul acesteia. Chestiunea nu este lipsită de relevanță, deoarece în cazul în care același făptuitor ar realiza atât fotografierea sau înregistrarea fără drept (eventual prin plasarea fără drept a unor mijloace tehnice de înregistrare), cât și difuzarea sau transmiterea fără drept acestor fotografii sau înregistrări el va comite un concurs de infracțiuni de violare a vieții private, iar nu o singură infracțiune, deoarece în art. 226 din Codul penal este reglementată o *infracțiune cu conținuturi alternative*[7].

În acest sens, într-o cauză instanța de fond a dispus condamnarea inculpatului pentru săvârșirea în concurs a infracţiunilor prevăzute de art. 226 alin. (1) din Codul penal, de art. 226 alin. (2) din Codul penal şi de art. 226 alin. (5) din Codul penal, reținând că în data de 08 martie 2015 acesta ar fi disimulat instrumentul cu care a înregistrat actele sexuale realizate cu persoana vătămată (concubina sa la data

[6] Prin Legea nr. 171/2023 pentru modificarea și completarea art. 226 din Legea nr. 286/2009 privind Codul penal, publicată în M. Of. nr. 532 din 15 iulie 2023.

[7] S. Bogdan, D.A. Șerban, *Drept penal. Infracțiuni contra persoanei și contra înfăptuirii justiției*, ediția a III-a, revăzută și adăugită, Ed. Universul Juridic, București, 2022, p. 436; M. Udroiu, *Fișe de drept penal. Partea specială. Teorie și cazuri practice,* ediția 4, Ed. C.H. Beck, București, 2023, p. 178.

respectivă), deoarece în mare parte din înregistrarea video au fost filmate doar cearşaful sau pereţii camerei. Întrucât neînţelegerile dintre cei doi concubini s-au agravat ulterior, în discuţie fiind şi custodia fiicei acestora, în data de 12 mai 2015 inculpatul a difuzat filmarea făcută de el în data de 8 martie 2015 pe pagina sa de Facebook „Greu de Kucerit Interpolu”.[8]

Instanţa de apel a dispus însă în această cauză achitarea inculpatului pentru infracţiunile prevăzute de art. 226 alin. (1) din Codul penal şi de art. 226 alin. (5) din Codul penal, menţinând doar condamnarea acestuia pentru infracţiunea prevăzută de art. 226 alin. (2) din Codul penal, reţinând că persoana vătămată a avut cunoştinţă că este filmată în timpul actului sexual, esenţială în acest sens fiind imaginea de la secunda 2 a fişierului video în care partea civilă priveşte direct spre aparatul de înregistrare, ulterior nefiind surprinsă nicio opoziţie a acesteia la filmarea care se realiza. De asemenea, instanța de apel a mai reținut că nu se poate ignora faptul că filmarea s-a efectuat la mică distanţă de faţa părţii civile (câţiva centimetri), împrejurare de natură a convinge, alături de cele menţionate anterior, că partea civilă a avut cunoştinţă de realizarea înregistrării.

Totodată, instanţa de apel a mai reţinut că în urma efectuării percheziţiei domiciliare, în încăperea unde a fost realizată înregistrarea video nu au fost identificate sisteme sau mijloace tehnice disimulate apte să capteze imagini video, pentru a se putea considera că s-a realizat o acţiune de „plasare” a acestora în scopul săvârşirii infracţiunii prevăzute de art.226 alin.1 Cod penal. Din actele dosarului rezultă că din direcţia în care s-a realizat înregistrarea video nu se consideră că putea fi amplasată o cameră video şi se poate ca aceasta să fi fost realizată cu telefonul mobil utilizat de către inculpat. De altfel, chiar în rechizitoriu procurorul reţine că inculpatul a folosit un dispozitiv de înregistrare audio video disimulat (neidentificat cu ocazia percheziţiilor). În condiţiile în care din depoziţia inculpatului din cursul cercetării judecătoreşti rezultă în mod indubitabil că filmarea s-a realizat cu aparatul telefonic care îi aparţinea, în care s-a găsit și fișierul video în discuţie, curtea a arătat că nu poate reţine acuzaţia privind „plasarea” de către acuzat a vreunui mijloc tehnic apt să capteze imaginile. Prin natura sa, activitatea de „plasare” presupune o instalare de camere de filmat secrete în locuinţă, greu de identificat de către victimă, în scop de spionare, ori instalarea în interiorul telefonului, fie pe linia telefonică, de aplicaţii ori programe informatice de ultimă oră care fac din sistemele afectate adevăraţi spioni. Cum în cauza de faţă nu au fost identificate asemenea sisteme ori programe (nici în cadrul percheziţiei informatice nici al percheziţiei domiciliare), curtea de apel a constatat că infracţiunea prevăzută de art. 226 alin. (5) Cod penal nu există, activitatea de filmare realizată de către inculpat cu ajutorul telefonului mobil, neputând fi calificată drept o acţiune de „plasare”, corespunzătoare laturii obiective a infracţiunii[9].

Tot doar modalitatea prevăzută de art. 226 alin. (2) din Codul penal a fost reținută de instanță și într-o altă cauză în care inculpatul A., în cursul lunii februarie

[8] Jud. Braşov, Sent. pen. nr.2263 din 9 decembrie 2016, nepublicată.
[9] C.A. Braşov, Decizia nr. 291/AP din 31 Martie 2017, nepublicată.

2017, a transmis fără acordul persoanei vătămate, prin intermediul aplicației Whatsapp, către inculpatul B., o înregistrare audio-video în care întreținea relații sexuale orale și normale cu persoana vătămată. Din această înregistrare nu rezulta cu certitudine dacă filmarea a fost făcută cu acordul persoanei vătămate sau fără acordul acesteia, deși era cert că actul sexual a fost realizat cu acordul său. Primind filmarea respectivă, în cursul lunii aprilie inculpatul B. i-a solicitat persoanei vătămate, prin intermediul unor mesaje text, să petreacă o noapte împreună și să șteargă niște fotografii de pe profilul său de Facebook, în schimbul nepublicării pe internet a înregistrării audio-video în care persoana vătămată întreținea relații sexuale orale și normale cu inculpatul A.. Fiind refuzat, în cursul lunii aprilie 2017, inculpatul B. a transmis prin intermediul aplicației Whatsapp, către fiica persoanei vătămate în vârstă de 16 ani și către fratele acesteia, înregistrarea audio-video primită de la inculpatul A.

Instanţa a dispus în acest caz schimbarea încadrării juridice a faptelor comise de inculpatul B. din infracţiunea de șantaj, prevăzută de art. 207 alin. (1) și (2) din Codul penal și violarea vieții private, prevăzută de art. 226 alin.1 Cod penal, în infracţiunea de șantaj, prevăzută de art. 207 alin. (1) și (2) din Codul penal și violarea vieții private, prevăzută de art. 226 alin. (2) din Codul penal. Pentru această decizie instanţa a avut în vedere că, în concret, conduita neconformă imputată inculpatului B. corespunde tipicităţii faptei prevăzute de art. 226 alin. (2) din Codul penal, acesta acţionând în sensul divulgării, difuzării, transmiterii fără drept a înregistrării în discuţie, către alte persoane, după ce o primise de la inculpatul A., fără a participa efectiv la realizarea înregistrării, potrivit conduitei interzise de art. 226 alin. (1) din Codul penal[10].

În mod corect s-a reținut în acest caz în sarcina incupatului și infracțiunea de șantaj, deoarece în cazul în care făptuitorul îi solicită ceva persoanei vătămate, în schimbul nedifuzării imaginilor sau filmărilor respective, infracțiunea de șantaj se consumă în momentul formulării acestei solicitări, independent de săvârșirea ulterioară a infracțiunii de violare a vieții private, prevăzută de art. 226 alin. (2) din Codul penal. Va fi abordată într-un capitol separat infracțiunea de șantaj comisă prin fapte ca pot fi calificate ca *cyberbullying*, deoarece este des întâlnită în aceste împrejurări.

Alte dificultăţi de obținere a mijloacelor de probă necesare în cazul faptelor de *cyberbullying* comise prin violarea vieții private sunt generate de posibilitatea facilă de disimulare a persoanei care difuzează fără drept (pe internet) astfel de fotografii sau filmări. Carențele în efectuarea anchetei penale sau lipsa mijloacelor tehnice necesare în cazul faptelor de *cybercrime* fac deosebit de dificilă în astfel de cazuri identificarea făptuitorilor. De aceea s-a afirmat că „*Cyberbullying*-ul este deosebit de insidious din cauza caracterului său anonim”[11]. Autorii *bullying*-ului atacă de

[10] C.A. Braşov, Decizia nr. 612/AP din 11 octombrie 2018, nepublicată.

[11] S. Shariff, D. L. Hoff, *Cyber Bullying. Legal Obligations and Educational Policy Vacuum*, în *Cyber Criminology. Exploring Internet Crimes and Criminal Behavior*, Edited by K. Jaishankar, CRC Press Taylor & Francis Group, New York, 2011, p. 360.

regulă sub anonimat, păstrându-și identitatea ascunsă și asta poate fi deosebit de intimidant și înfricoșător pentru o țintă[12]. Totuși, mai multe studii au sugerat că majoritatea copiilor care experimentează remarci sau acțiuni online cunosc identitatea abuzatorului lor[13]. Uneori, chiar dacă există un suspect, pot fi anumite probe din care să rezulte că și o altă persoană decât suspectul ar fi putut difuza pe internet fotografiile sau înregistrările cu persoana vătămată, iar în acest caz instanța este obligată să pronunțe o soluție de achitare a inculpatului, aplicând principiul *in dubio pro reo*.

În acest sens, într-o cauză, instanţa a reţinut că în vara anului 2018 persoana vătămată B. l-a cunoscut pe inculpatul A., cu care a avut o relație amoroasă, cei doi întreținând și relații sexuale liber consimțite în această perioadă. Persoana vătămată, pentru a-și arăta afecțiunea față de inculpat, și-a făcut niște fotografii în diferite ipostaze, goală, pe care i le-a arătat inculpatului şi parchetul a susținut că, ulterior, inculpatul ar fi transferat din telefonul persoanei vătămate în telefonul său fotografiile ce-i fuseseră arătate de persoana vătămată.

Instanța a mai reținut că din probatoriul administrat nu reiese, dincolo de orice îndoială rezonabilă, această ipoteză, persoana vătămată afirmând în cursul urmăririi penale că ea este cea care i-a trimis inculpatului prin mesageria Facebook 7–8 fotografii pe care și le făcuse singură, goală, în baie, iar după ce inculpatul a văzut fotografiile, aceasta le-a șters din galeria Facebook. S-a reţinut că există posibilitatea ca inculpatul să fi salvat deja fotografiile trimise de persoana vătămată, anterior ștergerii acestora din mesagerie, ipoteză care a fost coroborată și cu declarația inculpatului. Indirect, faptul că persoana vătămată este cea care i-a trimis pozele inculpatului, s-a apreciat că reiese și din declarațiile celor doi, care au afirmat că, pe lângă aceste fotografii, obișnuiau să facă și atunci când erau împreuna fotografii în care persoana vătămată era goală sau în lenjerie intimă. Această ipoteză s-a constatat că este confirmată şi de mijloacele materiale de probă depuse în cursul judecății, constând în fotografii ce surprind capturile de ecran cu conversația dintre inculpat și persoana vătămată, în care aceasta îi spune inculpatului că mama sa a văzut pozele şi i-a zis că i le-a trimis doar inculpatului.

După o perioadă de timp, tot în cursul anului 2018, cei doi au încetat relația iar inculpatul A. a început să o amenințe pe persoana vătămată, prin mesaje telefonice repetate și verbal, cu publicarea fotografiilor pe internet și că i le va arăta asistentei maternale a persoanei vătămate, dacă nu se împacă cu el, ori dacă nu va întreține din nou relații sexuale cu el. În acest context, fiind constrânsă cu publicarea fotografiilor pe internet și cu divulgarea către mama sa a fotografiilor, în cele din urmă, persoana vătămată a cedat, iar în cursul lunii noiembrie 2019, a întreținut relații sexuale cu inculpatul A., în toaleta situată într-o parcare subterană situată în oraşul Râșnov, jud. Brașov, împotriva voinței sale.

---

[12] Elizabeth K. Englander, *25 Myths About Bullying and Cyberbullying*, Wiley Blachwell, Hoboken, 2020, p. 45.

[13] *Ibidem*, p. 84

Cu toate că persoana vătămată a dat curs solicitării inculpatului, în actul de sesizare că inculpatul A. ar fi distribuit și publicat pe internet, respectiv pe rețeaua de socializare „Facebook” și pe site-ul „publi24”, mai multe fotografii indecente cu persoana vătămată în care erau menționate și datele de stare civilă reale ale acesteia împreună cu numărul său de telefon.

Existența acestor conturi, a rezultat doar din fotografiile cuprinzând capturile de ecran de la dosar, puse la dispoziția organului judiciar de un martor, precum şi din declaraţiile unor martori. Probatoriul administrat nu a vizat și identificarea efectivă a acestor conturi, și nici a suportului informatic de pe care au fost create; deși organele de urmărire penală au procedat la efectuarea percheziției domiciliare și informatice a telefonului inculpatului, aceste date nu au fost exploatate de vreo manieră[14].

Procurorul a reținut în acest dosar că inculpatul ar fi fost cel care a creat aceste două conturi, pe care a încărcat fotografiile cu persoana vătămată dezbrăcată, aspect care ar rezulta din conversaţiile purtate pe aplicaţiile „Whatsapp” şi „facebook Messenger”, ridicate de către organele de cercetare penală.

Totuşi, analizând conținutul acestor conversații – redate în fotografii reprezentând capturi de ecran predate organelor de poliție de către persoana vătămată și de martora C., instanţa a reţinut că la dosar este redată o conversație în care martora C. ameninţa că o să o facă de râs pe persoană vătămată „în tot liceul” şi în tot oraşul.

Inculpatul A. s-a apărat că după ce a încheiat relaţia cu persoana vătămată, s-a întâlnit cu martora C., a făcut nişte fotografii cu ea și cu o altă prietenă, după care i-a dat telefonul său martorei să se uite la fotografii. Întrucât avea salvate în galeria telefonului şi în galeria „facebook” pozele cu persoana vătămată dezbrăcată, la care martora C. a avut acces, o bănuieşte pe aceasta că ar fi luat pozele din telefonul său şi apoi a creat contul de „publi24”.

Judecătoria a reținut că acuzația că inculpatul ar fi fost cel care a creat cele două conturi pe rețeaua de socializare „facebook” și pe site-ul „publi24” nu este dovedită dincolo de orice îndoială rezonabilă. În contextul în care susținerea inculpatului privind existența unui conflict între martora C. și persoana vătămată este dovedită de capturile de ecran în care martora afirmă că o va face de rușine pe persoana vătămată, instanța a apreciat că planează un dubiu că inculpatul ar fi fost cel care ar fi creat aceste conturi. S-a avut în vedere că aceste conturi ar fi fost create după ce persoana vătămată ar fi fost constrânsă să întrețină relații sexuale cu inculpatul, astfel încât intenția sa de a se răzbuna pe persoana vătămată prin crearea acestor conturi este și mai îndoielnică. Spre deosebire de inculpat, martora C. se afla într-o relație conflictuală cu persoana vătămată, așa cum a reieșit din capturile de ecran analizate mai sus, deținea fotografii cu aceasta dezbrăcată, a afirmat către alte persoane că o va face de rușine și i-a și trimis acesteia o poză cu contul care o înfățișa dezbrăcată, amuzându-se pe această temă. În lumina acestor împrejurări factuale și în absența unor verificări certe privind identificarea suportului informatic de pe care au fost create aceste conturi, pe rețeaua de socializare „Facebook” și pe site-ul „publi

[14] Jud. Zărneşti, Sent. pen. nr. 355 din 8.12.2021, nepublicată.

24", s-a reținut că există un dubiu cu privire la faptul că inculpatul a săvârșit infracțiunea de violare a vieții private, așa cum se reține în actul de sesizare[15].

Instanţa a mai reţinut în acest caz că inculpatul a afirmat că aceste fotografii erau salvate și în galeria sa de pe aplicația „Facebook" nu poate primi relevanță penală, deoarece nu au fost efectuate verificări cu privire la caracterul vizibil pentru public sau pentru alte persoane al acestor fotografii. În consecinţă, s-a dispus achitarea inculpatului A. pentru infracţiunea de violare a vieţii private, prevăzută de art. 226 alin. (2) din Codul penal, deoarece s-a considerat că nu s-a stabilit cu certitudine că el este cel care a creat conturile pe care au fost publicate fără drept fotografiile cu persoana vătămată[16].

Totuși, într-o altă cauză s-a dispus o soluție de condamnare (pentru infracțiunea de **pornografie infantilă**, nu și pentru violarea vieții private) atunci când doar persoana vătămată și inculpatul aveau înregistrarea care a ajuns în mediul on line, care o înfățișau pe persoana vătămată minoră exercitând acte sexuale explicite.

În sarcina inculpatului C. s-a reţinut infracţiunea de pornografie infantilă prevăzută de art. 374 alin. (1) şi (2) din Codul penal, deoarece a distribuit în contul minorei TT, în vârstă de 15 ani, deschis în reţeaua de socializarea Facebook mai multe filmuleţe ce conţin scene erotice imortalizate de el în timp ce consuma acte sexuale cu minorele pe care le-a racolat.

În legătură cu această infracţiune, având în vedere faptul că după ce un alt inculpat (E.) a fost audiat în calitate de martor în acest dosar, el i-a făcut cunoscut inculpatului C. faptul că pe numele său există un dosar penal în care se desfăşoară cercetări sub aspectul comiterii infracţiunii de trafic de minori, inculpatul C. a şters majoritatea filmuleţelor incriminatoare, singurul păstrat fiind unul ce imortalizează în detaliu consumarea unui act sexual oral cu minora T., pe care aceasta l-a pus la dispoziţie organelor de anchetă, întrucât i l-a trimis inculpatul C.

Potrivit declaraţiei persoanei vătămate aceasta l-a cunoscut pe inculpatul C. în anul 2015 când avea 15 ani şi a devenit prietena lui intimă şi ştie că inculpatul C. filma de regulă scenele erotice pe care ei le efectuau, i le-a trimis şi le-a salvat în calculatorul ei. A menţionat că o parte din aceste filmuleţe pe care inculpatul C. le-a imortalizat atât cu ea cât şi cu alte minore au apărut pe reţeaua de socializare Facebook, iar despre aceasta ea a aflat de la prietenii săi care au avertizat-o că au fost postate filme în care apare ea în timp ce efectua sex oral, filmuleţe distribuite şi celorlalţi utilizatori. A susţinut că acel filmuleţ nu îl avea decât inculpatul C. şi este convinsă că acesta l-a distribuit[17].

O altă particularitate a acestor fapte de *cyberbullying* este aceea că ele **se întind pe o durată mai mare de timp**, făptuitorii repetând la diferite intervale de timp

---

[15] *Ibidem*.

[16] Ibidem. Prin Decizia nr. 797/AP din 5 decembrie 2022 a C.A. Braşov, nepublicată, soluţia a fost desfiinţată şi s-a dispus încetarea procesului penal faţă de inculpat, pentru infracţiunea de violare a vieţii private, prevăzută de art. 226 alin. (2) din Codul penal, ca urmare a retragerii plângerii prealabile.

[17] ICCJ; Secția penală, Decizia nr. 134/A/2018 din 29 mai 2018, publicată pe site-ul www.scj.ro

amenințările sau difuzările de fotografii sau imagini cu persoanele vătămate, pentru a le obliga pe acestea să se supună voinței lor. În astfel de cazuri, indiferent dacă fapta se realizează prin diferite acte de divulgare, difuzare, prezentare sau transmitere, se va reține forma continuată a infracțiunii, dacă există o unitate de rezoluție infracțională[18]. De asemenea, dacă fotografierea fără drept a persoanei vătămate se realizează de mai multe ori, la diferite intervale de timp, infracțiunea se va reține în forma continuată.

În acest sens, într-o cauză s-a reținut ca situație de fapt că în cursul anului 2017 persoana vătămată B. şi inculpatul A. au început o relaţie amoroasă, fără a locui însă împreună. Pe parcurs, inculpatul a fotografiat-o şi a filmat-o în diferite ipostaze indecente pe persoana vătămată, în special nud, fără a avea consimţământul acesteia. În cursul lunii iulie 2018, cu ocazia unor discuţii în contradictoriu, persoana vătămată a aflat de existenţa acestor fotografii pe care inculpatul le avea salvate în galeria telefonului mobil, primind de la acesta mai multe capturi de ecran ale unor fotografii în care ea apărea nud. Cu această ocazie, inculpatul a ameninţat-o pe persoana vătămată că va distribui altor persoane fotografii şi videoclipuri în care aceasta apărea în poziţii indecente. Imediat după aceste discuţii, cei doi s-au împăcat, iar inculpatul i-a garantat persoanei vătămate că toate fotografiile şi videoclipurile au fost şterse.

În data de 25.08.2018, în jurul orei 22:30, pe fondul unei crize de gelozie generate de faptul că persoana vătămată a plecat în oraş cu martorii X şi Y, inculpatul i-a solicitat acesteia, în mod insistent, să se deplaseze la domiciliul său. Lovindu-se de un refuz, inculpatul i-a cerut din nou persoanei vătămate, pe un ton ameninţător şi jignitor, să se întâlnească, în caz contrar va distribui unor terţe persoane fotografii în care aceasta apare în poziţii indecente. Pentru a fi mai convingător, inculpatul i-a trimis un print screen al unui mesaj în care a distribuit o poză nud a persoanei vătămate unui prieten identificat în persoana martorului Z. Cu aceeaşi ocazie, supărat de faptul că persoana vătămată nu a dat curs solicitării sale, a trimis poza în care persoana vătămată era nud, prin intermediul aplicaţiei WhatsApp şi martorului Y care, în acel moment, o însoţea pe persoana vătămată. În poza transmisă de inculpat celor doi martori, persoana vătămată se afla într-o încăpere şi încerca să-şi acopere faţa cu mâinile, poziţia corpului denotând faptul că aceasta nu era de acord să fie fotografiată.

Instanţa de fond a reţinut că fapta inculpatului A. care, în cursul anilor 2017–2018, în timp ce se afla în locuinţă, a fotografiat-o pe persoana vătămată B. în ipostaze indecente, în special nud, fără a avea acordul acesteia, întruneşte elementele constitutive ale infracţiunii de violarea vieţii private prevăzută de art. 226 alin. (1) din Codul penal, iar fapta inculpatului care, în data de 25.08.2018 a transmis, fără drept, martorilor Z şi Y, prin intermediul aplicaţiei WhatsApp, o fotografie în care persoana vătămată apărea nud, fotografie care a fost efectuată într-o locuinţă fără acordul acesteia, întruneşte elementele constitutive ale infracţiunii de violarea vieţii private prevăzută de art. 226 alin. (2) din Codul penal[19].

---

[18] În acest sens, C.A. București, dec. pen. nr. 303 din 6 martie 2018, apud. S. Bogdan, D.A. Șerban, *op. cit.*, p. 447.

[19] Jud. Braşov, Sent. pen. nr. 1639 din 15.10.2021.

Instanța de apel a dispus schimbarea încadrării juridice a faptei din infracţiunea de violarea vieţii private prevăzută de art. 226 alin. (1) din Codul penal în infracţiunea de violarea vieţii private *în formă continuată*, prevăzută de art. 226 alin. (1) din Codul penal, cu aplicarea art. 35 alin. 1 din Codul penal, reţinând că din situația de fapt reiese că persoana vătămată a fost surprinsă în diferite ipostaze nud, în fotografii realizate cu telefonul de către inculpat, pe o perioadă de timp în cursul anilor 2017–2018, activitatea infracțională fiind săvârșită la intervale de timp diferite, în realizarea aceleiași rezoluţii infracționale și prin acțiuni care prezintă fiecare în parte conținutul aceleiași infracțiuni[20].

În săvârșirea infracțiunii de violare a vieții private a fost invocată uneori **existența unui interes legitim** pentru fotografierea, difuzarea sau divulgarea fotografiilor sau înregistrărilor care privesc viața privată a persoanei vătămate, deși trebuie foarte mare atenție în analizarea incidenței cazului de la art. 226 alin. (4) lit a) din Codul penal (fapta a fost comisă de către cel care a participat la întâlnirea cu persoana vătămată în cadrul căreia au fost surprinde sunetele, convorbirile sau imaginile, dacă justifică un interes legitim). Nu orice ceartă sau dispută între două persoane justifică înregistrarea sau, cu atât mai puțin, difuzarea în mediul on line a imaginilor care aduc atingere vieții private.

Astfel, într-o cauză instanţa a reţinut că la data de 26.05.2018, inculpata A. şi persoana vătămată B. – soţi – se găseau la domiciliu şi au avut o discuţie în contradictoriu, inculpata filmând această discuţie, fiind văzută de soţul ei când făcea acest lucru. Ulterior, inculpata A. a postat filmarea pe pagina sa de Facebook, această filmare fiind distribuită în mod public, fiind posibil a fi vizionată de orice persoană care o accesa şi are codul respectiv de identificare, având la data de 24.07.2018, 103 comentarii, 4 distribuiri şi 2,1 mii de vizualizări.

Din coroborarea declaraţiei persoanei vătămate B., cu declaraţia martorului L. s-a reţinut că persoana vătămată a fost sunată de către martor care i-a adus la cunoştinţă despre postarea unui filmuleţ pe pagina de pe site-ul www.facebook.com al inculpatei. S-a constatat că nu ar exista nicio probă din care să rezulte că persoana vătămată şi-a dat acordul privind postarea făcută în spaţiu public de către inculpată.

Inculpata A. a recunoscut că a distribuit videoclipul pe pagina sa de Facebook, motivându-şi acţiunea de distribuire prin aceea că soţul său era agresiv, iar ea folosea tableta sau telefonul mobil pentru a-l filma şi pentru a se proteja de eventuale agresiuni ale acestuia cât şi pentru a arăta în mod public modul cum soţul său se comportă cu ea, minciunile pe care le spune şi pentru a dovedi că la data de 26.05.2018 a intenţionat să o lovească, astfel cum a făcut şi la data de 25.04.2018 când însă a intervenit o rudă pentru a o proteja. În faţa instanţei de judecată, inculpata şi-a completat motivarea acţiunii de postare în spaţiu public a filmuleţului, cu aceea că în data de 26.04.2018 soţul său s-a separat în fapt şi avea probleme mari în familie, era terorizată de părinţii persoanei vătămate cât şi de aceasta şi de frică, deoarece a fost şi izolată neputând veni nici o persoană la domiciliul ei, a postat filmuleţul, considerând că prin aceasta se poate apăra.

[20] C.A. Braşov, Dec. pen. nr. 215/AP din 22 martie 2022, nepublicată.

Faţă de modul în care începe discuţia înregistrată de inculpată, respectiv prin afirmaţia: „Uitaţi, am copilul în braţe şi am o discuţie cu soţul…”, curtea de apel a reţinut că persoana vătămată a luat la cunoştinţă de intenţia inculpatei şi, în mod implicit, şi-a dat consimţământul la înregistrarea audio-video a convorbirii purtate într-un spaţiu privat cu aceasta. Însă existenţa consimţământului la înregistrarea discuţiei nu implică şi existenţa consimţământului la distribuirea sau difuzarea acesteia. Din acest motiv s-a reţinut în sarcina inculpatei doar comiterea infracţiunii de violare a vieţii private în modalitatea reglementată de art. 226 alin. (2) al Cod penal, nu şi în modalitatea de la art. 226 alin. (1) al aceluiaşi articol, arătându-se că în situaţia în care inculpata ar fi procedat la înregistrarea convorbirii, fără acordul interlocutorului său, s-ar fi putut reţine comiterea a două infracţiuni de violarea vieţii private, în concurs real[21].

În ceea ce priveşte apărarea inculpatei referitoare la incidenţa cazului de la art. 226 alin. (4) lit. a) Cod penal – nu constituie infracţiune faptă săvârşită de cel care a participat la întâlnirea cu persoană vătămată, dacă justifică un interes legitim – s-a reţinut că aceasta ar putea să justifice un interes legitim doar pentru înregistrarea convorbirii, nu şi pentru difuzarea ulterioară a acesteia. Deşi inculpata a afirmat că în acest mod a dorit să obţină probe cu privire la comportamentul părţii civile, susţinând că a fost agresată fizic şi verbal de fostul soţ şi terorizată de întreaga sa familie, s-a reţinut că inculpata nu a folosit înregistrarea în faţa organelor judiciare, ci a adus-o la cunoştinţa publicului, nefiind incident interesul legitim avut în vedere de legiuitor[22].

Analizându-se totodată şi incidenţa în cauză a situaţiei prevăzute de art. 226 alin. (4) lit. b) din Codul penal, s-a constatat că aceasta nu se referă la ipoteza existentă în cauză, ipoteza avută în vedere de textul legal arătat referindu-se la situaţiile în care, în public, persoana vătămată vorbeşte sau se ceartă au o altă persoană, pe un ton ridicat, uşor de auzit şi de înţeles de alţii, iar această conversaţie este înregistrată. S-a arătat că, dacă dispoziţiile legale ar fi interpretate în sensul celor arătate de inculpată, ar ajunge, în esenţă, la o dezincriminare parţială a infracţiunii, ceea ce nu poate fi în consens cu intenţia legiuitorului[23].

În cazul în care fotografiile sau înregistrările difuzare de făptuitor prezintă o activitate sexuală explicită, ele sunt de natură să aducă atingere și bunelor moravuri (nu doar vieții private a persoanei vătămate), fiind reținută în acest caz și infracțiunea de **ultraj contra bunelor moravuri.**

Astfel, privitor la infracţiunea de ultraj contra bunelor moravuri, prevăzută de art. 375 din din Codul penal, instanţa a reţinut într-o cauză că în cauză sunt întrunite elementele constitutive ale aceste infracţiuni. Astfel, raportat la modalitatea în care inculpatul a înţeles să distribuie fără drept imagini cu conţinut sexual explicit, postându-le pe pagina sa de facebook, acestea putând fi accesate de orice persoană, în cauză s-a realizat conţinutul infracţiunii de ultraj contra bunelor moravuri

[21] C.A. Braşov, Decizia nr. 680/AP din 23 noiembrie 2020, nepublicată.
[22] *Ibidem*.
[23] *Ibidem*.

prevăzută de art. 375 Cod penal. Curtea a avut în vedere şi împrejurarea că prin modalitatea în care a acţionat, inculpatul a urmărit ca imaginile postate să fie vizualizate de un număr cât mai mare de utilizatori ai reţelei de socializare, însuşi titlul menţionat de către apelant fiind de natură a determina caracterul sexual explicit al filmului. Nu interesează faptul că în mediul online se regăsesc o mulţime de materiale video sau fotografice având conţinut sexual, în condițiile în care inculpatul a dorit ca postarea sa să fie vizualizată de cât mai multe persoane, accesul nefiind restricționat de către acesta, aducându-se astfel atingere bunelor moravuri[24].

b) Infracțiuni de amenințare și șantaj

Atunci când făptuitorul doar amenință cu difuzarea imaginilor sau înregistrărilor privind viața privată a unei personae, făcând acest lucru doar pentru a provoca o stare de temere sau pentru a obține ceva de la persoana vătămată, în sarcina lui se va reține infracțiunea de amenințare ori șantaj. Astfel de fapte se încadrează în categoria faptelor de *cyberbullying*, având în vedere că de regulă amenințările ori solicitările sunt adresate persoanei vătămate prin mijloace tehnice de comunicare (rețele de socializare ș.a.), iar amenințare se referă la difuzarea în mediul *on line* a fotografiilor sau înregistrărilor referitoare la viața privată a peroanei vătămate. Așa cum s-a arătat și anterior, dacă ulterior făptuitorul comite și un act de difuzare a imeginilor sau înregistrărilor, în sarcina lui se va reține și infracțiunea de violare a vieții private, în concurs cu cea de amenințare ori șantaj.

Se impune a fi subliniat că art. 206 din Codul penal condiționează existența **infracțiunii de amenințare** de cerința ca amenințarea persoanei vătămate să fie „cu săvârșirea unei infracțiuni sau a unei fapte păgubitoare". În doctrină s-a arătat că *fapta păgubitoare* este doar cea care se referă la producerea unui prejudiciu *material*, iar nu la prejudicii în general (de ex., moral)[25]. Dacă făptuitorul amenință cu difuzarea unor imagini sau înregistrări ce țin de viața private a persoanei vătămate este îndeplinită cerința legală, deoarece este vorba de amenințarea cu săvârșirea unei infracțiuni (violarea vieții private). Dacă însă acesta amenință cu divulgarea unor alte date sau informații pe care persoana vătămată nu le dorește publice, nu este îndeplinită această condiție de tipicitate a infracțiunii de amenințare.

În acest sens, într-o cauză instanța a reținut că infracțiunea de amenințare, adresată de inculpat persoanei vătămate, a constat în faptul că va aduce la cunoștința părinților relația care a existat între ei. Raportându-se la dispozițiile art. 206 alin. (1) C.pen., instanţa a constatat că textul de lege incriminează ca reprezentând amenințarea fapta de a amenința cu săvârşirea unei infracţiuni sau a unei fapte păgubitoare îndreptate împotriva sa ori a altei persoane, dacă este de natură să îi producă o stare de temere.

---

[24] C.A. Braşov, Decizia nr. 291/AP din 31 Martie 2017, nepublicată.

[25] V. Dongoroz, S. Kahane, I. Oancea, I. Fodor, N. Iliescu, C. Bulai, R. Stănoiu, V. Roșca, *Explicații teoretice ale Codului penal român*, Vol. III. Partea specială, Ed. Academiei RSR, București, 1971, p. 317.

S-a reţinut în mod constant în doctrină și în practica judiciară, că în cazul infracţiunii de ameninţare, fapta păgubitoare la care se referă textul de lege este o faptă prin care se produce un prejudiciu material unei persoane și nu unul de ordin moral. Deși aducerea la cunoștința părinților unei persoane a unor fapte pe care aceștia le-ar dezaproba ar putea să producă și prejudicii materiale persoanei vizate, totuși în cauza de față nu rezultă că s-ar fi putut întâmpla acest lucru și cu atât mai puțin că inculpatul, folosindu-se de această amenințare, ar fi avut percepția posibilității producerii unui prejudiciu material persoanei vătămate. Pe cale de consecință, s-a constatat că nu sunt îndeplinite condițiile de tipicitate ale acestei fapte, având în vedere că inculpatul nu a amenințat cu săvârșirea unei infracțiuni sau a unei fapte păgubitoare[26].

În cazul **infracțiunii de șantaj** nu mai este condiționată tipicitatea de amenințarea cu o infracțiune sau faptă păgubitoare, infracțiunea existând și în cazul în care făptuitorul amenință cu darea în vileag a unei fapte de natură să-i aducă persoanei vătămate doar un prejudiciu moral. În acest caz este necesar, însă, pentru a se reține tipicitatea infracțiunii de șantaj, ca făptuitorul să pretindă de la persoana vătămată sa dea, să facă, să nu facă ori să sufere ceva.

Astfel, într-o cauză instanţa a reţinut că există o acţiune de ameninţare a persoanei vătămate cu darea în vileag a unor fapte reale (respectiv implicarea acesteia în activităţi de natură sexuală care au fost fotografiate-filmate), compromiţătoare pentru aceasta, existând şi scopul special prevăzut de lege, respectiv obţinerea în mod injust a unui folos nepatrimonial (constând în determinarea persoanei vătămate la întreţinerea de raporturi sexuale cu inculpatul), fiind deci realizată tipicitatea infracţiunii de şantaj prevăzută de art. 207 alin. (1) și (2) din Codul penal, sub aspectul laturii obiective a cauzei.

S-a mai arătat că nu pot fi primite susţinerile apărării privind lipsa unor probe privind săvârşirea acestei infracţiuni, atât caracterul ameninţător cât şi scopul urmărit rezultând cu evidenţă din mesajele transmise victimei, care susţin declaraţia acesteia. De asemenea, nu se poate reţine că această ameninţare nu era aptă să creeze persoanei vătămate o stare de temere în condiţiile în care este evident că nici o persoană din categoria victimei (respectiv o persoană care nu urmăreşte expunerea în public în astfel de ipostaze în scop de publicitate), chiar dacă acceptă fotografierea/filmarea sa, nu poate concepe ca astfel de imagini să fie făcute publice şi cunoscute de persoanele cu care relaţionează în societate, având în vedere caracterul profund intim al lor. Mai mult, posibilitatea ca acestea să fie cunoscute de persoane de la locul de muncă (chestiune concretă la care inculpatul a făcut referire în mesajele sale) este extrem de preocupantă, într-o astfel de situaţie teama depăşind ruşinea inerentă a unei persoane care va fi văzută de public în ipostaze intime şi trecând în sfera suferirii unor consecinţe concrete legate de posibilitatea pierderii locului de muncă[27].

[26] C.A. Braşov, Decizia nr. 234/AP din 03 iunie 2020, nepublicată.
[27] C.A. Braşov, Decizia nr. 372/AP din 15 iunie 2021, nepublicată.

Din păcate, multe dintre infracțiunile de șantaj comise în această modalitate sunt **îndreptate împotriva unor minori**, care nu au maturitatea necesară să reacționeze prin respingerea solicitărilor făptuitorilor și denunțarea faptelor. Intervenția salvatoare a unui major face în astfel de situații să fie depistată infracțiunea și să se pună capăt *cyberbullying*-ului la care este supus minorul.

În acest sens, într-o altă cauză inculpatul major a cunoscut persoana vătămată minoră la locul de joacă amenajat în spatele imobilului de domiciliu al minorului, inculpatul fiind angajat în perioada respectivă, în calitate de ajutor de bucătar la un hotel din apropiere. Inculpatul a manifestat un interes de natură nepotrivită în privinţa minorului, angajându-se în discuţii cu tentă sexuală cu acesta, oferindu-i mici cadouri şi câştigându-i încrederea, cei doi convenind să comunice prin intermediul serviciului de mesagerie al reţelei de socializare Facebook. La data de 10.05.2014, la orele prânzului, cei doi s-au întâlnit din nou la locul de joacă sus-menţionat, după plecarea celorlalţi copii inculpatul propunându-i minorului să se masturbeze amândoi, unul în prezenţa celuilalt, oferindu-i chiar minorului o sumă de bani, propunere care însă a fost refuzată de către minor. Cu toate acestea, inculpatul s-a masturbat în prezenţa minorului, care, la plecarea de la locul de joacă s-a întâlnit cu o rudă de a sa, căruia i-a relatat cele întâmplate, fără însă a fi luat în serios de către martor.

În cursul aceleiaşi seri, inculpatul şi minorul au purtat o discuţie prin intermediul reţelei de socializare Facebook, dialogul de tip chat fiind însă surprins de mama minorului, care i-a cerut minorului să susţină faţă de inculpat că ea a părăsit camera, urmărind însă discuţia celor doi. În timpul conversaţiei cu minorul, inculpatul i-a propus minorului să accepte ca inculpatul să-i facă sex oral, oferindu-i în schimb suma de 100 lei, iar ulterior de 200 lei, lucru care a fost refuzat de minor. De asemenea, inculpatul i-a cerut minorului să-i arate organul sexual, întâmpinând din nou refuzul părţii vătămate. În continuare, inculpatul i-a propus minorului să se masturbeze din nou în prezenţa sa, fiind din nou refuzat de către persoana vătămată, care l-a atenţionat că va întrerupe orice contact cu acesta. După mai multe insistenţe şi rugăminţi pentru ca persoana vătămată să nu întrerupă discuţia cu el, inculpatul, care dorea să menţină legătura cu persoana vătămată, să se mai întâlnească cu aceasta şi chiar să obţină id-urile de Facebook ale altor persoane de vârsta acesteia, l-a ameninţat pe minor că va lua legătura cu mama sa şi îi va spune că minorul i-a văzut organul sexual şi că persoana vătămată i-ar fi propus să accepte un contact sexual oral, în schimbul unei sume de bani. Se impune menţiunea că, anterior, la începutul conversaţiei, inculpatul îi trimisese minorului trei fotografii cu familia persoanei vătămate, descărcate probabil de pe contul de Facebook al tatălui minorului.

Fapta inculpatului, care și-a etalat organul sexual și s-a masturbat în prezenţa persoanei vătămate minore, în incinta unui loc de joacă întruneşte elementele constitutive ale infracţiunii de „corupere sexuală a minorilor”, prevăzută şi pedepsită de art. 221 al. (4) din Codul penal. S-a mai reţinut în acest caz că sunt întrunite și elementele constitutive ale infracţiunii de şantaj, în forma prevăzută de art. 207 alin. (2) din Codul penal[28].

[28] C.A. Braşov, Decizia nr. 123/AP din 20 februarie 2015, nepublicată.

De asemenea, într-o altă cauză s-a reţinut că între inculpatul şi mama persoanei vătămate minore a existat o relaţie de concubinaj, care s-a derulat pe parcursul a cca. 15 ani, cei doi locuind împreună cu persoana vătămată minoră, în vârstă de 15 ani. În lipsa tatălui, plecat din ţară, inculpatul s-a ocupat îndeaproape de creşterea şi educarea fiicei concubinei sale, o ducea şi o aducea de la şcoală, îi cumpăra ce avea nevoie, a înscris-o la cursuri de calificare profesională şi i-a găsit loc de muncă. Mai mult chiar, inculpatul a făcut demersuri în vederea desemnării sale ca tutore, rămase însă fără rezultat. Relaţiile cu familia sa fiind destul de tensionate, minora s-a apropiat mai mult de inculpat şi au ajuns să întreţină relaţii sexuale, fapt pe care inculpatul l-a acceptat fără să ţină cont de diferenţa de vârstă dintre ei, de aproape 30 de ani şi de rolul pe care ar fi trebuit să îl manifeste în mod normal în viaţa minorei, din moment ce aceasta se afla practic şi în îngrijirea sa. O parte a relaţiilor sexuale pe care le-au întreţinut în perioada ce a urmat au fost înregistrate şi fotografiate de inculpat cu telefonul mobil, pentru a le păstra ca amintire, uneori cu ştiinţa persoanei vătămate, alteori nu.

Spre sfârşitul anului 2015 mama şi fiica s-au mutat la altă adresă, dar chiar şi aşa persoana vătămată a continuat să se întâlnească cu inculpatul şi să aibă relaţii sexuale cu el. Din cauza neînţelegerilor cu rudele ei şi a promisiunilor inculpatului că îi va oferi un trai mai bun, minora a plecat de acasă pentru câteva săptămâni şi s-a mutat cu inculpatul. Acesta a constatat însă că persoana vătămată începuse să vorbească pe internet cu un băiat şi din cauza reproşurilor primite, minora a decis să termine relaţia cu el. În acest context inculpatul a abordat-o pe Messenger de pe un cont de Facebook înregistrat pe numele minorei, ameninţând-o, pe fondul geloziei generate de relaţia cu acel băiat, că dacă nu se întoarce la el o să posteze pe Facebook poze cu ea în ipostaze indecente. A fost reţinută în acest caz infracţiunea de şantaj şi pornografie infantilă[29].

Cu privire la infracţiunea de **act sexual cu un minor** instanţa de fond a reţinut în acest caz că, întrucât relaţiile sexuale nu au avut loc în scopul producerii de materiale pornografice, ci au fost liber consimţite între părţi, în scopul satisfacerii propriilor plăceri sexuale, iar înregistrarea unor materiale de acest gen a fost o consecinţă şi nicidecum un scop al întreţinerii actelor sexuale, se impune înlăturarea din încadrarea juridică a infracţiunii de act sexual cu un minor a dispoziţiilor art. 220 alin. (3) lit. d) C.pen.

În opinia noastră, nu poate fi primită o astfel de argumentare, deoarece nu are relevanţă faptul că obţinerea materialelor pornografice a fost scopul secundar al întreţinerii relaţiilor sexuale, infracţiunea de act sexual cu un minor fiind tipică. Din acest motiv, considerăm că în mod corect curtea de apel a reţinut că rezultă în mod indubitabil aplicabilitatea dispoziţiilor art. 220 alin. (3) lit. d) Cod penal, deoarece din declaraţia persoanei vătămate rezultă că raporturile sexuale erau filmate sau fotografiate de către inculpat cu telefonul mobil, acest lucru întâmplându-se uneori cu ştiinţa sa şi alteori fără ca ea să ştie[30].

[29] C.A. Braşov, Decizia nr. 622/AP din 6 iulie 2017, nepublicată.
[30] C.A. Braşov, Decizia nr. 622/AP din 6 iulie 2017 , nepublicată.

În acest sens este și practica Înaltei Curți de Casație și Justiție într-o cauză în care s-a reţinut că inculpatul A. este unchiul persoanei vătămate C., soţia sa, D. fiind sora mamei persoanei vătămate, martora E.. Familia inculpatului locuia în com. Mogoşoaia, pe str. x jud. Ilfov, fiind vecină cu familia persoanei vătămate care locuia în com. Mogoşoaia, pe str. x jud. Ilfov. Inculpatul împreună cu soţia sa administrau o firmă care avea ca obiect comercializarea peştelui în Piaţa 16 februarie din Bucureştii Noi, iar la acest magazin, pe lângă alţi angajaţi, mai lucrau fără forme legale şi mai mulţi tineri, rude ale inculpatului şi soţiei sale, printre care şi persoana vătămată C.. Persoana vătămată a lucrat la magazin începând cu vârsta de 14 ani, la sfârşit de săptămână şi uneori şi după orele de şcoală. Persoana vătămată a încetat să mai lucreze la pescăria inculpatului în toamna anului 2019, când a fost surprinsă de familia inculpatului pe înregistrările camerelor video din magazin, sustrăgând sume de bani din casa de marcat.

Pe fondul acestei descoperiri şi profitând de ascendentul dat de vârstă, calitatea de unchi, de fost angajator şi de situaţia vulnerabilă a persoanei vătămate, la data de 8 iunie 2020, inculpatul A. a determinat-o pe persoana vătămată să întreţină cu el relaţii sexuale normale, anale şi orale, în autoturismul său x, pe un câmp din com. Mogoşoaia, jud. Ilfov, ocazie cu care a filmat cu telefonul mobil personal, momentul în care cei doi întreţineau actele sexuale. Persoana vătămată avea la acea data vârsta de 17 ani.

Începând cu luna august 2020, persoana vătămată a început o relaţie cu numitul F., iar din luna septembrie 2020, s-a mutat la domiciliul acestuia situat în oraş Bragadiru, jud. Ilfov. La sfârşitul lunii iulie 2021, martora D. a descoperit în telefonul soţului său înregistrările actelor sexuale întreţinute de inculpat şi persoana vătămată la data de 08.06.2020. Aceasta a trimis înregistrările concubinului persoanei vătămate, F. şi mamei acestuia, G. În urma acestor evenimente, persoana vătămată s-a despărţit de F. şi s-a întors la domiciliul părinţilor săi din com. Mogoşoaia.

Susţinerea inculpatului, în sensul lipsei scopului prevăzut de lege pentru care a fost realizată filmarea, nu a fost reţinută de Înalta Curte, deoarece inculpatul a urmărit să realizeze o filmare cu momentul întreţinerii actelor sexuale normale, anale şi orale cu persoana vătămată minoră, filmare care se încadrează în noţiunea de „material pornografic„. S-a motivate că actele sexuale au fost comise de inculpat inclusiv pentru a realiza un material pornografic, situaţie în care agravanta există indiferent dacă scopul este realizat sau nu şi indiferent de destinaţia sau folosinţa pe care urmau să o aibă respectivele materiale pornografice[31].

De remarcat în acestă ultimă speță că *cyberbullying*-ul a fost comis de soția inculpatului, care a trimis înregistrările concubinului persoanei vătămate, în scop de răzbunare asupra acesteia pentru că a întreținut relații sexuale cu soțul său. Aceasta nu a fost însă cercetată pentru fapta de transmitere a imaginilor reprezentând aspecte din viața privată a persoanei vătămate minore, desi fapta sa ar fi constituit infracțiunea de violarea vieții private, prevăzută de art. 226 alin. (2) din Codul penal [în present art. 226 alin. (2^1) din Codul penal].

[31] ICCJ, Secția penală, Decizia nr. 216/RC/2023 din 28 martie 2023, publicată pe site-ul www.scj.ro

c) Hărţuire şi fals informatic

Atunci când făptuitorul nu formulează amenințări explicite la adresa persoanei vătămate, ci doar îi crează o stare de temere prin efectuarea de comunicări repetate în mediul on line, fapta se circumscrie infracțiunii de hărțuire, prevăzută de art. 208 din Codul penal. Aceasta este o altă modalitate frecventă de realizare a *cyberbullying*-ului, care adesea este însoțită și de acte de introducere sau modificare fără drept a datelor informatice, apte să constituie infracțiunea de fals informatic, prevăzută de art. 325 din Codul penal.

În acest sens, într-o cauză instanţa de fond a reţinut că fapta inculpatului A., constând în aceea că, în perioada septembrie-noiembrie 2018, a început să viziteze persoana vătămată B. la domiciliu, la locul de muncă și să o urmărească pe traseul dintre domiciliu și locul de muncă, în şase rânduri, fără drept sau fără un interes legitim, împotriva voinței persoanei vătămate care a perceput conduita lui ca o acțiune ilicită împotriva libertății ei psihice și i-a produs o stare de frică şi care în perioada 27.09–19.10.2018, a apelat persoana vătămată B. în repetate rânduri și i-a transmis mesaje telefonice și electronice, folosindu-și numărul de telefon, numerele de telefon ale apropiaților, numere anonime, conturi create pe aplicațiile de WhatsApp, Facebook și două conturi de poștă electronică, cauzând persoanei vătămate o stare de temere având în vedere frecvenţa şi conţinutul lor, constituie infracțiunea de hărțuire, prevăzută de art. 208 alin. (1) și (2) din Codul penal[32].

Se impune a fi subliniat aici că în doctrină s-au exprimat opinii diferite cu privire la reținerea unei singure infracțiuni de hărțuire sau a două infracțiune de hărțuire în concurs, atunci când sunt comise față de aceeași persoană fapte descrise la art. 208 alin. (1) și (2) din Codul penal. Într-o opinie, este vorba de *două variante distincte ale hărţuirii*, o variantă tip la alin. (1) și o variantă specială la alin. (2), aceasta din urmă neputând fi calificată drept variantă asimilată, deoarece prevede o sancțiune diferită, și nici variantă atenuată, deoarece nu se raportează la varianta tip[33], fiind vorba de o *infracțiune cu conținut alternativ*[34], iar într-o altă opinie, avându-se în vedere diferențele de reglementare dintre cele două aliniate, inclusiv la nivel sancționator, se apreciază că legiuitorul a urmărit construcția unei *infracțiuni cu conținuturi alternative*[35].

În aceeași cauză, inculpatul a fost trimis în judecată și pentru săvârșirea **infracțiunii de fals informatic**, prevăzută de art. 325 din Codul penal, constând în aceea că în data de 25.10.2018, acționând cu intenția de a produce consecințe juridice prin denigrarea persoanei vătămate în planul relațiilor sociale, profitând de faptul că persoana vătămată B. își închisese contul de Facebook real și că el îi cunoștea prietenii virtuali, inculpatul A. a creat un cont de Facebook fals cu denumirea „B” în care a

[32] Jud. Braşov, Sent. pen. nr. 2386 din 16.12.2019, nepublicată.

[33] V. Cioclei, *Drept penal. Partea specială I. Infracțiuni contra persoanei și infracțiuni contra patrimoniului*, Ed. C.H. Beck, București, 2017, p. 147.

[34] S. Bogdan, D.A. Șerban, *op. cit., p*. 298.

[35] D. Nițu, *Unele considerații privind infracțiunea de hărțuire introdusă de noul Cod penal*, în Caiete de Drept Penal nr. 1/2011, p. 135 ; M. Udroiu, *op. cit.,* p. 108.

introdus fără drept date informatice constând în informații și fotografii privind-o pe persoana vătămată și a stabilit relații cu alte conturi de Facebook ale prietenilor persoanei vătămate, rezultând astfel date necorespunzătoare adevărului, instanţa a apreciat că această faptă nu întrunește condiția de existență a unei infracțiuni, respectiv trăsătura esențială a prevederii acesteia de către legea penală (tipicitatea), în absența căreia este inutil analiza celorlalte două (antijuridicitatea și imputabilitatea).

Instanţa de fond a arătat că reţeaua de socializare Facebook nu obligă utilizatorii acesteia în a folosi numele şi prenumele reale ale acestora, fiind o platformă on-line destinată divertismentului şi socializării în mediul virtual şi nu pentru crearea unei baze de date de identificare. Pentru existența elementului material al infracțiunii de fals informatic, în oricare dintre acțiunile prevăzute de textul de lege incriminator, se impune constatarea existenței a două cerințe esențiale: aceste acțiuni să fie efectuate fără drept și să aibă ca rezultat date informatice necorespunzătoare adevărului. Introducerea datelor informatice de către inculpat, prin crearea paginii de Facebook și efectuarea de postări pe aceasta nu s-a făcut fără drept, rețeaua de socializare fiind una publică iar inculpatul nu s-a folosit de o identitate falsă.

S-a mai reţinut că nici cerința esențială ce se referă la rezultatul acțiunilor incriminate în art. 325 C.p., în sensul că acestea trebuie să aibă ca rezultat date informatice necorespunzătoare adevărului, nu este îndeplinită, deoarece nici rechizitoriul nu face referire la acest aspect și nu menționează care sunt datele necorespunzătoare adevărului care au rezultat din activitatea inculpatului. Este adevărat că postările efectuate de inculpat conțin imagini care înfăţişează persoana vătămată, însă nu se poate susține că aceste date nu sunt corespunzătoare adevărului câtă vreme din probele administrate în cauză rezultă că inculpatul a încărcat fotografii pe care persoana vătămată anterior le avusese încărcate pe contul ei, dar și alte fotografii pe care el le deținea, acestea nefiind trucate[36].

Din păcate, această soluție a instanței de fond a fost menținută și de curtea de apel, care a adoptat aceleași argumente pentru a constata lipsa de tipicitate a infracțiunii de fals informatic.

În ce priveşte infracţiunea de fals informatic, în calea de atac a apelului s-a reţinut că singurul aspect nereal rezultând din crearea acestui cont de către inculpat îl reprezintă faptul că titularul său este B., în realitate el fiind deschis și utilizat de către inculpatul A., acesta asumându-și, în cadrul reţelei facebook şi deci în faţa tuturor subiecţilor care au vizualizat acest cont sau au intrat în legătură cu inculpatul, o identitate nereală. În același timp trebuie avut în vedere că art. 327 din Codul penal incriminează fapta de fals privind identitatea doar în situația în care este realizată în raport cu o persoană dintre cele prevăzute în art. 175 sau este transmisă unei unități în care aceasta își desfășoară activitate, simpla prezentare sub o identitate falsă altor subiecți de drept nefiind incriminată. Or, în situația în care, în realitatea obiectivă, nu este sancționată o astfel de faptă, apare ca nefiind justificată o interpretare care să sancționeze o astfel de conduită în realitatea virtuală, mai ales atunci când sunt folosite

[36] Jud. Braşov, Sent. pen. nr. 2386 din 16.12.2019, nepublicată.

programe/aplicații care nu impun introducerea unor date corespunzătoare realității. O astfel de situație se regăsește în cazul rețelei facebook și este de notorietate.

În ceea ce priveşte trimiterea la obiectul juridic generic şi special al infracţiunii de fals informatic, respectiv încrederea publică în realitatea datelor informatice, curtea de apel a arătat că, astfel cum a reţinut şi instanţa de fond, în cazul acestei reţele de socializare nu este instituită cerinţa utilizării unor date reale, aspect care este cunoscut de toţi utilizatorii. Prin urmare, nu se poate susţine că informaţiile regăsite într-un cont facebook sunt percepute ca fiind reale şi deci că ar fi afectată încrederea publică în realitatea acestora[37].

Problema de drept a fost clarificată parțial de către Înalta Curte de Casație și Justiție, Completul penatru dezlegarea unor chestiuni de drept, care a statuat prin Decizia nr. 4/2021[38] că fapta de a deschide și utiliza un cont pe o rețea de socializare deschisă publicului, folosind ca nume de utilizator numele unei alte personae și introducând date personale reale care permit identificarea acesteia, întrunește cerințele esențiale ale infracțiunii de fals informatic, prevăzute în art. 325 din Codul penal, ca acțiunea de introducere a datelor informatice să fie realizată fără drept și să aibă ca rezultat date necorespunzătoare adevărului.

Instanța supremă nu a tranșat, însă, prin această decizie, și chestiunea *producerii de consecințe juridice* printr-o astfel de acțiune de creare de conturi false pe rețelele de socializare, în numele altor persoane.

În acest sens, cu referire la infracţiunea de fals informatic prevăzută de art. 325 din Codul penal, apărarea a invocat într-o cauză că nu există probe din care să rezulte că inculpatul este cel care a deschis cele două conturi (pe reţeaua pornhub şi pe aplicaţia facebook messenger) cu identitatea persoanei vătămate şi, pe de altă parte, că nu este realizată tipicitatea acestei infracţiuni. Cu privire la prima susţinere, instanţa a reţinut că aceasta este infirmată chiar de către inculpat, care a recunoscut că el a deschis contul pe reţeaua pornhub, iar faptul că tot el a utilizat contul de messenger pentru a comunica cu un martor şi a-i transmite fotografiile cu persoana vătămată rezultă cu evidenţă din circumstanţele cauzei şi din faptul că astfel de fotografii au fost identificate pe telefonul său cu ocazia percheziţiei informatice.

Pentru existenţa acestei infracţiuni este necesar să fie îndeplinită şi condiţia existenţei unui scop, respectiv producerea de consecinţe juridice. Această noţiune nu a fost definită de lege sau de doctrină, astfel că, raportându-ne la ea conform limbajului comun, trebuie avută în vedere ca făcând referire la acele rezultate/urmări pe care legea (în sens larg) le atașează unei anumite manifestări în realitatea exterioară. În cazul de față, există astfel de consecințe, atât cele imediate, care vizează intenția inculpatului de a crea aparența că respectivul cont aparține persoanei vătămate, aceasta fiind responsabilă pentru conținutul acestuia și pentru activitatea derulată pe acesta, cât și cele cu caracter subsidiar dar, de asemenea, urmărite în mod

[37] C.A. Braşov, Decizia nr. 234/AP din 03 iunie 2020, nepublicată.
[38] Publicată în M. Of. nr. 171 din 19.02.2021.

direct de inculpat, ținând de atingerea adusă unor atribute ale persoanei ocrotite prin lege (legate de demnitatea persoanei), imaginea acesteia fiind afectată prin asocierea cu respectivele conturi de pe care au fost transmise/difuzate imaginile compromițătoare. Faţă de acestea, se constată că soluţia de condamnare a inculpatului pentru infracţiunile reţinute în sarcina sa este legală şi temeinică[39].

Dimpotrivă, într-o altă cauză instanţa de apel a dispus schimbarea încadrării juridice din infracţiunile de violarea vieţii private şi fals informatic, într-o singură infracţiune de violare a vieţii private. Admiterea acestei cereri a fost justificată de împrejurarea că acţiunea inculpatului de a posta imaginile primite de la persoana vătămată pe reţeaua de socializare Instagram pe un cont care nu aparţinea persoanei vătămate, care a fost creat special în scopul publicării respectivelor imagini, echivalează cu acţiunea de divulgare către public prevăzută de art. 226 alin. (2) Cod penal. În acest context, curtea de apel a constatat că soluţia de achitare dispusă cu privire la infracţiunea de fals informatic nu este corectă, acţiunea reţinută de procuror ca întrunind elementele constitutive ale infracţiunii prevăzute de art. 325 Cod penal reprezentând în fapt o modalitate de săvârşire a infracţiunii de violare a vieţii private prevăzute de art. 226 alin. (2) Cod penal. Pe cale de consecinţă, se impune condamnarea inculpatului pentru o singură infracţiune, cea de violare a vieţii private prevăzute de art. 226 alin. (2) Cod penal[40].

Considerăm că, dacă fapta de creare a unui cont pe o rețea de socializare, folosind datele de identificare ale unei alte persoane, este urmată și de difuzarea pe acest cont a unor fotografii sau înregistrării privind viața private a unei personae, ar trebui reținută infracțiunea de fals informatic în consurs cu violarea vieții private, deoarece faptele au fost comise prin acțiuni distincte, care aua dus atingere valorilor sociale diferite ocrotite de cele două infracțiuni.

d) Racolare de minori în scopuri sexuale

În cazul în care făptuitorul nu apucă să hărțuiască persoana vătămată *minoră* prin acte repetate, comise în mediul on line, ci îi adresează doar o propunere de a se întâlni, în scopul comiterii unui act sexual cu un minor sau de pornografie infantile, fapta sa va constitui infracțiunea de racolare a minorilor în scopuri sexuale, prevăzută de art. 222 din Codul penal. Nu este necesar ca propunerea de întâlnire să fie urmată de vreun act concret, deoarece legiuitorul a înțeles să-i protejeze pe minori în astfel de situații încă de la momentul săvârșirii unor acte de pregătire ale unor infracțiuni mai grave.

În acest sens, instanța de fond a reținut într-o cauză că prin prevederile art. 222 Cod penal legiuitorul nu incriminează simpla propunere adresată unui minor pentru întreţinerea unui act sexual, ci incriminează propunerea unei „întâlniri” în acest scop. Terminologia folosită de legiuitor conduce la ideea că

[39] C.A. Braşov, Decizia nr. 372/AP din 15 iunie 2021, nepublicată.
[40] C.A. Braşov, Decizia nr. 639/AP din 26 septembrie 2019, nepublicată.

acesta a avut în vedere formularea unei propuneri concrete către minor, determinată în timp şi loc, fiind vorba de ademenirea minorului către o întâlnire concretă, determinată, iar nu despre formularea unei propuneri cu caracter general pentru întreţinerea unui act sexual. Această modalitate de incriminare este opţiunea suverană a legiuitorului şi, fiind vorba de o normă de incriminare, dispoziţiile sale nu pot fi extinse prin analogie ori pentru identitate de raţiune la alte fapte decât cele avute în vedere de legiuitor.

Or, în speţă, din analiza conversaţiei tip chat purtată de către inculpat cu persoana vătămată minoră, tribunalul constată că inculpatul s-a rezumat a-i propune minorului întreţinerea unui act sexual oral, fără însă a stabili nici un detaliu concret al unei întâlniri în acest sens. Mai mult, atunci când minorul îl întreabă pe inculpat când ar urma să se întâlnească pentru aceasta, inculpatul îi răspunde „nu ştiu". De altfel, analizând conţinutul tuturor convorbirilor depuse la dosar rezultă că inculpatul îşi orienta discuţiile pe teme sexuale, fără însă a rezulta că s-ar fi ajuns vreodată la concretizarea insistenţelor verbale ale inculpatului sau măcar că acesta ar fi făcut pregătiri de natură concretă în acest sens.

Prin folosirea noţiunii de „faptă de a-i propune să se întâlnească", s-a reţinut că art. 222 din Codul penal a avut în vedere o propunere determinată în spaţiu şi timp, ceea ce nu este cazul în ceea ce priveşte fapta imputată inculpatului, astfel încât în speţă se impune achitarea inculpatului sub acest aspect, în conformitate cu prevederile art. 396 al. 5 raportat la art. 16 al. 1 lit. b) din Codul procedură penală[41].

Instanţa de apel a infirmat această hotărâre, reţinând că nu reiese de nicăieri, din dispoziţiile art. 222 din Codul penal, că această infracţiune s-ar referi doar la propunerile de întâlnire în scopul comiterii unui act dintre cele de la art. 220 sau art. 221 Cod penal şi că aceste propuneri ar trebui să fie unele concrete, fixate în timp şi spaţiu. În realitate, acest text incriminează distinct actele pregătitoare şi tentativa la infracţiunile de act sexual cu un minor şi corupere sexuală a minorilor, prevăzute de art. 220 şi art. 221 Cod penal. Or, propunerile explicite ale inculpatului, făcute celor doi minori, de a întreţine acte sexuale cu el, se încadrează în dispoziţiile art. 222 Cod penal, chiar dacă nu s-a menţionat vreo dată sau vreun loc în care să se producă aceasta. Relevante pentru existenţa infracţiunii de la art. 222 Cod penal sunt propunerile făcute minorilor de a întreţine acte sexuale cu inculpatul, iar nu locul sau timpul unde ar urma să se întâmple aceasta. Propunerile de întâlnire, în scopul comiterii unuia dintre actele de la art. 220 sau 221 Cod penal, reprezintă mai puţin decât propunerea de întreţinere de acte sexuale. La propunerea de întâlnire inculpatul poate să nu menţioneze explicit scopul de natură sexuală al întâlnirii, ci poate folosi alte pretexte. Pentru existenţa infracţiunii prevăzute de art. 222 Cod penal este suficient ca scopul comiterii actelor de natură sexuală să existe în mintea făptuitorului, nefiind nevoie ca el să fie menţionat explicit. Or, este greşit a se considera că legiuitorul a intenţionat incriminarea unui act mai puţin periculos, cum

[41] Trib. pentru Minori şi Familie Braşov, Sent.pen. nr. 114/S/10.10.2014, nepublicată.

ar fi propunerea de întâlnire în scopul comiterii unui act de natură sexuală, dar nu a incriminat şi o faptă mai gravă, în care făptuitorul îi propune minorului chiar întreţinerea de acte sexuale[42].

e)Viol şi trafic de persoane

Cele mai grave forme de *cyberbullying* sunt cele în care făptuitorii înregistrează audio-video violul comis asupra persoanelor vătămate și amenință cu difuzarea imaginilor în mediul on line ori cele în care aceştia constrâng persoanele vătămate să întreţină acte sexuale ori să practice prostituția, amenințându-le cu difuzarea în mediul on line a imaginilor compromițătoare în posesia cărora au intrat. Din păcate, tot persoanele vătămate minore sunt mai predispuse să fie victimele unor astfel de infracțiuni grave, deoarece nu au puterea și maturitatea necesară să se împotrivească unor astfel de solicitări din partea făptuitorilor.

Pentru victime presiunea psihică la care sunt supuse prin amenințarea cu difuzarea în mediul on line a imaginilor compromițătoare este mult mai mare decât violențele fizice. Evaluându-se într-un studiu cât de dureros este *cyberbullying*-ul (care este exclusiv psihologic), victimele acestuia au răspuns că el este mult mai presant din punct de vedere emoțional, comparativ cu victimele care au fost atacate în persoană[43]. Astfel se explică de ce victimele *cyberbullying*-ului acceptă atât de ușor să întreţină relaţii sexuale fără voie ori chiar să se prostitueze în folosul făptuitorilor, atunci când sunt supuse unei amenințări cu difuzarea în mediul on line a unor imagini compromițătoare.

În acest sens, într-o cauză s-a reţinut că inculpaţii A. şi B. au decis să întreţină amândoi relaţii sexuale cu persoana vătămată minoră şi să filmeze acest lucru, dându-i de înţeles minorei că în cazul în care va fugi, vor pune înregistrarea pe Facebook şi o vor face de râs. Persoana vătămată s-a opus acestor raporturi sexuale, însă cei doi inculpaţi au obligat-o să cedeze, folosindu-şi forţa fizică. Pentru a-i ajuta să-şi îndeplinească scopul, inculpata C. s-a oferit să filmeze ea scena violului, după care i-a transmis înregistrarea inculpatului A. prin intermediul aplicaţiei mobile WhatsApp. În tot acest interval de timp, persoana vătămată nu a avut niciodată libertatea de a se deplasa singură, nu avea bani şi nici telefon. Inculpaţii şi persoana vătămată a venit cu autoturismul în mun. Braşov şi, la vederea unei patrule de jandarmi, persoana vătămată a sărit din maşină şi a cerut ajutorul organelor de ordine, explicându-le că ceilalţi o obligă să se prostitueze şi că inculpatul A. urma să întreţină relaţii sexuale forţate cu ea. Fiind supusă unei expertizări medico-legale, s-a constatat că persoana vătămată prezenta leziuni care s-au produs prin lovire repetată şi zgâriere cu corpuri dure, la diferite intervale de timp, necesitând 5–6 zile de îngrijiri medicale. În acest caz s-au reţinut infracţiunile de trafic de minori, prevăzută de art. 211 alin. 2 lit. a cu referire la art. 210 alin. 1

[42] C.A. Braşov, Decizia nr. 123/AP din 20 februarie 2015, nepublicată.
[43] Elizabeth K. Englander, *op. cit.*, p. 15–16.

lit. a şi b din Codul penal, pornografie infantilă, prevăzută de art. 374 alin 1 şi 2 din Codul penal, şi viol, prevăzută de art. 218 alin. 1 şi 3 lit. c, d, f din Codul penal[44].

În unele situații făptuitorii obțin imagini sau înregistrări ce prezintă acțiuni sexuale cu persoanele vătămate minore profitând de imposibilitatea acestora de a-și exprima voința, generată de **consumul de alcool sau de substanțe psihoactive**.

Astfel, într-o cauză s-a reţinut că persoana vătămată s-a aflat la locuința unuia dintre inculpaţi, unde a consumat singură băuturi alcoolice, iar la un moment dat, persoana vătămată a intrat în stare de inconștiență, ca urmare a consumului excesiv de alcool. Inculpatul minor a început a avea un raport sexual normal cu persoana vătămată în condiţiile în care aceasta nu era capabilă să exprime un consimţământ valabil, fiind în stare de inconştienţă datorită alcoolului ingerat, iar în timpul actului sexual, în cameră au intrat şi ceilalţi patru inculpaţi, care au început a filma cu telefoanele mobile scena violului, încurajându-l pe minor, dându-i sfaturi şi chiar amuzându-se de ceea ce se întâmpla. Ulterior, nepoata persoanei vătămate, minoră care locuia în Germania, a contactat-o telefonic pe mama acesteia și i-a trimis înregistrarea video cu scena violului, care fusese distribuită de inculpaţi pe reţelele de socializare. În cauză au fost reţinute infracţiunile de viol şi pornografie infantilă[45].

Există și situații în care **membri de familie sunt autori** ai unor fapte de *cyberbullying* comise față de persoane vătămate minore, acest lucru fiind posibil din cauza neglijenței sau nepăsării celor care ar fi trebuit să aibă grijă și să observe schimbările de comportament generate de astfel de fapte grave comise asupra victimelor minore. Faptul că victima urmează cursurile unei școli poate ajuta profesorii sau colegii să contribuie la identificarea și denunțarea abuzurilor la care acestea sunt supuse de către membri de familie.

Într-o cauză s-a reţinut că inculpatul major este fratele vitreg al persoanei vătămate minore şi până la vârsta de 18 ani a crescut la un centru de copii, mama sa crescând-o pe persoana vătămată de la vârsta 3 ani. După ce inculpatul a împlinit 18 ani, acesta s-a mutat cu mama sa, cu persoana vătămată şi cu tatăl acesteia și au locuit împreună timp de mai mulţi ani într-o locuinţă socială, formată din două camere. În anul 2012, când persoana vătămată avea vârsta de 11 ani, inculpatul a început să-l pipăie în timp ce se aflau împreună în pat, în timpul nopţii și apoi i-a propus să îi facă fotografii dezbrăcat, și a insistat atât de mult, încât minorul a fost de acord, iar inculpatul l-a pozat nud, în timp ce era culcat pe pat, atât din față, cât și din spate. Astfel de manifestări au continuat și folosindu-se de aceste fotografii inculpatul a început să o constrângă pe persoana vătămată sub ameninţarea postării lor pe site-ul de socializare Facebook, determinând-o să-i presteze acte sexuale orale.

În cursul anului 2016, persoana vătămată s-a mutat la bunica sa paternă pentru a nu se mai afla în proximitatea inculpatului. În același an, inculpatul a plecat pentru

[44] C.A. Braşov, Decizia nr. 204/AP din 12 martie 2019, nepublicată.
[45] C.A. Braşov, Decizia nr. 3/AP din 16 ianuarie 2019, nepublicată.

o perioade de trei luni la muncă în Germania, iar persoana vătămată se mai întorcea pentru câte o noapte în casa tatălui său, unde a fost surprins de mama sa vitregă că strica și îi distrugea lucrurile inculpatului.

Cu ocazia unei întoarceri de la muncă din străinătate, în vara anului 2016, persoana vătămată a fost ademenită din nou de către inculpat pe un câmp unde sub amenințarea dezvăluirii filmulețelor și fotografiilor care o prezentau pe aceasta având un comportament sexual explicit a determinat-o să-i presteze un act sexual oral și să întrețină acte sexuale anale, realizând și de această dată un filmuleț video.

După acest ultim eveniment inculpatul a încercat de mai multe ori să întrețină astfel de acte sexuale cu persoana vătămată sub amenințarea dezvăluirii materialelor pornografice realizate în trecut, însă persoana vătămată l-a refuzat, motiv pentru care inculpatul a procedat la distribuirea respectivelor materiale pornografice cu minori.

Astfel, în perioada aprilie-mai 2018 un filmuleț video prezentând-o pe persoana vătămată prestând acte sexuale orale unei persoane de sex masculin, a circulat pe rețeaua de socializare Facebook și a ajuns la prietena sa, la colegii săi de școală, astfel că mai mulți cunoscuți și colegi au început să îl chestioneze cu privire la veridicitatea acestui filmuleț.

În perioada 07.05.2018–14.05.2018, profesorul consilier școlar și diriginta clasei în care învață persoana vătămată, fiind sesizate de o colegă de clasă a persoanei vătămate cu privire la filmulețele care circulau pe Facebook și impactul lor asupra persoanei vătămate care a declarat că după acest lucru nu mai are cum să mai trăiască, au discutat cu acesta, l-au consiliat, l-au anunțat pe tatăl său și i-au îndrumat să depună plângere penală[46].

III. Concluzii

În general, criteriile obișnuite ale agresiunii tradiționale pot fi aplicate și agresiunii cibernetice, dar probabil va fi nevoie de unele îmbunătățiri sau adaptări la specificul acestui tip de agresiune. În același timp, este important să realizăm că unele forme tradiționale de agresiune, cum ar fi răspândirea zvonurilor, sunt destul de similare cu comportamentele de agresiune cibernetică în ceea ce privește mecanismele de răspândire.

Deși comportamentele de intimidare/hărțuire cibernetică și comportamentele tradiționale de intimidare/hărțuire sunt în mare măsură similare, din cel puțin două aspecte variabilele de intimidare/hărțuire cibernetică par să se comporte diferit față de variabilele tradiționale de intimidare. Corelația dintre victimizarea cibernetică și hărțuirea cibernetică este de obicei mai strânsă decât corelația dintre variabilele corespunzătoare pentru diferite forme traditionale de agresiune/hărțuire[47]. *Cyberbullying*-ul are o varietate de atribute care pot accentua impactul

[46] C.A. Brașov, Decizia nr. 603/AP din 5 noiembrie 2021, nepublicată.

[47] Hinduja, S., & Patchin, J. W. (2007), *Offline consequences of online victimization: School violence and delinquency*, Journal of School Violence, nr. 6, pp. 89–112. DOI:10.1300/J202v06n03_06

comportamentului de intimidare: de exemplu, potențialul de a include un public mai larg; anonimat; natura mai durabilă a cuvântului scris; și capacitatea de a atinge ținta în orice moment și în orice loc, inclusiv mediile sigure considerate anterior, cum ar fi casa persoanei hărțuite. Așadar, atâta timp cât există internet și persoane care nu sunt de acord cu părerile sau modul nostru de a fi, suntem permanent expuși riscului de a fi victima *cyber-bullying*-ului. Internetul a transformat modul în care interacționăm cu semenii noștri și a deschis căi de comunicare agresivă și de hărțuire în mediul virtual, ceea ce a generat preocupări legate de siguranța acestui mediu. Garantarea unui mediu virtual sigur necesită o înțelegere aprofundată a riscurilor cu care se confruntă oamenii în regim online, precum și a soluțiilor posibile pentru reducerea acestora.

REZOLVAREA PROBLEMELOR DE COMPETENȚĂ INTERNĂ A INSTANȚELOR FRANCEZE „PRIN SIMPLA MENȚIUNE ÎN DOSAR”

*Dr. Radu STANCU**

Abstract: *The Decree of 11 December 2019 on the reform of French civil procedure introduced a new mechanism allowing judges to arbitrate in a simplified manner on questions of jurisdiction within the same court. However, recourse to this mechanism may have various side effects, most notably giving the parties the opportunity to use it as a tool to achieve a dilatory effect of the proceedings without incurring any consequences.*

Key words: *Comparative Law; Civil Procedure; Reform; French Law; Romanian Law; Plea of Lack of Jurisdiction; Dilatory Effect.*

Arhitectura sistemul judiciar francez a fost fundamental refăcută prin Legea n°209-222 din 23 martie 2019 privind programarea 2018–2022 și reforma în domeniul justiției[1], denumită și „*Legea de programare în domeniul justiției*”.

Obiectivele legii sunt simplificarea și clarificarea procedurilor, reorientarea judecătorilor către funcția lor principală, îmbunătățirea condițiilor de lucru pentru funcționarii instanțelor, îmbunătățirea proximității față de justițiabil și a calității justiției, o mai bună protecție a victimelor, combaterea infracționalității cotidiene și prevenirea recidivei[2].

Procedura civilă a fost armonizată pe nouă structură creată de lega mai sus amintită prin Decretul n°2019–1333 din 11 decembrie 2019 publicat în Jurnalul oficial francez pe 12 decembrie 2019 și cu aplicare de la 1 ianuarie 2020[3].

În concret, înainte de 2020 instanțele civile franceze erau ierarhizate începând cu tribunalele de instanță („*tribunal d'instance*”, echivalentul judecătorilor române), tribunalele de mare instanță („*tribunal de grande instance*” sau tribunalele din România), curțile de apel („*Cour d'appel*”) și Curtea de casație („*Cour de cassation*”).

---

* Cercetător științific gr. III, Institutul de Cercetări Juridice „Acad.Andrei Rădulescu” al Academiei Române; radu.stancu@email.com

[1] https://www.legifrance.gouv.fr/dossierlegislatif/JORFDOLE000036830320/

[2] *Loi de programmation 2018–2022 et de réforme pour la justice : Rapport d'exécution établi au titre de l'année* 2020, https://www.vie-publique.fr/rapport/277678-loi-programmation-2018-2022-et-de-reforme-pour-la-justice-rapp, ort-2020.

[3] Décret n° 2019–1333 du 11 décembre 2019 réformant la procédure civile, https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/LEGIARTI000039482391/2020-01-01/.

STUDII ŞI CERCETĂRI JURIDICE, an 12 (68), nr. 4, p. 515–522, Bucureşti, octombrie–decembrie, 2023

DOI: 10.59277/SCJ.2023.4.03

Or, prin reforma realizată, tribunalele de instanță și tribunalele de mare instanță au fuzionat devenind tribunale judiciare („*tribunal judiciaire*", numite mai departe „*TJ*").

Dorind să fluidizeze și să accelereze eventualele conflicte de competență din cadrul aceluiași tribunal cauzate tocmai prin această unificare de jurisdicții, legiuitorul francez a introdus în Codul de procedură civilă articolul 82-1.

Fiind relativ nouă această dispoziție, jurisprudența franceză nu este bogată în exemple, însă propunem să luăm ca studiu de caz în dezvoltarea analizei noastre o speță *pendente* a subsemnatului din calitatea de avocat în fața Tribunului judiciar din Strasbourg (Franța).

Introducând o acțiune în nulitate a unui contract de vânzare-cumpărare al unui imobil pentru viciu de consimțământ în fața celei de-a 3-a camera civilă a TJ din Strasbourg specializată în litigiile imobiliare, Președintele camerei, din oficiu, trimite dosarul către a 2-a cameră civilă, cameră ce judecă litigiile legate de dreptul familiei.

Grefa camerei imobiliare informează avocații părților prin mesagerie electronică de pe platforma special dedicată comunicării între avocați și instanțe[4] că dosarul a fost trimis camerei familiei în baza articolului 82-1 din Codul de procedura civilă.

Printr-un al mesaj electronic pe aceeași platforma, grefa noii camere a adus la cunoștință data la care va fi audiat dosarul.

De reținut că această decizie nu a fost consemnată în vreo minută sau hotărâre a primei camere sesizate. Astfel, motivul care a determinat judecătorul să transmită dosarul nu se cunoaște oficial. Presupunem că este din cauza faptului că actul de vânzare a fost încheiat imediat după divorțul și respectiv partajul bunurilor dintre părți.

Plecând de la acesta stare concretă de fapt, vom prezenta în cele ce urmează procedura prevăzută de noul articol de Code de procedura civilă (***I***), dar și observațiile aduse acesteia de către doctrină (***II***).

I. Procedura simplificată a excepțiilor de necompetență

Legiuitorul francez clasifică articolul 82-1 ca o particularitate, o exceptie de la regulile dreptului comun, menționând încă de la începutul primului alineat al articolului că această regula este „*o derogare de la dispozițiile*" generale privind competența instanțelor.

Regulile de dreptul comun[5]. Potrivit dispozițiilor generale ale articolele 74 și 75 din Codul de procedura civila franceza, una dintre părți, de regulă pârâtul, poate ridica *in limine litis*, adică înainte de dezbaterea fondului, excepția de necompetență a instanței, împreuna cu alte eventuale excepții de procedură.

---

[4] *Réseau privé virtuel des avocats* („*RPVA*") = Rețeaua privată virtuală a avocaților.

[5] C. Bléry, *Réforme de la procédure civile : simplification des exceptions d'incompétence*, Dalloz actualité, Pris (Franța), 20.12.2019.

Dispozițiile procedurale franceze sunt asemănătoare cu cele din Codul de procedură civil român prevăzute la articolul 130[6]. Dreptul național, obligând ca pârâtul ori judecătorul să ridice această excepție cel mai târziu la primul termen de judecata în fața primei instanțe.

Prin înscrisul său, pârâtul trebuie să arate motivele de fapt și de drept care, după părerea sa, ar justifica necompetența instanței, precum și indicare instanție pe care o consideră competenta să judece cauza. Aceste două condiții trebuie să fie îndeplinite „*în primă instanță sau în apel*" (Decretul nr. 2017-891), chiar dacă pârâtul este rareori *in limine litis* în apel.

Totodată, judecătorul are facultatea din oficiu să constate necompetența sa. Totuși, judecătorul francez se poate declara necompetent să judece cauza dacă regula încălcată este de ordine publică sau dacă pârâtul nu se înfățișează personal ori prin reprezentant în fața instanței (art. 76, alin. C.pr.civ.fr.).

În cazul în care excepția de necompetență formulată de pârât este declarată admisibilă, instanța trebuie să examineze fondul acesteia și să se declare în mod evident competentă sau necompetentă să soluționeze litigiul.

În cazul în care se consideră necompetentă, grefa instanței sesizate trimite dosarul cauzei grefei instanței competente împreună „*cu o copie a deciziei de trimitere, în lipsa unui recurs în termen*" (art. 82, alin. 1 C. pr. Civ.fr.). Apoi, părțile sunt invitate „*prin orice mijloace de către grefă*" (inclusiv prin e-mail sau SMS, dacă părțile și-au dat acordul în prealabil) să continue procedura și, dacă este necesar să își constituie un avocat în termen de o luna atunci când prezența avocatului este obligatorie (art. 82, alin. 2 si 3 C. pr. Civ.fr.).

Atunci când judecătorul se consideră competent să judece cauza, acesta poate fie să suspende procedura pe fond până la momentul în care decizia de confirmare a competenței sale devine definitivă prin trecerea termenului de apel (art. 80 C. pr. Civ.fr.), fie să se pronunțe asupra competenței și fondului prin aceeași hotărâre.

Totuși, pentru ca instanța să se pronunțe după dezbaterea fondului prin aceeași decizie și asupra excepției presupune că părțile să fi fost mai întâi notificate să pună concluzii pe fondul cauzei iar, mai apoi, cele două capete de cerere (competență și fond) să fie soluționate prin două dispoziții separate ale hotărârii (art. 78 C.pr.civ.fr.).

Calea de recurs împotriva deciziei este apelul (art. 83 C.pr.civ.fr.) care trebuie formulat într-un termen de cincisprezece zile de la data notificării hotărârii (art. 83 C.pr.civ.fr.).

Desigur, Codul de procedură civilă român este în același sens cu cel francez, prevăzând că la primul termen de judecată în fața primei instanțe părțile pot pune

---

[6] Art. 130 Cod de procedura civila româna: *„(1) Necompetența generală a instanțelor judecătorești poate fi invocată de părți ori de către judecător în orice stare a pricinii; (2) Necompetența materială și teritorială de ordine publică trebuie invocată de părți ori de către judecător la primul termen de judecată la care părțile sunt legal citate în fată primei instanțe și pot pune concluzii; (3) Necompetența de ordine privată poate fi invocată doar de către pârât prin întâmpinare sau, dacă întâmpinarea nu este obligatorie, cel mai târziu la primul termen de judecată la care părțile sunt legal citate în fața primei instanțe și pot pune concluzii; (4) Dacă necompetența nu este de ordine publică, partea care a făcut cererea la o instanță necompetentă nu va putea cere declararea necompetenței.*"

concluzii iar „*judecătorul este obligat, din oficiu, să verifice și să stabilească dacă instanța sesizată este competentă general, material și teritorial să judece pricina, consemnând în cuprinsul încheierii de ședință temeiurile de drept pentru care constată competența instanței sesizate*”[7].

Atunci când instanța se declară competentă, legiuitorul român dă dreptul acesteia să judece fondul dosarului, iar încheierea privind competența se poate ataca odată cu hotărârea pe fond (art. 132, alin. 2 C.pr.civ.ro.).

Când consideră că nu este competentă să arbitreze asupra cauzei, dosarul este trimis „*de îndată instanței judecătorești competente sau, după caz, altui organ cu activitate jurisdicțională competent*”, decizia nefiind supusă vreunei căi de atac (art. 132, alin. 3 C.pr.civ.ro.).

Prin urmare, de la aceste dispoziții derogă articol 82-1 din Codul de procedură civilă francez, care prevede o soluționare simplificată a problemelor de competență în cadrul aceluiași tribunalului judiciar.

Regulile speciale prevăzute de articolul 82-1 din Codul de procedură civilă francez. Articolul 82-1 din Codul de procedură civilă francez este foarte clar, și enunță următoarea procedură :

„*Prin derogare de la dispozițiile prezentei subsecțiuni*[8] (descrisă mai sus), *chestiunile de competență în cadrul unei instanțe judecătorești pot fi soluționate înainte de prima audiere prin mențiune la dosar, la cererea unei părți sau din oficiu de către judecător.*

Părțile sau avocații acestora sunt notificați fără întârziere prin orice mijloc conferind o dată certă.

Dosarul cauzei este transmis imediat de către grefa instanței judecătorului desemnat.

Competența judecătorului căruia i-a fost trimisă cauza poate fi contestată de către acesta sau de către o parte în termen de trei luni.

În acest caz, judecătorul, din oficiu sau la cererea unei părți, trimite prin simpla mențiune la dosar cauza președintelui tribunalului judiciare. Președintele trimite cauza, în același mod, judecătorului pe care îl desemnează. Decizia sa nu este supusă niciunei căi de atac.

Competența judecătorului poate fi contestată în fața acestuia de către părți. Decizia privind competența poate face obiectul unei căi de atac în condițiile prevăzute la subsecțiunea 2 din prezenta secțiune”[9].

---

[7] Art. 131, al. 1 din Codul de procedura civil român: „*La primul termen de judecată la care părțile sunt legal citate în fața primei instanțe și pot pune concluzii, judecătorul este obligat, din oficiu, să verifice și să stabilească dacă instanța sesizată este competentă general, material și teritorial să judece pricina, consemnând în cuprinsul încheierii de ședință temeiurile de drept pentru care constată competența instanței sesizate. Încheierea are caracter interlocutoriu.*”

[8] Subsecțiunea I: Hotărârea privind competența (articolele 75-82-1).

[9] Art. 82-1 din Codul de procedura civil francez: « *Par dérogation aux dispositions de la présente sous-section* (Sous-section I : Le jugement statuant sur la compétence (Articles 75 à 82-1)), *les questions de compétence au sein d'un tribunal judiciaire peuvent être réglées avant la première audience par mention au dossier, à la demande d'une partie ou d'office par le juge. Les parties ou leurs*

Dacă revenim la exemplul citat în introducere, putem deduce că judecătorul din oficiu sau pârâtul poate ridica excepția de necompetență cu particularitatea că aceasta este internă tribunalului. Prin urmare, excepția de necompetență nu este un incident de competență ordinar, ci unul administrativ.

Totodată, potrivit dispozițiilor legale, părțile sunt avertizate imediat prin orice mijloc de hotărâre și dosarul trimis grefei judecătorului desemnat.

Competența judecătorului căruia i-a fost trimisă cauza poate fi contestată de către acesta din urmă sau de către o parte în termen de trei luni. În acest caz, judecătorul, din oficiu sau la cererea unei părți, trimite cauza președintelui tribunalului judiciar printr-o simplă înscriere la dosar.

Fără a aduce precizări, articolul de cod dispune că președintele de jurisdicție trimite cauza, în același mod, judecătorului pe care îl desemnează.

Însă, alegerea președintelui poate fi contestată în baza dreptului comun. Deci, competența judecătorului la care a ajuns *in fine* dosarul poate fi reevaluată la cererea părților iar excepția autorității de lucru judecat nu se poate ridica deoarece există un alt temei de drept, respectiv calea ordinară de a invoca excepția de necompetență[10].

O parte a doctrinei franceze și-a pus întrebarea dacă legiuitorul, dorind să simplifice procedura, nu a creat în realitate „*un cal troian în serviciul tacticilor dilatorii*”[11].

II. Scurte observații privind articolul 82-1 din Codul de procedură civilă francez

Articolul 82-1 ridică o serie de întrebări, în special în ceea ce privește calificarea unei necompetențe în sensul acestui text, aplicarea acestui articol în materie de competență teritorială, repartizarea acestui litigiu între diferiții judecători sau conținutul citației susceptibile să desemneze instanța competentă.

Mai concret, autorii francezi au identifica două serii de neajunsuri, respectiv *teoretice* și *practice*[12].

Prima categorie de dificultăți sunt de *natură teoretică*, în special crearea unui caracter polisemantic noțiunii juridice de „*necompetență*”. Astfel, a specifica pur și

---

avocats en sont avisés sans délai par tout moyen conférant date certaine. Le dossier de l'affaire est aussitôt transmis par le greffe au juge désigné. La compétence du juge à qui l'affaire a été ainsi renvoyée peut-être remise en cause par ce juge ou une partie dans un délai de trois mois.Dans ce cas, le juge, d'office ou à la demande d'une partie, renvoie l'affaire par simple mention au dossier au président du tribunal judiciaire. Le président renvoie l'affaire, selon les mêmes modalités, au juge qu'il désigne. Sa décision n'est pas susceptible de recours. La compétence du juge peut être contestée devant lui par les parties. La décision se prononçant sur la compétence peut faire l'objet d'un appel dans les conditions prévues à la sous-section 2 de la présente section».

[10] C. Bléry, *Tribunal judiciaire : compétences et règlement des incidents de compétence internes*, Dalloz avocat, Paris, 2020, p.17.

[11] K. Bennadji, *L'article 82-1 du code de procédure civile : cheval de Troie au service des manœuvres dilatoires?*, Dalloz actualité, Paris, 22 juillet 2020 ; S. Amrani-Mekki, *Nouvelles réformes de procédure civile : Vous avez dit simplification ?*, JCP, Paris, 2020.117.

[12] J. Jourdan-Marques, *La simplification des exceptions d'incompétence : une bombe à retardement ?*, Recueil Dalloz, Paris, 2020, p. 495.

simplu în corpul unui text de lege că există posibilitatea de a ridica o excepție de necompetență în sânul aceluiași tribunal nu este de o limpezime cristal.

În realitate, prin reforma realizată, dificultățile apare tocmai din multiplicarea secțiilor în cadrul instanței, cum ar fi diferite camere, multiplii poli, judecători cărora legea le conferă competențe jurisdicționale specifice cum ar fi președintele de tribunalului, judecător pentru afaceri familiale, judecător de executare.

Creându-se această pânză de păianjen procedurală, se subliniază necesitatea distingerii între tribunal jurisdicție organică și tribunal jurisdicție funcțională[13], ca mai apoi să se individualizeze judecătorii învestiți cu o putere jurisdicțională proprie, aparte de tribunalul judiciar în sânul căruia statuează. Printre acești magistrați de scaun se pot enumera judecătorul pentru litigii de protecție, judecător pentru afaceri familiale, judecător de executare, președintele de tribunalului, judecătorul de cameră preliminară.

Pentru a rezuma, întrebările pe care și le pune doctrina nu se limitează doar la aspectul pur teoretic. Interogațiile au drept consecință supunerea părților la sistemul excepțiilor de necompetență în caz de eroare de orientare și obligația ca actul de sesizare a instanței să fie adresat nu instanței înseși, ci judecătorului în mod individual.

Din perspectivă *practică*, prima dificultate reliefată de doctrină este modul și forma prin care judecătorul este sesizat. Potrivit textului de lege, acesta poate fi sesizat înainte de prima ședință de judecată. Totuși, legiuitorul nu precizează dacă procedura este orală ori se impun exigențele articolului 75 din Codul de procedura civil francez, în special motivarea cereri și indicarea jurisdicției către care se dorește trimiterea dosarului. Desigur, se impune a se ști dacă părțile vor fi ascultate prin pledoari de către instanță sau se va limita la o procedură scrisă.

Apoi, o altă întrebare ce se ridică este dacă trimiterea cauzei către un alt judecător impune și schimbarea de îndată a naturii procedurii.

O altă lacună privește obligația părții de a constitui sau nu avocat. De exemplu, în cazul în care dosarul este transferat de la un judecător de litigii de protecție[14], oare reclamantul trebuie să își constituie un avocat și să prezinte în scris „*contestația*" sa prin intermediul rețelei private virtuale a avocaților (RPVA)? și dacă da, sub ce formă?

De asemenea, este greu de înțeles termenul de trei luni acordat pentru a invoca această excepție și cum se raportează aceasta la obligația de a o ridica *in limine litis*.

Mai mult, nu este posibil ca dezbaterea contradictorie să aibă loc înainte de sesizarea celui de-al patrulea judecător[15] de către președintele instanței. Decizia, de natură judiciară, va putea fi atacată cu recurs de drept comun. Este greu de văzut cum

---

[13] J. Héron, T. Le Bars et K. Salhi, *Droit judiciaire privé*, LGDJ, coll. Précis Domat, 7e éd., 2019, n° 954.

[14] *Juge des contentieux de la protection* : Legea 2019-222 din 23 martie 2019 a creat funcția de „*judecător de litigii de protecție*". Este unul dintre magistrații *TJ-lui* cărui i s-au atribuții competentele materiale ale fostului tribunal de instanță. Există cel puțin un judecător de litigii de protecție în fiecare tribunal judiciar (Art. L. 213-4-1 si urm. din Codul de organizare judiciară).

[15] Primul judecător este cel în fata căruia a fost introdusă acțiunea, al doilea judecător este cel la care a fost trimis dosarul de primul judecător, al treilea avocat este președintele instanței la care a ajuns dosarul când cel de-al doilea magistrat se consideră necompetent ori competența este contestată de una dintre părți, iar *in fine*, cel de-al patrulea judecător este acela desemnat de președinte pentru a judeca cauza.

ar putea fi simplificată printr-o procedură în care o cauză este trimisă la patru judecători succesivi, cu o procedură scrisă sau orală alternativă, cu sau fără reprezentare obligatorie și cu sau fără RPVA.

În centrul acestor întrebări de natură teoretică sau practică, se găsește existența unui risc concret de crearea unui terne fertil manevrelor dilatorii și un labirint procedural pentru justițiabil.

Chiar dacă are caracter de noutate în procedura civilă, articolul 82-1 își are obârșia în dreptul administrativ francez[16].

Se reproșează totuși că adaptarea dispozițiilor administrative la procedura civilă a fost făcută de o manieră imperfectă pentru următoarele motive[17].

Înainte de toate, este lipsa de diligențe a legiuitorului francez care nu a prevăzut nicio măsura de siguranță a sistemului, lăsând la bunul plac al părților recurgerea la mecanismul prevăzut de articolul 82-1 din Codul de procedură civilă.

În contenciosul administrativ, spre deosebire de cel civil, părțile nu pot iniția procedura de necompetență. Or, această opțiune este discutabilă, mai ales că aplicarea articolului 82-1 nu este supusă niciunui control prealabil.

Atunci când sesizarea este făcută de către instanță, utilizarea articolului 82-1 este legitimă, deoarece este normal ca instanța să transfere cauza dacă consideră că a fost sesizată în mod greșit. Pe de altă parte, atunci când necompetența este invocată de o parte, „*dosarul este imediat transferat de către grefă judecătorului desemnat*", transferul este, prin urmare, automat, ceea ce riscă să încurajeze reaua credință și intenția dilatorie, cel puțin atunci când pârâtul este cel care ia inițiativa de a impune transferul. Așadar, invocat de către reclamant, textul poate fi folosit pentru a rectifica o eroare de orientare, dar atunci când este invocat de către pârât, textul de lege încurajează șicanele judiciare.

În al doilea rând, legiuitorul francez nu a prevăzut nicio sancțiune în cazul în care textul este utilizat în mod abuziv de pârât. Este greu așadar de înțeles de ce nu s-a prevăzut penalizarea părții care a invocat textul cu intenție dilatorie, așa cum a făcut în cazul excepțiilor de nulitate pentru viciu de fond sau de inadmisibilitate.

Cu tușe și mai groase este criticată în cele din urmă posibilitatea părților de a exercita o a treia contestație pe calea dreptului comun după cele două sesizări prevăzută la articolul 82-1, în timp ce, în procedura administrativă, legiuitorul a dorit să limiteze ridicarea contestațiilor referitoare la competență într-un termenul de trei luni și să prevină orice contestație ulterioară a părților.

Astfel, potrivit procedurii administrative, după trecerea termenului de trei luni, competența nu mai poate fi pusă în discuție nici de către instanță, nici de către părți, or articolul 82-1 nu conține nicio excludere de acest tip. În absența unei dispoziții exprese în text, este imposibil deci să se priveze partea de posibilitatea ridicării ulterior a unei excepție procedurală pe baza dreptului comun.

---

[16] Art. R. 351-1 si urm. din Codul de justiție administrativa francez.

[17] K. Bennadji, *op.cit*.

Numai autoritatea de lucru judecat ar putea justifica inadmisibilitatea unei excepții de necompetență invocată după o cerere de trimitere întemeiată pe articolul 82-1. Totuși, pentru aceasta, ar fi trebuit ca problema competenței să fi fost soluționată pe fond printr-o hotărâre, ceea ce nu este cazul.

De fapt, articolul 82-1 prevede că „*prin derogare de la dispozițiile prezentei subsecțiuni*”[18] rezultă că această dispoziție introduce un mecanism de soluționare a problemelor de competență fără ca instanța să fie nevoită să se pronunțe. Acest lucru se deduce, de fapt, din expresia folosită în text potrivit cărei competenței este soluționată „*prin simpla mențiune în dosar*”.

În concluzie, putem spune că legiuitorul francez a creat un nou tip de măsură de administrare judiciară care poate fi folosită atât de judecător, cât și de părți. Elaborarea unei astfel de măsuri este imprudentă deoarece, în afară de riscul ca această dispoziție să fie folosită în scopuri dilatorii, este dubitativ să se considere că părțile ce au un interes propriu, deci relativ, sunt cele mai în măsură să asigure o bună administrare a justiției[19].

[18] Subsecțiunea în cauză fiind intitulată „*Hotărârea privind competența*”.

[19] Noțiune de origine administrativă, *buna administrare a justiției* este recunoscuta în Franța ca fiind un obiectiv ce are valoare constituționale prin decizia Consiliului constituțional francez din 3 decembrie 2009; H. Apchain, *Retour sur la notion de bonne administration de la justice*, AJDA, 2012.587.

SPRE UN DREPT MONDIAL AL MEDIULUI ȘI AL CLIMEI. PREMISE, CĂI ȘI TENDINȚE DE DEZVOLTARE

*Dr. Andrei DUȚU-BUZURA**

Abstract: *After a development that lasted over half a century, with a first peak of affirmation three decades ago (Rio, 1992) and after a period of stagnation, the international legal framework of environmental protection seems to be entering an era of relaunch and defining transformations. Imposing the Anthropocene, the affirmation of planetary limits and the accentuation of overlapping and interdependent global ecological crises (climate change, biodiversity erosion, and generalized pollution) generate a paradigm shift and an unprecedented evolution of ecological normativity towards the globalization of stakes and the universalization of responses and implications. From this perspective, first affirmed as a (global) law of the environment and the climate, with the Paris Agreement (2015) as its main hinge, the new ecological law takes shape in firm lines by structuring climate law as its driving forces, seconded by biodiversity law, both accompanied by progress in global pollution law. These trends are currently expressed through the concerns of strengthening the climate process (the Glasgow Pact of 2021, the proposal to conceive a treaty on the non-proliferation of fossil energies), the stability of the new biodiversity framework (the Kunming-Montreal Framework and the Agreement on the Conservation of Biodiversity), addressing new forms of pollution (negotiation of a new agreement on fighting plastic pollution). And all this in connection and in mutual potentialization with the momentum of the (international) climate litigation and notification of the new scientific-political concept.*

Key words: *Environment and Climate Law; Law of the Anthropocene; Climate Litigation; Planetary Limits; Sea Biodiversity Conservation; Non-proliferation of Fossil Energy; World Framework on Biodiversity; Climate Change; Plastic Pollution.*

La mai bine de 50 de ani de la începuturile sale, și cu o componentă internațională majoră, determinantă, în inițierea și evoluția sa rapidă, dreptul mediului a devenit astăzi deja o ramură a sistemului juridic și o disciplină de cunoaștere și de studiu mature[1], în plină afirmare și în concurență și dialog cu celelalte componente ale dreptului și ale științei sale. Într-adevăr, dacă acceptăm perspectiva unui rol fondator al primei conferințe a ONU privind mediul uman de la Stockholm (iunie 1972), deopotrivă prin hotărârile sale și mai ales impactul provocat în privința dezvoltărilor pertinente în contextul regional și național, putem afirma că dreptul mediului s-a născut și a evoluat în primul rând în ipostaza sa de drept internațional, de la unul privind mediul, la altul al protecției mediului ori chiar pentru

* Conf. univ., Facultatea de Administrație Publică, S.N.S.P.A.; andrei.dutu@administratiepublica.eu

[1] Gérard Monédiaire, *Théorie du droit de l'environnement,* în „Revue Juridique de l'Environnement", nr. 1/2023, p. 167.

STUDII ŞI CERCETĂRI JURIDICE, an 12 (68), nr. 4, p. 523–550, Bucureşti, octombrie–decembrie, 2023

DOI: 10.59277/SCJ.2023.4.04

mediu, spre a ajunge în prezent, ca răspuns la marile provocări ecoclimatice, la stadiul de drept al mediului și al climei. Desigur, particularitățile problematicii ecologice și a marilor sale componente, precum clima, biodiversitatea, poluarea generalizată, confirmă domeniului o tendință de drept global, chiar planetar, cu vocație intrinsecă de a-și declina obiectivele în formele specifice de afirmare și realizare la nivel regional, național și local. „Piramidal" în privința construcției normative, global ca spațiu de sesizare a provocărilor esențiale în care se implică și pluridisciplinar în privința răspunsurilor pe care le oferă, dreptul mediului rămâne unul prin excelență internațional în datele sale fundamentale și își păstrează și chiar amplifică o atare vocație. De aceea, analiza stării domeniului și surprinderea tendințelor sale de dezvoltare înseamnă implicit o evaluare a întregii materii a dreptului mediului și desprinderea concluziilor de etapă.

Pornind de la aceste repere preliminare, încercăm să surprindem principalele noi aspecte ale conținutului laboratorului de reflecție, preocupări și reglementări aferente domeniului.

1. Considerente preliminare

În relativ scurta sa istorie de până acum, dreptul internațional al mediului a cunoscut mai multe etape în dezvoltarea lui, în consonanță cu evoluția preocupărilor privind protecția mediului, receptarea și exprimarea lor specifică în cooperarea și reglementarea juridică interstatală pertinentă[2]. Geneza sa ne arată o construcție normativă ce a urmat inițial două logici distincte: pe de o parte, o reglementare bilaterală și multilaterală, iar pe de alta una sectorială și globală. Totodată, am asistat la sistematizarea unui interes universal pentru protecția juridică a mediului și a componentelor sale principale, care a crescut în consistență și a reușit să se impună în cele din urmă ca un reper esențial. În ultimele decenii, odată cu emergența și afirmarea crizelor ecologice globale, precum schimbarea climatică, erodarea biodiversității ori poluarea generalizată, și în siajul unui atare trend, se afirmă un fenomen de globalizare normativă accelerată, apărut inițial ca un corolar al caracterului transversal al problemelor ecologice și impulsionat ulterior de planetizarea provocărilor ecologice. Acesta s-a exprimat în plan convențional prin adoptarea, la sfârșitul veacului al XX-lea, a o serie de acorduri internaționale complexe, constituite din convenții-cadru urmate și completate prin protocoale adiționale succesive de dezvoltare și aplicare (ca, de exemplu, Convenția de la Viena privind protecția stratului de ozon din 1985, Convenția privind biodiversitatea și Convenția-cadru privind schimbările climatice, ambele din 1992). Evoluția spre o reglementare transversală a fost însoțită și de consacrarea noțiunii de dezvoltare durabilă[3]. Ultima etapă, în curs de dezvoltare, are ca pivot Acordul de la Paris privind

[2] Mircea Duțu, *Dreptul internațional al mediului,* Editura Economica, București, 2004, p. 61 și urm.

[3] P. Talla Takoukam, *Contribution aux réflexions sur l'évolution contemporaine du droit international de l'environnement,* în: „Droit, humanité et environnement. Mélanges en l'honneur de Stéphane Doumbé-Billé", Editions Bruylant, Bruxelles, 2020, p. 163 și urm.

clima (2015) și urmările punerii lui în aplicare, noul cadru global de acțiune pentru biodiversitate și o serie de evoluții în planul preocupărilor vizând combaterea și gestionarea efectelor unor forme de poluare globale. Toate acestea se circumscriu orizontului prefigurării unui nou drept internațional al mediului și climei, caracterizat prin caracterul universalizării actorilor implicați (sistemul ONU, marea majoritate, dacă nu cvasitotalitate, a statelor, întreprinderi, societate civilă etc.), globalizarea acțiunii aferente elaborării și aplicării sale și planetizarea obiectivelor asumate[4].

2. Relansarea sub impusul crizelor ecologice globale

Considerat ca principal răspuns al comunității internaționale la marile probleme ecologice manifestate începând cu a doua jumătate a secolului al XX-lea, dreptul internațional al mediului reprezintă astăzi unul dintre domeniile cele mai dinamice ale dreptului internațional public, aflat în plină ascensiune. Impus în viața internațională cu precădere odată cu prima conferință mondială a ONU privind mediul uman de la Stockholm (iunie 1972), el a cunoscut o primă etapă majoră în dezvoltarea sa prin hotărârile și documentele adoptate în cadrul conferinței ONU de la Rio privind dezvoltarea durabilă (iunie 1992), consolidate prin contribuțiile reuniunilor care au urmat, fiind marcat apoi mai ales de evoluțiile aferente constituirii dreptului internațional al climei, marcate în ultima perioadă de Acordul de la Paris din 2015 și a urmărilor sale. După o istorie de numai o jumătate de secol, el cuprinde peste 1300 de tratate multilaterale, deopotrivă unele dintre ele sectoriale (privind reglementarea biodiversității, schimbării climatice, poluării marine, produselor chimice etc.), altele transversale (evaluarea impactului de mediu, accesul la informația ecologică) în oglindă cu o impresionantă dezvoltare a structurilor convenționale (Conferința Părților, organe științifice, secretariate, mecanisme financiare ș.a.). În pofida acestor dezvoltări normativo-instituționale și a unor succese în aplicare (precum restaurarea în curs a stratului de ozon), se apreciază că dreptul internațional al mediului, devenit și al climei, s-a dovedit în general incapabil să pună capăt sau să diminueze suficient impacturile crescânde ale activităților umane asupra integrității planetare, inclusiv a stabilității sistemului climatic. Marcat din ce în ce mai mult de intrarea în și manifestările erei antropocenului, el presupune eforturi intense de dezvoltare adecvată și aplicare efectivă spre a răspunde agravării crizei ecoclimatice și exigențelor interdependenței pluriscalare a proceselor, constituanților și elementelor sistemului terestru[5]. Pentru prefigurarea noii sale etape de dezvoltare a sa, cu obiective noi, suplimentare, dimensiuni calitative superioare de concepție și implementare, se impune, înainte de toate, un bilanț al dezvoltărilor înregistrate și deficiențelor manifestate, urmat de întocmirea unei baze comune de plecare și structurarea pistelor posibile și necesare de evoluție imediată și etalate temporal.

---

[4] Mircea Duțu, *Dreptul climei. Regimul juridic al combaterii și atenuării încălzirii globale și adaptării la efectele schimbărilor climatice,* Editura Universul Juridic, București, 2021, p. 328 și urm.

[5] Sandrine Maljean-Dubois (coord.), *Livre blanc sur l'anthropocène,* l'Association de droit international (ADJ/ILA), Paris, 2023, p. 14.

2.1. Dezvoltări semnificative și evoluții notabile

O analiză sintetică a conținutului ansamblului reglementar în materie, proteiform ca natură juridică (de la norme imperative, obligatorii, de *hard* și de *soft law* la recomandări, declarații, memorandumuri, programe și planuri de acțiune, angajamente ferme și voluntare) degajă concluzii importante, reținute și relevate ca atare de diversele studii întreprinse în domeniu.

2.1.1. Prima constatare incontestabilă la acest capitol se referă la înțelegerea comună, cu valoare de consens științific, privind degradarea mediului planetar și necesitatea unei cooperări internaționale, permanente, adecvate și cât mai eficiente, conform unor reguli juridice bine determinate, articulate și riguros urmate. Marile convenții-cadru, vizând probleme globale precum prezervarea biodiversității sau combaterea schimbării climatice, au condus la construirea de sisteme reglementar-instituționale, cu vocație universală și care instituie o guvernanță mondială în materie. Așa, de exemplu, Convenția-cadru a Națiunilor Unite privind schimbările climatice din 1992 exprimă, înainte de toate, recunoașterea de către comunitatea internațională a unei noi probleme ecologice de amploare planetară, precum și voința colectivă a celor 197 state-părți de a o lua în considerare și a o trata ca atare și în toată complexitatea sa[6]. Se adaugă apoi emergența unui ansamblu de obligații de *due diligence*/obligația statelor de a preveni daunele de mediu (interdicția abuzului de drept în materie) ca un soclu al dreptului internațional al mediului, construit cu precădere pe cale cutumiară. Concept-cheie al domeniului, el reprezintă unul dintre principalii vectori ai consolidării obligațiilor de vigilență și de prevenire ce revin statelor în privința protecției mediului. Pe lângă încheierea de tratate referitoare la aspecte diverse ale conservării biosferei, care enunță mai ales obligații de prevenire, se dezvoltă o jurisprudență internațională care, degajând din practica statelor o obligație generală de *due diligence,* a înscris solid principiile prevenirii și precauției în dreptul internațional general și în dreptul internațional al drepturilor omului.

Recunoașterea juridică internațională a unei asemenea obligații a fost confirmată în mod explicit prin hotărârea Curții Internaționale de Justiție (CIJ) pronunțată în 2010 în cauza *Uzinelor de celuloză și hârtie pe fluviul Uruguay* (Argentina c. Uruguay), cu precizarea că se referă în special la obligația oricărui stat de a veghea ca activitățile ce se desfășoară pe teritoriul său ori sub jurisdicția sa să nu cauzeze daune sensibile mediului altor state. Chemată să se pronunțe asupra liceității construcției pe malul uruguaian al fluviului Uruguay, la frontiera cu Argentina, a două uzine de fabricare a celulozei, instanța internațională de la Haga a subliniat în jurisprudența sa că „principiul prevenirii, ca regulă cutumiară, își găsește originea sa în diligența cerută (*due diligence*) statului pe teritoriul său"; ea are drept consecință faptul că „statul e ținut să aplice toate mijloacele aflate la dispoziția sa

[6] Olivier Dupéré, *Une introduction: brèves réflexions générales sur la partie de la Convention-cadre des Nations Unies sur les changements climatiques,* în: C. Pomart, O. Dupéré (dir.), „Changements climatiques, dérèglements juridiques?", Institut Francophone pour la Justice et le Démocratie, 2023, p. 16.

pentru a evita ca activitățile ce se derulează pe teritoriul său, ori pe oricare spațiu aparținând de jurisdicția sa, să nu cauzeze un prejudiciu sensibil mediului dintr-un alt stat". Această constatare și afirmare, potrivit căreia statelor le revine o obligație generală de *due diligence*, au reprezentat punctul de plecare a unei evoluții rapide a dreptului internațional al mediului care, în scurt timp, a modificat atât importanța cât și natura obligațiilor de prevenire și de vigilență cuvenite statelor în privința protecției mediului. Așa cum s-a remarcat în doctrină, menționată de atunci în mai multe decizii ale jurisdicțiilor internaționale competente pronunțate în soluționarea unor diferende pertinente între state, respectiva obligație generală s-a impus în mod progresiv ca un principiu matricial al dreptului internațional al mediului, din care se deduc noi obligații specifice și complementare. Ea e însoțită, mai întâi, pentru fiecare stat, așa cum se arată în jurisprudența fondatoare, de necesitatea nu numai de a adopta normele și măsurile adecvate, ci și de a exercita un anumit grad de vigilență în aplicarea lor, precum și controlul administrativ al operațiunilor publice și private, de exemplu asigurând supravegherea activității întreprinderilor de acești operatori. Statele trebuie să vegheze ca, pe teritoriul lor, ori de aici, să nu fie întreprinse activități prejudiciabile pentru mediul altor state ori al zonelor care nu aparțin nici unei jurisdicții naționale (marea liberă, zona internațională a fundurilor marine, spațiul extraatmosferic). Obligația de *due diligence* impune, de asemenea, așa cum a arătat Tribunalul International pentru Dreptul Mării (TIDM) într-un aviz din 2015 privind pescuitul ilicit, nedeclarat și nereglementat, nu numai ca statele să se înzestreze cu o legislație adecvată pentru a descuraja și controla activitatea operatorilor publici și privați, ci și să prevadă sancțiuni suficient de disuasive în caz de nerespectare a reglementărilor stabilite.

Alături de supravegherea de către stat a activităților plasate sub controlul său, obligația de a legifera și de a sancționa conduitele nediligente, printre valențele obligației de *due diligence* regăsim, de asemenea, realizarea unui studiu de impact de mediu înainte ca o activitate susceptibilă să cauzeze o daună de mediu transfrontieră importantă să fie autorizată. În acest sens, Curtea Internațională de Justiție a precizat în hotărârea sa din 2010 deja invocată că efectuarea unui atare studiu face parte din obligațiile cutumiare ce revin statelor; în plus, în hotărârea sa din 16 decembrie 2015, pronunțată în cauzele conexe „Unele activități desfășurate de Nicaragua în regiunea frontalieră" (Costa Rica c. Nicaragua) și „Construirea unei rute în Costa Rica de-a lungul fluviului San Juan" (Nicaragua c. costa Rica), s-a precizat că asemenea studii trebuie să fie realizate pentru „întreaga activitate", chiar cea neindustrială, susceptibilă să aibă un impact transfrontier important asupra mediului. Pe un atare temei, Costa Rica a fost condamnată pentru faptul de a nu fi asigurat efectuarea unui studiu de impact anterior construcției unei rute de mai multe sute de kilometri de-a lungul fluviului San Juan, frontalier cu Nicaragua.

Spre a obliga fiecare stat să respecte principiul prevenției, *due diligence* impune și o atitudine precaută, așa cum reiese din avizul consultativ din 11 februarie 2011 al Camerei pentru reglementarea diferendelor relative la fundurile marine a

TIDM relativ la obligațiile statelor care patronează persoane ce desfășoară activități de prospecțiune ori de exploatare în zona internațională a fundurilor marine. S-a subliniat astfel că „e adecvat să se sublinieze că abordarea precaută face parte integrantă din obligațiile de diligență care incumbă statelor… Ea cere acestora să ia toate măsurile apropriate în scopul de a preveni daunele. Această obligație se aplică situațiilor în care probele științifice referitoare la amploarea și la efectele negative eventuale ale activităților vizate sunt insuficiente, ori când există indicii plauzibile de riscuri potențiale. Un stat care patronează nu și-a îndeplinit obligația de diligență cerută dacă nu a ținut cont de aceste riscuri. În consecință, a nu ține cont de riscuri ar echivala cu a nu respecta abordarea precaută". Structurată într-o formulă piramidală în jurisprudența internațională, obligația de *due diligence* se declină în principii (prevenire, precauție) din care sunt decelate reguli mai particulare (obligația de a veghea, de a controla, a sancționa, de a realiza studii de impact, de a informa și de a se consulta cu alte state etc.)[7].

Se remarcă apoi o importantă *dezvoltare cantitativă* a obligațiilor convenționale, în condițiile în care estimările în domeniu indică faptul că numărul tratatelor internaționale multilaterale cu privire la mediu, fie în totalitatea lor, fie care cuprind una sau mai multe dispoziții, depășește 500. Acestei cifre i se adaugă circa 900 de tratate bilaterale, amploare care încă nu se bucură de un caracter universal, persistând multe lacune ce nu pot fi acoperite la nivel național și care necesită reglementări interstatale pertinente și eficiente.

Totodată, asistăm la cristalizarea și afirmarea unor arii generale de reglementare, dominate de principii particularizante și cu obiective specifice, dar recurgându-se la abordări, mecanisme și instrumente comune de viziune și aplicare practică. Se vorbește astfel de „cadre internaționale" ori „drepturi internaționale…" referitoare la prezervarea biodiversității, prevenirea și gestionarea poluărilor globale (cu plastic, de exemplu) ori combaterea schimbării climatice, cu tendințe mai mult sau mai puțin evidente de autonomizare și afirmare specifică. Un exemplu elocvent îl constituie, în acest sens, dreptul internațional al climei, dezvoltat sub presiunea descoperirilor științifice și a realităților ecoclimatice, în urma negocierilor internaționale inițiate în 1989, și care se desfășoară, în mod sistematic, în contextele cuvenite până astăzi.

Expresie juridică a provocării existențiale generate de schimbarea climatică, acesta a cunoscut mai multe etape în formarea și afirmarea sa, mobilizând în mod constant tehnica convențiilor-cadru, protocoalelor adiționale, acordurilor politice și a angajamentelor voluntare. S-a impus în acest fel modelul reglementar al stabilirii unui cadru juridic inițial care fixează marile principii de acțiune și obiectivele esențiale, care orientează cooperarea ulterioară a statelor menită să definească pe etape evolutive prioritățile concrete și mijloacele juridice de realizare a lor. Prin excelență cu un caracter global, integrativ și prioritar, dreptul internațional al

[7] Mircea Duțu, *Dreptul mediului și al climei,* vol. I, *Partea generală,* Editura Universul Juridic, București, 2022, p. 535 și urm.

schimbării climatice tinde să domine evoluția domeniului juridic de apartenență și chiar să marcheze notabil progresul ramurii generale de încadrare tematică.

Cu privire particulară la identificarea și precizarea obligațiilor ce revin statelor în materie climatică, dar nu fără nicio relevanță în contextul general al dreptului internațional al mediului, un rol deosebit va reveni așteptatului aviz solicitat în această privință Curții Internaționale de Justiție (CIJ).

Într-adevăr, printr-o rezoluție (A/RE/77/276) din 29 martie 2023, Adunarea generală a ONU a sesizat instanța de la Haga cu o cerere de aviz consultativ privind obligațiile ce revin statelor în materie climatică. Documentul onusian, susținut de peste 130 de state, a fost adoptat prin consens, la inițiativa statului insular Vanuatu, deja confruntat în mod direct și dramatic cu consecințele încălzirii globale, în frunte cu ridicarea nivelului mărilor și oceanelor. Consensul științific asupra problemei ecoclimatice (fondat în special pe rapoartele periodice și cele speciale elaborate și publicate de IPCC) a contat în acest demers și își va găsi ecoul necesar în dezbaterile aferente, iar avizul instanței internaționale de la Haga este așteptat în 2024. Rezoluția ridică două chestiuni, cărora Curtea e ținută să le ofere răspunsuri pertinente: prima se referă la „obligațiile ce incumbă statelor în ceea ce priveşte protecția sistemului climatic și a altor componente ale mediului contra emisiilor antropice de gaze cu efect de seră pentru statele și generațiile prezente și viitoare”; cea de-a doua privește „consecințele juridice pentru statele care, prin acțiunile ori omisiunile lor, au cauzat daune semnificative sistemului climatic și altor componente ale mediului, față de state” (în special micile state insulare în curs de dezvoltare care sunt lezate ori atinse prin efectele nefaste ale schimbărilor climatice) și față de popoarele și de indivizii generațiilor prezente și viitoare” afectate de respectivele efecte.

Așadar, se așteaptă ca, prin răspunsul său, Curtea să aducă o serie de clarificări privind obligațiile juridice internaționale pertinente existente[8]. Ca prim aspect, din toate textele internaționale aferente (în mod evident începând cu Convenția-cadru privind schimbările climatice din 1992) CIJ va trebui să identifice și releve pe cele care conțin veritabile obligații în materie ecoclimatică în sarcina statelor și cele care se limitează la a fixa principii și obiective ori la a formula recomandări, excluzând orice angajament constrângător. O operațiune necesară în condițiile în care, potrivit unor estimări, există peste 500 de tratate și alte acorduri internaționale, dintre care 300 au un caracter regional. Un secund aspect se referă la faptul că, printre obligațiile ce leagă statele, Curtea va fi ținută să distingă pe cele fondate pe un act internațional față de care statul e parte de cele care rezultă din principiile generale sau din dreptul internațional cutumiar și, în egală măsură, să determine dacă sunt obligații de „diligență rezonabilă” *(due diligence)* sau numai expresii ale principiului prevenirii daunelor aduse mediului sau ale îndatoririi de cooperare.

Abundența *dreptului suplu* [reprezentat de decizii ale conferințelor părților la convențiile aferente domeniilor de reglementare, declarațiile și planurile de acțiune

[8] Jean-Cristophe Duhamel, Gislain Poissonnier, *Vers un avis de la C.I.J. sut les obligations des États en matière climatique,* în „Recueil Dalloz”, 22 iunie 2023, p. 1216.

internațională – începând cu ecuația inițială de la Stockholm din 1972 și continuând cu celebrele Declarații de principii de la Rio privind mediul și dezvoltarea durabilă și Agenda 21 din 1992 –, Obiectivele dezvoltării durabile (ODD) din 2015, rezoluțiile adoptate de organizațiile internaționale] și strânsa interacționare și interdependență dintre acesta și obligațiile internaționale convenționale reprezintă o altă dimensiune definitorie a dreptului internațional al mediului. Mai mult decât atât, tranziția în curs de la dreptul internațional onusian postbelic la noul drept internațional, de factură globală, se exprimă cu elocvență în materie, având în vedere și natura mondială, comună și devenită existențială a problematicii ecologice, cu pivotul său schimbarea climatică, Acordul de la Paris privind clima din 2015 dobândind într-un atare context valoare de matrice și reper pentru evoluțiile pertinente. Nu în ultimul rând, este de observat și recunoașterea juridică internațională a necesității de a percepe pozițiile și de a exprima și interesele prioritare ale celor care sunt deosebit de vulnerabili la atingerile aduse mediului și la dereglările climatice și de a ține seama de incapacitatea statelor de a respecta și proteja drepturile umane în acest context (precum, de exemplu, principiile 20, 21 și 22 din Declarația de la Rio din 1992; recunoașterea principiului de echitate intergenerațională al dezvoltării durabile – ca „a răspunde nevoilor prezentului fără a compromite capacitatea generațiilor viitoare a răspunde la cele ale lor" –, echității intragenerționale, responsabilităților comune dar diferențiate a statelor în dreptul climei, admițându-se astfel că toate statele nu sunt într-o situație similară și nu trebuie tratate ca atare, recunoașterea explicită a importanței de a acorda o prioritate particulară nevoilor statelor mai puțin dezvoltate și mai vulnerabile pe planul mediului ș.a).

3. Avansul unui contencios climatic internațional

Unul dintre instrumentele de realizare a dreptului climei, inclusiv în dimensiunea sa internațională, aflat în plin având, îl constituie contenciosul climatic. În această privință, în ultima perioadă, două date-cheie trebuie să fie reținute atât la nivel mondial, cât și național: 2030 și 2050. Amândouă se află în centrul dezbaterilor în cadrul contencios: prima trimite la chestiunea contribuțiilor naționale care trebuie să fie prezentate de state părți la Acordul de la Paris; cea de-a doua se referă la strategiile de dezvoltare cu slabe emisii de GES ce se află la originea conceptului de „neutralitate climatică". Acțiunile în justiția climatică au devenit atât de frecvente încât s-a ajuns la stabilirea de tipologii; astfel, în raport cu obiectul cauzelor promovate, două tipuri de acțiuni se înregistrează: cele care vizează o indemnizație sau compensație pentru daune și cele care caută să prevină ori să reducă o amplificare ori agravare a fenomenului încălzirii climatice. Din perspectiva jurisdicțiilor competente, se identifică litigii climatice naționale, regionale (europene) și internaționale[9]. O atenție deosebită o are în acest context „decizia istorică" a Comitetului Națiunilor Unite pentru Drepturile

[9] Marta Torre-Schaub, *Le contentieux climatique: du passé vers l'avenir*, RFDA, ianuarie-februarie 2022, p. 75 și urm.

Omului (CNUDO), pronunțată la 21 iulie 2022, în cauza *Daniel Billy ș.a. c. Australia* (com. nr. 3624/2019), cu repercusiuni considerabile asupra contenciosului climatic internațional[10]. Pe fond, prin această jurisprudență, Comitetul a făcut pasul decisiv în materie, depășind hotărârile anterioare din cauzele *Teitiota* (CDH, *Ioane Teitiota c. Noua Zeelandă,* decizia din 24 octombrie 2019, com. nr. 2728) și *Sacchi* (Comitetul pentru drepturile copilului, *Chiara Sacchi și al. c. Argentina,* decizia din 11 octombrie 2021, com. nr. 106/2019) prin condamnarea pentru prima dată a unui stat pe motivul inacțiunii sale față de consecințele schimbărilor climatice suportate de reclamanți și încălcarea, pe această cale, a obligațiilor în materie de drepturi umane din cauza dereglărilor climei. În privința reparațiilor, chiar dacă s-a abținut să ordone statului pârât să adopte măsuri de reducere a emisiilor de gaze cu efect de seră, care ar fi fost totuși indispensabile rezolvării durabile a problematicii supuse atenției de către reclamanți, Comitetul a adresat veritabile injoncțiuni Australiei, departe de simpla sa putere de recomandare inițială. El a estimat că obligația de reparare efectivă rezultată din articolul 2 al Pactului privind drepturile civile și politice din 1966 impune în speță statului să furnizeze o compensație adecvată pentru daunele suportate, să angajeze consultări cu solicitanții pentru a evalua nevoile lor, să continue eforturile de securizare a existenței acestor comunități pe terenurilor lor și să supravegheze eficiența măsurilor

[10] Reclamanți sunt 8 adulți și 6 copii rezidenți pe mai multe insule ale strâmtorii Torres, situate între Australia și Papua Noua Guinee și atașate statului australian Queensland. Comunitatea autohtonă căreia îi aparțin se numără printre cele mai vulnerabile la efectele schimbării climatice care amenință insulele ca atare, dar și ecosistemele costiere și resursele naturale terestre și maritime ce stau la baza modului lor de viață și a patrimoniului cultural aferent. Ei susțineau astfel că inacțiunea statului pârât față de încălzirea climei a pus în pericol mai multe din drepturile lor fundamentale convenționale rezultate din articolele 2,6 17, 27 și 24 (1) din Pact din cauza în special a consecințelor ridicării nivelului mării, creșterii incidenței inundațiilor, transformării solurilor devenite improprii cultivării lor și riscului de a vedea insulele respective devenind de nelocuit în viitorul apropiat. Argumentul major al statului pârât rezidă în inadmisibilitatea cererii și incompetența Comitetului pentru a tranșa chestiunile ridicate; în acest sens, el considera mai întâi că cererea nu intră în competența materială a Comitetului, delimitată de drepturile conținute în Pactul din 1966, întrucât poartă asupra angajamentelor climatice. Organismul onusian a considerat, la rândul său, că reclamanții nu i-au cerut să constate violarea acestor tratate de mediu, ci le invocă cu titlu de interpretare a obligațiilor ce revin statului rezultate din PIDCP (§ 7.5). El a respins, de asemenea, argumentul legat de competența sa personală potrivit căruia Australia nu ar fi fost ținută ca responsabilă pentru schimbarea climatică întrucât violarea poate să rezulte din deficiențele statului în aplicarea măsurilor de adaptare ori de reducere a efectelor nefaste pe teritoriul lor. Referitor la măsurile de reducere a emisiilor de GES, Comitetul notează că, chiar dacă e dificil de definit cuantumul emis în cadrul teritoriului statal determinat, datele recente arată că Australia face parte dintre statele responsabile de cele mai puternice emisii, ceea ce îi permite să conchidă că faptele imputate cad în câmpul de jurisdicție al statului pârât. În fine, statul a contestat calitatea de victimă a reclamanților în special pentru că anumite atingeri invocate erau ipotetice. Instanța onusiană a notat, în acest sens, că aceștia se confruntă cu dificultăți deja materializate precum inundațiile ori eroziunea solului care au compromis modul lor de viață, mijloacele de subzistență și cultura lor și a invocat faptul că exigența unei violări actuale poate fi temperată atunci când riscul de atingere este eminent. Referitor la nerespectările viitoare menționate, se constată că petenții erau membrii unor comunități ce rezidau în mod istoric pe insulele respective, care nu oferă posibilitatea de relocare internă și care sunt mult expuse la efectele schimbărilor climatice. Viețile și cultura acestora depind de disponibilitatea de resurse naturale și de previzibilitate fenomenelor naturale care îi înconjoară. De aceea, ei ar fi incapabili să finanțeze măsuri de adaptare și de a se ajusta la schimbări. Această vulnerabilitate specifică implică faptul că atingerile potențiale depășesc simpla posibilitate teoretică și nu permite inadmisibilitatea cererii.

pertinente adoptate. Totodată, s-a adăugat o măsură de urmărire a executării, cerându-i-se statului australian un raport asupra măsurilor de aplicare pentru a se conforma cu decizia sa. În argumentarea soluției sale, Comitetul a respins, mai întâi, invocarea în apărare a nerespectării articolului 6, a lipsei de probare a atingerii aduse sănătății reclamanților, a pericolului fizic ori a extremei precarități ce ar amenința dreptul lor de viață și, în aceeași măsură, cererea de a ține cont de eforturile depuse de guvern pentru a împiedica degradările în cauză. Raționamentul său în acest sens este interesant, întrucât face apel la extinderea dreptului la viață spre un drept la o viață demnă, susceptibil de a fi afectat prin degradările aduse mediului, plecând de la însuși contextul tratatului, conform regulii de interpretare stipulată în art. 31 al Convenției de la Viena privind dreptul tratatelor din 1968. Se afirmă, în același timp, că fără eforturi robuste la nivel național și internațional efectele schimbării climatice sunt susceptibile să expună indivizii la încălcări ale drepturilor rezultate din prevederile art. 6. În fine, se reamintește principiul afirmat în cauza *Teitiota,* potrivit căruia riscul de submersie a unei întregi țări este un risc atât de ridicat încât condițiile de viață pe acel teritoriu ar putea deveni incompatibile cu dreptul la o viață demnă înainte chiar de concretizarea riscului. În schimb, atingerile deja suportate de reclamanți în privința vieții lor private și familiale și a distrugerii domiciliului deja survenite permit Comitetului să constate o violare a art. 17 din Pact, în măsura în care daunele de mediu amenință viața familială și domiciliul indivizilor, statele fiind ținute să adopte măsuri preventive absente în speță. A reținut atenția, în acest sens, mai ales afectarea modului de viaţă autohton tradițional al reclamanților. Chiar dacă se ia notă de măsurile adoptate în cele din urmă de guvern, se remarcă faptul că acestea nu au împiedicat inundarea satului și a cimitirelor ancestrale, distrugerea pădurilor tradiționale și anxietatea și depresia care au rezultat din acestea pentru pretenții. Nu în ultimul rând, s-au analizat atingerile aduse teritoriilor autohtone tradiționale ale comunităților, a căror subzistență este strâns legată de resursele naturale, ca o afectare a domiciliului determinată de schimbarea climatică. Protecția modului de viață este percepută, așadar, ca unul dintre elementele esențiale ale culturii insulelor respective, indispensabil menținerii identității sale culturale și pus în pericol de degradările mediului.

Așadar, jurisprudența în cauză marchează o etapă decisivă în întărirea legăturii dintre drepturile umane și schimbările climatice, deja consacrate în Observația Generală nr. 36 (§ 62). Utilizarea contenciosului protecției drepturilor omului continuă astfel să-și dezvolte potențialitățile sale în materie de răspundere de mediu a statelor, sub aspectul dimensiunii sale climatice, și devine o cale notabilă de explicitare a semnificațiilor și un mijloc reprezentativ de aplicare a semnificațiilor dreptului internațional al mediului și al climei.

4. Deficiențe și slăbiciuni ale dreptului internațional al mediului

O evaluare adecvată și o caracterizare cât mai exactă a stării dreptului internațional în materie de mediu și climă presupun relevarea nu numai a dezvoltărilor și progreselor sale, ci și surprinderea deficiențelor existente și a slăbiciunilor

manifestate. Analizele pertinente ne relevă, în privința celor dintâi, văzute mai ales din perspectiva exigențelor realităților ecologice acute, faptul că, cu câteva excepții, conținutul normelor dreptului internațional al mediului, inclusiv al celor care îi definesc obiectivele, nu e suficient de ambițios pentru a limita comportamentul uman în așa fel încât să se permită să salveze integritatea planetară. El rămâne, așadar, incapabil să impună și să impulsioneze reforme structurale profunde cerute de realitatea ecoclimatică, fiind lipsit de suficientă substanță normativă adecvată la momentul când ar fi urgent să se atingă un nivel de protecție cât mai ridicat posibil. I se impută apoi normativității ecologice internaționale că rămâne centrată în principal pe stat, în special în măsura în care e articulată, la fel precum corpusul mai larg al dreptului internațional public de apartenență, în jurul acestui subiect de drept internațional fundamental, preeminent, bazându-se pe structurile statale și procesele interguvernamentale pentru crearea, legitimarea, modificarea și aplicarea sa. Altfel spus, statele rămân, cel puțin formal, principalii arhitecți, agenți și actori ai dreptului internațional al mediului, situație care explică, printre altele, de ce acesta nu a reușit să cuprindă pe deplin „arhitecturi complexe ale guvernanței sistemului terestru”[11] ori „guvernanța sistemului terestru”[12] într-un mod care să-i permită să răspundă la provocările complexe, integrate și multiscalare ale guvernanței văzută la nivelul ansamblului terestru. Tot așa, i se reproșează faptul că vizează, în principal, promovarea intereselor socio-umane, sănătatea și bunăstarea omului, fiind criticat în acest sens că este prea antropocentric, excluzând practic alte moduri de a vedea, de a cunoaște, de a fi și de a lua în grijă ansamblul ordinului viului vulnerabil. O explicație a acestei abordări unilaterale ar pleca de la dominația de viziune a conceptului dezvoltării durabile, cu preeminența economicului și a socialului asupra ecologicului. Caracterul reducționist, reflectat prin tendința sa de a se concentra în mod unidimensional asupra mediului, ca element constituit din părți separate și neconectate, dispus în locuri geografice distincte ca obiect de reglementare, fără a-l avea în vedere din perspectiva sistemului planetar, reprezintă o altă critică adusă ansamblului normativ internațional în domeniu[13]. Așadar, dreptul internațional al mediului nu a adoptat încă, așa cum ar presupune antropocenul, noua eră a existenței planetare, viziunea globală asupra sistemului ecoclimatic terestru în pofida argumentelor tot mai numeroase, chiar și convingătoare, provenite în special din partea științelor pământului și conceptelor precum cele de frontiere planetare, limite de aceeași anvergură, puncte de basculă, ireversibile ș.a. care s-ar impune a fi rapid integrate în sfera de abordare a dreptului mediului și a li se conferi astfel semnificațiile juridice necesare[14].

---

[11] F. Bierman, R. Kim (eds.), *Architectures of Earth System Governance Institutional Complexity and Structural Transformation,* Cambridge University Press, 2020, p. 19.

[12] E. Lövbrand s.al., *Earth System governmentality. Reflections on science in the Anthropocene,* 2009, p. 13.

[13] L. Kotzé, *Earth System Law for the Anthropocene: Rethinking Environmental Law Alongside the Erath System Metaphor,* 2020, p. 90.

[14] L. Kotzé, *Earth System Law Exploring New Frontiers,* în „Legal Science”, nr. 11/2022, p. 9.

Printre consecințele acestei viziuni reducționiste, unilaterale, la loc de frunte se află accentuarea și perpetuarea separării nefondate între om și natură, strâns legată de dominația absolută a concepției antropocentriste. Pe lângă aceste deficiențe „congenitale" sunt identificate și denunțate și o serie de slăbiciuni ale dreptului internațional actual al mediului care, împreună, afectează deopotrivă efectivitatea și eficiența sa. Prima ține de contextul general al dreptului internațional public contemporan operațional într-o societate mondială marcată încă de ecuația primatului principiului suveranității de stat (chiar dacă nu e absolută) și a consimțământului, ca bază a sistemului juridic internațional.

Caracterul fundamental al principiului suveranității de stat și al dreptului aferent de a exploata resursele naturale împiedică impunerea abordării de patrimoniu comun al umanității la alte zone decât cele strict menționate și reglementate în partea a XI-a a Convenției privind dreptul mării din 1982 și supraexploatarea bunurilor comune (oceanul, spațiul extraatmosferic). I se reproșează apoi a fi adesea puțin ambițios în plan normativ; în acest sens, în loc să se sprijine pe cele mai noi cunoștințe științifice disponibile, el reflectă un compromis politic al celui mai mic numitor comun între state, cu niveluri de dezvoltare diferite și preocupări diverse. Aceasta ar explica natura vagă și nedeterminată a marii majorități a regulilor (textura deschisă) a dreptului internațional al mediului și pregnanța obligațiilor atenuate (așa, de exemplu, prevedere art. 6 din Convenţia privind biodiversitatea din 1992 potrivit căreia „Fiecare dintre Părțile contractante în funcție de condițiile și mijloacele ce îi sunt proprii: a) elaborează strategii, planuri ori programe naționale tinzând să asigure conservarea și utilizarea durabilă a diversității biologice ori adaptează la aceste scopuri strategice planuri ori programe existente care vor ține cont, între altele, de măsurile enunțate în prezenta Convenție ce le privește; b) integrează, în toată măsura posibilă și cum convin, conservarea și utilizarea durabilă a diversității biologice în planurile, programele și politicile sale sectoriale ori intersectoriale pertinente"). Chiar dacă referința la „cum se convine" poate reflecta necesitatea de a se ține cont de drepturile și sistemele de guvernanță autohtone, dincolo de compromisul politic, acesta era și rămâne necesar spre a face față istoriei și realităților actuale în care țările dezvoltate au contribuit mai mult la degradarea mediului planetar și au beneficiat economic, în timp ce țările în curs de dezvoltare (și în special cele mai puțin avansate) care au avut un aport mai redus la daunele ecologice nu dispun de capacități și de un acces la tehnologii pentru a se dezvolta în mod durabil. În centrul acestui compromis se află, deopotrivă, poziționări divergente asupra chestiunii de a ști dacă e posibil a se ataca problemele de mediu fără ca simultan să se reducă sărăcia și să se adopte dezvoltarea durabilă – perspectivele sudului planetei privind dreptul internațional al mediului sugerează faptul că chiar dacă aceeași semnificație a termenului de *mediu* face obiectul controverselor[15]. Așadar, compromisul e înscris

[15] K. Michelson, *Critical Approaches*, în: Daniel Bodansky, Jutta Brunnée, Ellen Hey (eds.), „The Oxford Handbook of International Environmental Law", Oxford University Press, 2007, p. 262.

în chiar principiile sale, așa cum ne arată cel cu numărul 11 din Declarația de la Rio (1992) potrivit căruia normele de mediu ale țărilor în curs de dezvoltare nu au nevoie să fie atât de ridicate precum cele din statele dezvoltate. Totuși, o abordare a acestui aspect sub unghiul drepturilor umane ori al justiției de mediu sugerează că persoanele mai vulnerabile la daune de mediu nu sunt de acord asupra faptului că au cel puțin dreptul de a fi protejate de degradarea mediului și că au, dimpotrivă, un drept egal la demnitate umană. Nu se poate ignora nici faptul că dreptul internațional al mediului este perceput ca un ansamblu de norme, instituții și instrumente conceput spre a servi un obiectiv predeterminat și formulat într-un „limbaj managerial". Într-un atare context, echitatea socială și aspectele politico-economice sunt adesea ignorate; adoptarea principiului dezvoltării durabile ca unul fundamental, diriguitor și dominant marchează din plin conținutul reglementărilor și semnificațiile conceptelor operaționale, apropiate de o abordare antropocentrică, de *business as usual,* incapabilă a conduce la o ameliorare substanțială și o transformare ecologică, radicală, a modelelor de producție și de consum. În cele din urmă, se ajunge chiar la reproșuri de complicități cu injustițiile ecoclimatice și de o viziune tributară tezei unei naturi ca resursă pentru producerea de bogății, ce permit societăților să se dezvolte continuu, iar degradarea mediului tratată ca o externalitate economică, menită a fi gerată prin regimuri speciale[16].

În conexiune cu o atare perspectivă, la rându-i, dreptul economic internațional integrează reguli de protecție a mediului, gerându-se astfel o punte care nu trebuie să devină dominantă, ci să rămână una de conexiuni și vecinătăți punctuale. Se remarcă și o incapacitate a dreptului internațional al mediului de a impune actorilor nestatali obligații directe și slaba reglementare a activităților economice distructive pentru mediu, în special cele desfășurate de întreprinderile transnaționale ori cele de stat producătoare de petrol, gaze naturale și de cărbune (combustibili fosili). Tot la capitolul deficiențe se înregistrează și constatarea absenței oricărui instrument manifest ecocentric, unul axat pe protecția integrității sistemului terestru într-un mod global ori semnificativ. Se adaugă aceluiași registru o compartimentare/fragmentare a sa și prin instituții atomizate (climă/biodiversitate/ozon, deșertificare/produse chimice) și conflicte potențiale în aplicarea regimurilor pertinente (de exemplu, exploatare minieră în apele adânci contra tranziției energetice, nevoia crescândă de metale rare versus conservarea biodiversității, dezvoltarea energiilor renovabile contra conservării biodiversității, bioenergie versus securitate alimentară). El nu a fost conceput precum un *corpus* juridic spre a guverna „interdependențele guvernanței sistemului terestru", astfel încât regimurile sale fragmentate nu fac adesea decât să conducă la o deplasare a problemelor. În fine, să nu uităm caracterul limitat al eficacității și aplicării sale în sistemele naționale de drept și rolul relativ scăzut în structura coerentă, de sistem, a dreptului mediului și al climei.

[16] M.A. Young, *Fragmentation,* în: L. Rajamani, J. Peel (eds.), „The Oxford Handbook of International Environmental Law", 2nd edition, Oxford University Press, 2021, p. 85.

5. Tendințe de dezvoltare

O atare stare de lucruri, dominată de deficiențe reglementare și slăbiciuni în concepere și aplicare, presupune o reevaluare a capacităților disponibile și intensificarea preocupărilor și eforturilor de transformare a dreptului internațional al mediului în dreptul mondial al mediului și climei. Primul motiv al acestei necesare veritabile „revoluții juridice" ține chiar, și înainte de toate, de agravarea amenințărilor ecologice globale, devenite existențiale; și aceasta în condițiile în care schimbarea climatică e deja o realitate cu consecințe ireversibile – frontierele planetare sunt pe cale a fi depășite una după alta și punctele critice de asemenea – riscuri de efecte în cascadă/domino, presiuni crescânde de dezvoltare a tehnicilor de geoinginerie ș.a., iar acțiunea radicală de combatere (atenuare și adaptare) a sa constituie o urgență absolută, recunoscută oficial dar neurmată în practică. Se adaugă, în aceeași perspectivă a accelerării și depășirii limitelor planetare, alte provocări, precum erodarea biodiversității, schimbarea utilizării terenurilor, gestiunea necorespunzătoare a apei dulci, perturbarea fluxurilor biogeoclinice, acidificarea oceanelor, poluarea generalizată ș.a.

Niciodată amenințările care poartă asupra mediului, și prin extensie, asupra sănătății umane, nu au fost atât de numeroase și de serioase; din cauza consecințelor pe termen lung, fără a mai vorbi de ireversibilitatea lor, ele au un impact asupra omului și a celorlalte ființe, dar și a generațiilor lor viitoare. Totodată, toate aceste amenințări ecologice existențiale au caracter mondial: păsările și mamiferele migratoare, norii radioactivi, mareele negre, ploile acide, produsele chimice, cele din plastic, metalele grele etc. nu respectă frontierele naționale, cu impacturi ce se potențializează reciproc, în cascadă, asupra ansamblului terestru. Tocmai de aceea întreaga planetă, inclusiv dreptul, a intrat deja în epoca antropocenului, cu consecințele implacabile ale acestei situații[17]. O regândire a viziunii asupra planetei astfel impusă presupune considerarea sa ca un sistem complex, care cunoaște transformări sistemice durabile, în mare parte incerte, în măsura în care el sintetizează interconexiunile tuturor elementelor biologice și umane ce constituie împreună un singur și același ansamblu. Sistemul natural și cel social sunt indisociabile și formează unul nou, în care clivajul tradițional a dispărut, iar interacțiunile și interdependențele fac obiectul ecologiei, devenită știința dominantă a contemporaneității. Așadar, omul, societatea, civilizația umană devin parte integrantă a sistemului terestru și dincolo de ecuația clasică de „stăpân și posesor" într-o relație de superioritate și subordonare. Abordarea presupusă de antropocen ca viziune și concept pe cale de afirmare ne-ar permite astfel să ne situăm reflecția

[17] Provenit din greaca veche, în care *anthropos* semnifică „ființă umană" și *kainos* „nou", *antropocenul* poate fi definit ca „noua eră a omului". Istoria Terrei este divizată în ere, epoci sau vârste geologice, astăzi trăind (oficial) încă în era cenozoică, perioada cuaternară și epoca holocen. Suntem, așadar, pe cale de a ieși din aceasta din urmă, întinsă pe ultimii 11.000–12.000 de ani și în timpul căreia temperaturile clemente au permis dezvoltarea speciei umane și înflorirea civilizației sale, până la a se afirma astăzi ca o veritabilă forță ecologică, transformatoare a sistemului planetar (litosferă, atmosferă, biosferă, hidrosferă).

aferentă pe o nou scară temporală (timp geologic) și geografică (planetară). Fără îndoială, intrăm într-o perioadă de incertitudini, marcată de schimbări de mare anvergură, în mare parte reversibile dar și imprevizibile. Schimbările pe care le implică sunt, la rândul lor, neliniare, odată ce frontierele planetare ori unele puncte critice vor fi (sau deja sunt!) depășite. În consonanță cu aceste mutații econaturale majore, „noua eră" demonstrează, mai mult ca niciodată, și caracterul interdependent al provocărilor guvernanței sistemului terestru și, în consecință, necesitatea unei cooperări internaționale crescânde, precum și necesitatea pentru drept, în special la nivel internațional, de a funcționa într-un mod cât mai adecvat și mai eficient în consonanță cu exigențele și dimensiunile agravării crizei socio-ecologice și intensificării interdependențelor pluriscalare ale proceselor, constituenților și elementelor sistemului terestru. În același timp, tranziția ecologică declanșată presupune pentru desăvârșirea transformărilor radicale și profunde pe care le implică și o „revoluție juridică" cu expresii specifice și în planul dreptului internațional al mediului, constând, într-o primă etapă, în ajungerea sa la stadiul deplin de drept al „mediului și climei".

5.1. Contribuții la recunoașterea a noi drepturi ale mediului.

Dreptul internațional, în frunte cu cel onusian, în dimensiunea sa ce propune numai recomandări, continuă să joace un rol important în cristalizarea recunoașterii și garantării a noi drepturi fundamentale aferente mediului, precum accesul (dreptul) la apă și dreptul la o climă stabilă. Referitor la cel dintâi, se invocă începuturile prin prima conferință a ONU consacrată apei de la Rio del Plata (Argentina) din 1977, apoi Conferința de la Rio din 1992 privind dezvoltarea durabilă, observând că anul 2010 constituie momentul de răscruce în care Adunarea Generală și Consiliul Drepturilor Omului ale Națiunilor Unite (CDOUN), prin documentele adoptate, au lansat un apel internațional pentru protejarea dreptului la apă potabilă și la asanare, reiterat apoi în mod constant[18]. Este vorba de „a permite fiecăruia să aibă acces, fără discriminare, în mod fizic și la un cost abordabil, la o aprovizionare suficientă cu apă salubră și de calitate acceptabilă pentru utilizările personale și domestice"[19]. În urma acestui demers, experți independenți și raportori speciali ai CDOUN acționează la identificarea elementelor componente ale unui atare drept, inclusiv din perspectiva și în conexiune cu datele existente și evoluțiile posibile în planul constituțiilor și legislațiilor naționale, ori cu percepțiile jurisprudenței pertinente. Sub aspect operațional, Agenția dezvoltării durabile a ONU pentru 2030 din 2015 precizează sub forma unuia din aceste obiective care presupune poziționare accesului la apă în centrul politicilor publice și de a crește astfel vizibilitatea și statutul său. Accesul la apă se numără, de asemenea, printre valorile care se consideră esențiale pentru a asigura deplina exercitare a unui mare număr al drepturilor umane. Această legătură

[18] Laurence Boisson de Chazournes, *L'eau en droit international: entre singularité et pluralité,* Collège de France/Fayard, Paris, 2023, p. 45–47.

[19] Résolution 70/169 (2015) de l'Assemblée générale des Nations unies, „Les droits de l'homme a l'eau potable et a l'assainissement", réf. A/RES/70/169, 17 decembrie 2015, p. 4.

intrinsecă se relevă sub diferite fațete, mai evidentă fiind cea întreținută cu sănătatea, mediul propriu-zis, cultura și demnitatea umană. Hotărârile diverselor organisme de protecție a drepturilor omului pun în evidență numeroase asemenea conexiuni. Astfel, Comisia și Curtea interamericană a drepturilor omului au subliniat că dreptul la existenţă al membrilor populațiilor autohtone era pus în pericol dacă acestea nu ar putea să se bucure de terenurile lor tradiționale și de resursele naturale, printre care și cele de apă.

Comisia africană a drepturilor omului, la rândul său, a recunoscut legătura între dreptul de acces la sursele de apă și respectarea libertății religioase; ea a subliniat, de asemenea, că dreptul la sănătate nu poate fi satisfăcut dacă statul nu veghează ca sursele de apă să nu fie degradate. Totodată, Curtea Europeană a Drepturilor Omului (CEDO), în jurisprudența sa, a estimat că poluarea apei interferează cu viața privată și familială a unei persoane întrucât aduce atingerea bunăstării sale[20]. În fine, Comitetul pentru Drepturile Omului al ONU, într-o Observație privind dreptul la viață, a considerat că furnizarea de bunuri și servicii esențiale precum cele de apă permite respectarea dreptului la viață în demnitate[21]; același organism a invocat apoi importanța dreptului unui individ de a fi informat și de a participa la luarea deciziei publice înainte ca un stat să autorizeze un proiect economic susceptibil să ocazioneze efecte negative asupra resurselor de apă[22].

5.2. Un posibil acord internațional privind limitele planetar.

Așa cum s-a subliniat în doctrină, teoria (conceptul) limitelor planetare ar putea servi de „ghid normativ" al dreptului internațional în favoarea protecției proceselor biofizice esențiale menținerii vieții și dezvoltării societăților contemporane. Orientarea în acest sens a regulii provenite din diverse ramuri de drept internațional devine necesară, în condițiile în care acestea reflectă insuficient asemenea exigențe. Astfel, o normă juridică universală ar trebui să recunoască faptul că aceste condiții caracteristice ale holocenului sunt indispensabile existenței civilizației umane contemporane și indivizilor, că menținerea acestora constituie un prealabil al realizării altor obiective precum reducerea sărăciei ori creșterea economică, ori a consacra în final salvgardarea lor ca obiectiv comun și intensificator. Unii autori au formulat chiar diverse propuneri de mijloace pentru integrarea acestui obiectiv fundamental în dreptul internațional[23]. Nu în ultimul rând, o atare teorie ar putea permite reînnoirea interpretării normelor internaționale existente (concepte, principii

[20] Résolution 70/1 (2015) de l'Assemblée générale des Nations unies, „Transformer notre mode: le Programme de développement durable à l'horizon 2030", réf. A/RES/70/1, ODD n. 6, 25 septembrie 2015, p. 15.

[21] Ca, de exemplu, cauzele CEDO: *Tătar c. România,* nr. 67021/01, hotărârea din 27 ianuarie 2009; *Dubetska și alții c. Ucraina,* nr. 30499/03, hotărârea din 10 februarie 2011; *Dzeniyuk c. Ucraina,* nr. 42488/02, hotărârea din 4 septembrie 2014.

[22] Comité des droits de l'Homme, Observation générale no. 36, articolul 6: dreptul la viață, ref. CCPR/C/GC/36, 3 septembrie 2019, p. 6–7.

[23] Claire Malwé, *Faut-il un traité sur les limites planétaires?,* în: S. Maljean-Dubois (dir.), „La définition des «limites planétaires». Quelles implications pour le droit et la gouvernance internationale?", Editions A. Pedone, Paris, 2023, p. 11 și urm.

ori obligații juridice) față de cunoștințele științifice aduse de limitele planetare. În acest sens, cu titlu de exemplu, este citată o prevedere din Convenția privind dreptul mării (1982) care stabilește în sarcina statelor „a lua măsurile necesare pentru a preveni, reduce și controla poluarea marină"; semnificațiile unei atare obligații s-ar putea astfel dezvolta printr-o interpretare în perspectiva limitelor planetare privind poluarea chimică, una care, după cum se știe, începând din 2022, a fost depășită. În acest mod s-ar favoriza o interpretare nouă, corectoare și adaptativă a obligațiilor internaționale în raport cu noile circumstanțe pe care le implică apropierea de sau chiar depășirea limitelor planetare. În acest context de „valorificare juridică" a teoriei în cauză se înscrie și propunerea elaborării și încheierii unui acord internațional privind limitele planetare formulate de Parlamentul European în rezoluția sa din 10 februarie 2021 vizând noul plan de acțiune în favoarea economiei circulare[24]; Astfel, la punctul 121 al documentului, Comisia Europeană este invitată „să joace un rol de motor asupra unui acord internațional relativ la gestiunea resurselor naturale, pentru respectarea limitelor planetei noastre în materie", iar la punctul 125 se precizează susținerea „Comisiei în promovarea de discuții multilaterale privind nivelurile durabile de utilizare a resurselor și limitele planetare, inclusiv căutarea de obiective fondate pe știință pentru utilizarea resurselor".

Pe această cale, teoria limitelor planetare a intrat în domeniul dreptului derivat al UE și în același timp s-au deschis perspectivele inițierii demersului elaborării și adoptării unui acord internațional multilateral în domeniu. Mai mult decât atât, rolul de promovare a unui atare proiect este direct asumat de Uniunea Europeană. Desigur, odată lansată, ideea are nevoie de materializare, de preluarea și promovarea sa pe canalele oficiale de transformare a sa în document politico-juridic oficial. În privința configurării substanțiale a unui atare nou potențial instrument internațional, este evident că s-ar impune promovarea unei viziuni de ansamblu, integratoare, asupra limitelor planetare, văzute complex, deopotrivă în interdependența lor și în particularitățile fiecăruia. Conținutul său va fi marcat de puternica prezență a datelor științifico-tehnice și una dintre primele măsuri care ar trebui să fie întreprinde ar consta în instituirea unui „grup interguvernamental" după modelul IPCC care să sintetizeze starea cunoștințelor pertinente și să formuleze concluzii acceptate, ce ar fi apoi transpuse în obiective de atins și măsuri (generale și speciale) de întreprins, consacrate juridico-politic. După experiențele deja cunoscute, acordul în cauză ar putea îmbrăca forma unei convenții-cadru, dotată cu un mecanism propriu de adaptare și actualizare, dotat cu o conferință a părților și urmată de protocoale adiționale sau alte documente politico-juridice de aplicare. Având ca obiectiv fundamental menținerea echilibrelor naturale și a condițiilor de viață pe Terra aferente Holocenului, un atare tratat ar deveni primul mare izvor al dreptului internațional al antropocenului.

[24] Résolution 2020/2077 du Parlement européen du 10 février 2021 sur le nouveau plan d'action en faveur de l'économie circulaire, JOUE 17/11/2021, C465/11.

5.3. O nouă etapă în dezvoltarea guvernanței mondiale privind biodiversitatea

Ca „tratat-cadru" exprimând „un acord minimal, o primă etapă într-un proces de reglementare care va lua forma protocoalelor adiționale"[25], și Convenția privind biodiversitatea (CDB) din 1992[26] a fost urmată, completată și dezvoltată prin două protocoale adiționale, în prezent în vigoare: Protocolul adițional de la Cartagena privind riscurile biotehnologice (Montreal, 29 ianuarie 2000) și, respectiv, Protocolul adițional de la Nagoya privind accesul la resurse genetice și împărțirea avantajelor rezultate din utilizarea lor (29 octombrie 2010). Din punctul de vedere al guvernanței aferente și al acțiunii politico-practice de implementare a obiectivelor CDB, s-au inițiat și succedat, începând din 2002, trei planuri strategice de acțiune[27], cu obiective proprii, de etapă, puse în aplicare fără prea mare succes, dar care au marcat cristalizarea unui anumit proces de răspuns global concertat și uniform la provocarea planetară a erodării biodiversității. După primul document în materie, cu un caracter accentuat declarativ, cele 17 Obiective de la Aichi au fost articulate în jurul a cinci scopuri strategice; astfel, se viza protejarea a 17% din suprafața terestră și 10% din zonele costiere și maritime (obiectivul 11), declinarea respectivelor Obiective în strategii și planuri de acțiune naționale pentru biodiversitate, pe care Părțile erau obligate să le elaboreze. Aplicarea documentului s-a soldat cu un eșec, niciunul dintre obiective nefiind complet atins[28], în timp ce erodarea biodiversității nu a încetat să se accentueze, iar „ecosistemele, speciile, populații sălbatice, varietățile locale de plante și rasele locale de animale domestice se diminuează, reduc ori dispar. Țesutul viu al Terrei, esențial și interconectat, se reduce și se distruge din ce în ce mai mult. Această pierdere e consecința directă a activității umane și constituie o amenințare directă pentru bunăstarea umanității în toate regiunile lumii"[29].

În acest context general, mai puțin evolutiv ca realizări, dar deosebit de îngrijorător din perspectiva realităților ecologice, prin decizia Conferinței Părților la CDB din 19 decembrie 2022 s-a adoptat un nou plan strategic, cel de-al treilea, elaborat cu întârziere generată de criza sanitară *Covid*-19 pentru următorul deceniu: Cadrul global pentru post-2020 pentru biodiversitate (CGB)[30], prezentat ca o

---

[25] S. Maljean-Dubois, *Le droit international de la biodiversité,* Académie du droit international de la Haye, Editions Brill, 2021, p. 70.

[26] Ratificată de România prin Legea nr. 58 din 13 iulie 1994.

[27] Respectiv: Rapport de la sixième réunion de la Conférence des Parties à la Convention sur la diversité biologique, décision VI26, *„Plan stratégique pour la Convention sur la diversité biologique",* UNEP/CB/COP/6, 20, p. 332 ; *Plan stratégique 2010–2020 de le CDB („Objectifs d'Aichi") ; Cadre mondial de la biodiversité de Kunming-Montréal,* 19 décembre 2022.

[28] Secretariat de la Convention sut la diversité biologique. *Perspectives mondiales de la diversité biologique,* Montréal, 2020, p. 189.

[29] Plateforme intergouvernementale sur la biodiversité et les services écosystémiques, communique de presse du 5 mai 2019: Le dangereux déclin de la nature.

[30] Décision adoptée par la Conférence des Parties à la Convention sur la diversité biologique a sa quinzième réunion (COP-15), „Cadre mondial de la biodiversité de Kunming-Montréal", 19 décembre 2022, CED/COP/DEC/15/4. Pentru o prezentare a documentului, a se vedea: Margaux Daval, *Un nouveau „Cadre mondial pour la biodiversité": enjeux et perspectives",* în „Revue Juridique de l'Environnement", nr. 2/2023, p. 319 și urm.

contribuție la Viziunea 2050 a CDB intitulată „A trăi în armonie cu natura”[31], precum și la Agenda 2030 și cele 17 Obiective ale Dezvoltării Durabile[32]. Pe conținut, este vorba de 4 obiective de realizat pe termen mediu, până în 2050 (care corespund obiectivelor Convenției din 1992, respectiv: conservarea biodiversității, utilizarea durabilă, împărțirea avantajelor la care se adaugă punerea la dispoziție de resurse suficiente pentru a le aplica) și 23 de ținte de atins pentru 2030. Acestea din urmă se grupează în mai multe categorii: reducerea amenințărilor care apasă asupra biodiversității (țintele 1-8), a răspunde nevoilor populațiilor prin utilizarea durabilă și împărțirea beneficiilor (țintele 9-13), instrumente și soluții pentru aplicare și integrare (țintele 14-23). Totodată, CGB cuprinde secțiuni privind considerațiile privind punerea în aplicare a cadrului (secțiunea C), mecanismele de aplicare și susținere (secțiunea I), precum și responsabilitatea și transparența (secțiunea J). De observat, pe ansamblu, că noile ținte sunt mai precis formulate decât Obiectivele de la Aichi și, în plus, sunt cuantificate.

Noul cadru conține, în special, un obiectiv de protecție a 30% din zonele terestre, de coastă și marine (ținta 3), un altul de reducere la jumătate a riscurilor legate de pesticide (ținta 7 privind poluarea), reducerea subvențiilor nefavorabile cu cel puțin 500 miliarde de dolari pe an până în 2030 (ținta 18) și mobilizarea a cel puțin 200 miliarde de dolari pe an până în 2030 pentru biodiversitate (ținta 19). Adoptat cu întârziere, în special din cauza dificultăților generate de criza pandemică (2020–2022), inclusiv în planul cooperării internaționale, noul instrument politico-juridic prezintă o serie de plusuri (propuneri) evidente la conținut în raport cu documentele anterioare de același gen, dar pentru materializarea lor e necesară trecerea imediată la implementarea prevederilor sale.

Noul cadru global în materie marchează o nouă etapă în abordarea, strategia și guvernanța internațională privind biodiversitatea și deschide inedite perspective de dezvoltare a reglementărilor juridice și a politicilor aferente. În plan strategico-acțional, valorificându-se experiențele domeniilor pertinente anterioare, se urmărește ca, prin atingerea țintelor stabilite, la orizontul 2030, să se ajungă la încetarea și la inversarea pierderii de biodiversitate în scopul promovării restabilirii naturii. Noile mecanisme de urmărire și aplicare, care rămân totuși de precizat în dimensiunile lor concrete, consolidarea perspectivelor juridice și accentul pus pe o integrare rapidă a domeniului în guvernanța internațională de mediu sporesc relevanța CGB. Nu în ultimul rând, este vorba de a se imprima o nouă dinamică procesului general de diversificare și intensificare a procesului normativ vizând biodiversitatea.

---

[31] Decizie adoptată de conferința Părților la Convenția privind biodiversitatea la cea de-a 14-a sesiune a sa (COP-14): *Long-term strategic directions to the 2050 Vision for the biodiversity, approaches to living in harmony with the nature and preparation for the post-2020 Global Biodiversity Framework,* 5 octombrie 2018, CDB/COP/14/9.

[32] Résolution 70/1 adoptée par l'Assemblée Générale des Nations Unies „Transformer notre monde: Le Programme 2030 pour le développement durable”, 25 septembre 2015 (A/RES/30/1).

5.4. Acordul privind conservarea și utilizarea durabilă a biodiversității marine a zonelor ce nu aparțin jurisdicției naționale

Adoptat la 19 iunie 2023 la New York și deschis spre semnare la 20 septembrie același an, după trei ani de dezbateri și negocieri în cadrul ONU, Acordul vine să completeze cadrul global în materie, abordând problematica împărțirii juste și echitabile a beneficiilor rezultate din exploatarea resurselor genetice marine și reglementând instrumentele de gestiune, pe zonă. În preambulul său, documentul își exprimă înalta sa „ambiție ecologică", recunoscând mai întâi „necesitatea de a se ataca, în mod coerent și cooperativ, pierderea de biodiversitate și degradarea ecosistemelor oceanice, determinate în special de efectele schimbării climatice asupra ecosistemelor marine, precum încălzirea și dezoxigenarea, precum și acidificarea oceanelor, poluarea, inclusiv cea prin materii plastice, și utilizarea nedurabilă" a mării libere. Se insistă pe voința de a împărți în mod echitabil veniturile potențiale rezultate din aceste vaste spații naturale cu țările mai puțin dezvoltate și se afirmă dorința de a se aplica principiul transparenței asupra activităților desfășurate, grație, în special, unei platforme digitale deschise. Tratatul nu se aplică sectorului militar și nici marelui pescuit și extracției resurselor minerale din fondurile marine[33].

Dincolo de principii generale, textul introduce reguli precise privind activitățile desfășurate în apele internaționale declinate în 70 de articole repartizate în patru părți: evaluările de mediu, transferul de cunoștințe și tehnologii marine cu destinația țărilor mai puțin dezvoltate; împărțirea beneficiilor reieșite din resursele provenind din bureții marini de apă adâncă, alge, corali viruși, bacterii etc. Nu în ultimul rând, este asumat obiectivul creării de arii marine protejate, marea liberă fiind o componentă importantă a țintei de a plasa 30% din ocean sub un statut protector, până 2030, așa cum stabilește CGB. Din punct de vedere instituțional, se prevede înființarea unei conferințe a părților, care va trebui să se întrunească cel mai târziu într-un an de la intrarea în vigoare a acordului și care va fi competentă, printre altele, să propună crearea de arii marine protejate. Un consiliu științific consultativ cu atribuții de avizare este, de asemenea, preconizat. În privința evaluărilor de mediu, studiile aferente sunt de resortul fiecărei țări ale cărei nave acționează „în zonă" sub pavilion. Statele trebuie să dea dovadă de transparență față de, între alții, secretariatul conferinței părților și de alte țări cele mai direct vizate geografic. Ele vor trebui să comunice natura și „intensitatea activității preconizate", localizarea și durata acesteia ș.a. Ideea generală este, în mod evident, aceea de a estima și anticipa impacturile, inclusiv cumulate, și de a studia alte posibilități „de manieră a preveni, a atenua și a gestiona incidentele negative notabile în scopul de a proteja și prezerva mediul marin. Consiliul științific urmează să stabilească o listă de activități care necesită o evaluare de mediu și va produce ghiduri de bună practică. De remarcat că un rol

[33] Asupra noilor perspective ale dezvoltării dreptului internațional al mediului, a se vedea și: Mircea M. Duțu-Buzura, *Noi inițiative (globale) de dezvoltare a dreptului mediului,* în „Studii și Cercetări Juridice", nr. 1/2021, p. 141–153.

important este acordat dezvoltării cunoștințelor științifice și tehnologiilor, precum și partajării acestora cu țările în curs de dezvoltare, subliniindu-se în acest context că trebuie avute în vedere și respectate cunoștințele tradiționale ale populațiilor autohtone și comunităților locale. În fine, părțile semnatare sunt invitate să-și regleze eventualele diferende privind interpretarea și aplicarea acordului prin negocieri, arbitraj ori „orice alt mijloc pașnic la alegerea lor”[34].

5.5. Regulamentul UE privind restaurarea naturii

Adoptat de Parlamentul European la 12 iulie 2023, și propus de CE la 22 iunie 2022, în aplicarea Green Deal-ului (2019) și a Strategiei UE privind biodiversitatea 2030 (2021), Regulamentul e considerat a fi principalul instrument juridic al UE de aplicare a cadrului global privind diversitatea biologică (2022). Aflat în proces de adoptare, textul vizează să restaureze natura asupra a cel puțin 20% din terenurile și zonele marine până în 2030, apoi toate ecosistemele degradate până în 2050, fixând statelor membre angajante obligații din punct de vedere juridic. Întemeiată pe art. 192 paragraf 1 din TFUE, propunerea tinde să contribuie la: restabilirea pe termen lung, în mod continuu și durabil, biodiversitatea și reziliența naturii în ansamblul zonelor marine și terestre ale UE prin restaurarea ecosistemului; realizarea obiectivelor Uniunii în materie de atenuare și adaptare la schimbarea climatică; respectarea angajamentelor internaționale ale UE în materie.

5.6. Negocierea unui tratat internațional privind combaterea poluării prin plastic

În baza rezoluției 5/14 a Adunării Generale din 2 martie 2022 s-a instituit, în cadrul ONU, un Comitet interguvernamental de negocieri care, în cadrul a cinci sesiuni, să ajungă până la sfârșitul anului 2024 la încheierea unui tratat internațional privind combaterea poluării prin plastic, al cărui prim *draft* să fie prezentat până la reuniunea din noiembrie 2023 (Kenya). Mandatul inițial prevedea luarea în calcul a ansamblului ciclului de viață al materialelor din plastic, de la extracția combustibililor fosili la eliminarea deșeurilor, și nu numai gestiunea lor. Peste 350 milioane de tone de deșeuri din plastic sunt generate în fiecare an la nivel planetar și amenință atât ecosistemele, cât și sănătatea (umană) și clima. Dezbaterile în jurul regulilor de procedură din cadrul sesiunii din 29 mai – 2 iunie 2022 de la Paris au ilustrat formularea a două viziuni asupra viitorului tratat, în privința amplorii și nivelului de constrângere juridică a prevederilor sale. Astfel, pe de o parte, o majoritate a țărilor pare determinată să atace la sursă poluarea, prin stabilirea de obiective globale și constrângătoare de reducere a producției din plastic (menită să se tripleze până în 2060 în ritmul actual) și prin interdicția utilizărilor celor mai problematice pentru sănătate și mediu; pe de alta, avem de-a face cu grupul de state care urmărește să limiteze obiectul reglementării la chestiunea tratării deșeurilor din

[34] Deschis spre semnare la 20-22 septembrie 2023 la sediul Națiunilor Unite din New York, în cadrul celei de a 78-a sesiuni a Adunării Generale a ONU, tratatul a cunoscut deja peste 70 de semnături, printre care cele a reprezentanților SUA, China, Australia și UE, ceea ce oferă perspective promițătoare pentru ratificarea și, respectiv, intrarea sa în vigoare.

plastic, recurgându-se la soluții tehnologice precum reciclarea chimică și preferându-se angajamente voluntare în cadrul planurilor naționale.

Prima viziune este promovată de o coaliție prezidată de Norvegia și Rwanda și regrupează circa 50 de state și Uniunea Europeană, urmărind sfârșitul poluării prin plastic la orizontul 2040; cea de-a doua abordare e împărtășită de țările producătoare de petrol și gaz, în frunte cu China, primul producător mondial de plastic, și S.U.A., primul său consumator, și respinge măsurile obligatorii și restricțiile ferme. În fine, se prefigurează și un al treilea front, care se referă la chestiunea mijloacelor de punere în aplicare a preconizatului tratat. Țările în curs de dezvoltare, primele victime ale acestui tip de poluare, se pronunță pentru asumarea de către statele industrializate a responsabilității finanțării aferente. Printre acestea din urmă, unii sunt favorabili unui nou fond specializat, în timp ce UE și Franța îi preferă utilizarea Fondului pentru mediul mondial. Negocierile următoare vor stabili textul documentului și etapele adoptării sale.

5.7. Propunerea de încheiere a unui tratat internațional privind neproliferarea energiilor fosile

În pofida măsurilor anunțate, și în parte aplicate, de reducere a emisiilor de gaze cu efect de seră, cantitatea acestora în atmosferă continuă să crească și să accelereze, amplificând astfel fenomenul încălzirii globale și corolarul său, schimbarea climatică[35]. Așa cum se subliniază în ultimul raport al IPCC, dacă investițiile în energiile fosile continuă și emisiile vor crește, atingerea obiectivelor Acordului de la Paris, și în special cel al limitării creșterii temperaturii medii globale sub 1,5–2^{0}C în raport cu nivelurile epocii preindustriale, va deveni din ce în ce mai dificilă. Numai o reducere drastică, imediată și durabilă a emisiilor de GES ar conduce la o încetinire a dereglării climatice, estimându-se în acest sens că, pentru aceasta, ar fi necesară o diminuare a acestora de ordinul a 55–70% până în 2040. Așadar, ieșirea din era energiilor de acest gen la nivel mondial cât mai repede posibil și în mod echitabil devine absolut necesară. Pentru promovarea unei atare căi de rezolvare a problematicii atenuării, încă din 2015, în mod complementar Acordului de la Paris, s-a propus de către un grup de mici state insulare din Pacific, inițiativă susținută ulterior de numeroși alți actori, precum Organizația Mondială a Sănătății și Parlamentul European, încheierea unui tratat internațional de neproliferare a energiilor fosile. Oarecum după modelul documentelor internaționale promovate până acum în domeniul neproliferării armelor nucleare, se are în vedere elaborarea și adoptarea unei reglementări internaționale speciale, care să furnizeze un plan de acțiune concret sprijinit pe trei piloni: a) oprirea oricărui nou proiect de explorare-producție fosilă; b) un plan echitabil de reducere a capacităților de producție fosile și de reducere a cererii în care țările responsabile din punct de vedere istoric de emisii mai mari să tranziteze mai repede și să finanțeze tranziția la nivel mondial; c) o dezvoltare masivă a energiilor renovabile pentru ca fiecare țară să nu fie afectată ci

[35] Andrei Duțu-Buzura, *Argumentum,* în Andrei Duțu-Buzura (dir.), „Dreptul și schimbările climatice. Răspunsuri, preocupări, perspective", Editura Universul Juridic, București, 2021, p. 10.

să participe activ la acest efort general. În aceeași măsură, susținerea activă a creării și adoptării unui atare tratat ar adresa un mesaj puternic industriei și investitorilor, în sensul că a venit timpul abandonării energiilor fosile și de a se face alegerea decisivă pentru sursele energetice cu emisii reduse de GES[36]. Mai mult decât atât, ar contribui la consolidarea tendinței de revizuire radicală a calendarului tranziției energetice, în condițiile în care *Inflation Reduction Act* (IRA) în S.U.A., Pactul Verde în Uniunea Europeană ori planificarea ecologică în China determină investiții masive în sursele renovabile și favorizează mersul spre o economie „decarbonată". Nu în ultimul rând, în context regional, criza energetică mondială și războiul din Ucraina au contribuit la conștientizarea, cel puțin în Europa, a vulnerabilității sale față de energiile fosile, incitând la sobrietate și relevând necesitatea de a amplifica tranziția climatică. Deocamdată pare a se impune ideea unei eliminării progresive a energiilor fosile, având ca prioritate fixarea unei date a „ieșirii" din această zonă, într-un interval de timp determinat, în care să se identifice repere în funcție de regiuni și/sau de țări ale lumii. De asemenea, UE acționează pentru a se elabora o poziție comună în favoarea unui acord asupra eliminării progresive a surselor fosile de energie în contextul desfășurării COP-28 din Dubai.

5.8. Declarația de la Nairobi pentru o *„creștere verde africană" (6 septembrie 2023)*

Adoptată în cadrul primului summit african privind clima (4-6 septembrie 2023, Nairobi, Kenya), Declarația este menită „că concretizeze potențialul conținutului în favoarea unei creșteri verzi" și va servi ca bază a poziției comune a Africii în procesul mondial privind schimbarea climatică până la COP-28 (noiembrie-decembrie 2023) și după. Semnatarii, reprezentanți la vârf ai 54 de țări africane, cer comunității internaționale să contribuie la „ridicarea capacității de producere a energiei renovabile în Africa de la 56 gigawați în 2022 la cel puțin 300 gigawați până în 2030… pentru a lucra contra precarității energetice și a întări aprovizionarea mondială cu energie curată și rentabilă". Se propune, de asemenea, stabilirea „unei noi arhitecturi de finanțare adaptate la nevoile Africii, inclusiv restructurarea și reducerea datoriei" ce apasă asupra economiilor lor. Totodată, se propune stabilirea unei „taxe pe carbon, cuprinzând o taxă carbon asupra comerțului cu combustibili fosili, transportului marin și aviației, care poate fi suplimentată cu o taxă mondială privind tranzacțiile financiare". Document rămâne însă politic, declarativ, și i se impută a cuprinde formulări vagi, ce omit să definească în mod concret contribuții și așteptările continentului în materie. Declarația are totuși meritul de a institui o platformă comună de poziții ale statelor continentului în cadrul negocierilor următoare vizând stabilirea unor elemente concrete, de etapă, pentru promovarea obiectivelor Acordului de la Paris privind clima.

---

[36] Asupra istoricului propunerii, a se vedea: Mircea M. Duțu-Buzura, *Spre un tratat privind neproliferarea combustibililor fosili. O nouă inițiativă ştiinţifico-civică internaţională,* în „Studii și Cercetări Juridice", nr. 3/2021, p. 389–398.

6. Asimilarea și exprimarea juridică a noi concepte științifico-tehnice. Exemplul „limitelor planetare"

Guvernanța și reglementarea adecvate realităților ecoclimatice presupun perceperea de către drept și consacrarea juridică a unor noțiuni cu un pronunțat conținut științifico-tehnic specific. Printre cele mai recente și mai semnificative sunt conceptele de dezvoltare durabilă[37], neutralitate climatică, risc climatic[38], „comune planetare" sau „limite planetare". Potrivit unui articol publicat în revista *Nature* în 2009, Terra ar prezenta 9 praguri biofizice care ar fi – nu fără legătură între ele – veritabile frontiere de nedepășit pentru a evita modificări brutale, nelineare, potențial catastrofice și în mare măsură imprevizibile ale mediului. Ele privesc schimbarea climatică, stratul de ozon, aciditatea oceanelor, transformarea ocupării solului, pierderea de diversitate, consumul de apă dulce, ciclurile azotului și ale fosforului, poluarea cu aerosoli atmosferici, poluarea chimică. Pentru șase dintre acestea s-ar fi atins deja punctul critic, ieșind astfel dintr-un spațiu de funcționare securizată pentru a intra într-o zonă de risc, punând la încercare, dincolo de rezonabil, capacitățile de reziliență ale biosferei noastre[39]. Altele două – acidifierea oceanelor și concentrațiile de particule fine poluante în atmosferă – sunt aproape de pragul de alertă, numai starea stratului de ozon fiind sub limită. Desigur, conceptul de *limite planetare* dezvoltat în științele sistemului Pământului se prezintă ca o nouă paradigmă interdisciplinară menită să permită o mai bună reflecție asupra finitudinii resurselor, interacțiunilor sistematice ale degradării materiei și, în cele din urmă, a locului omului printre celelalte specii trăitoare pe planetă[40]. El este însă treptat perceput și de drept, cuprins și reflectat ca atare în documente de politici publice și în reglementări juridice, devenind astfel în căutarea unui profil politico-juridic distinct.

Drumul de la conceptualizarea științifică la înscrierea pe agenda internațională și până la exprimarea juridico-politică este lung, complex și dificil, și mai are de parcurs etape importante. Pornim de la constatarea că răspunsul la identificarea amenințărilor globale rezidă în elaborarea unui drept internațional al mediului care, până acum, în pofida câtorva succese (precum refacerea stratului de ozon), s-a dovedit, în largă măsură, ineficient pentru a reduce sau a limita. Desigur, normativitatea internațională de mediu a produs efecte pozitive, participând la conștientizare, și a contribuit la difuzarea în ordinile juridice naționale principii, instrumente și reguli de protecție a mediului. Prevenirea, precauția, poluatorul-plătește, studiul de impact ecologic, participarea publicului la luarea deciziei sunt

---

[37] P. Serrand, P. Szwedo, W. Zagorski, L. Helinska (dir.), *La durabilité saisie par le droit,* Editions Mare&Martin, Paris, 2023.

[38] M. Torre-Schaub, A. Stevignon, B. Lormeteau (dir.), *Les risques climatiques à l'épreuve du droit,* Editions Mare&Martin, Paris, Paris, 2023.

[39] J. Rockström (dir.), *Planetary boundaries: exploring the seif operating space for humanity,* în „Ecology and Society", 2009, vol. 14, nr. 2, p. 32; J. Rockstrom (dir.), *A seif operating space for humanity,* „Nature", 2009, vol. 461, nr. 7263, p. 472–475.

[40] A. Boutaud, N. Gondran, *Les limites planétaires,* Editions La Découverte, coll. „Repères Ecologie", Paris, 2020, p. 126.

exemple în acest sens; în același timp, e la fel de evident și faptul că impactul regulilor internaționale de mediu rămâne în mare măsură insuficient, așa cum o atestă realitățile ecoclimatice. Cauzele acestor slăbiciuni, așa cum am arătat și mai sus, sunt destul de numeroase. În fruntea lor se află constatarea că regulile juridice interstatale în materie sunt puțin constrângătoare, nu atât de adecvate și de complete, iar aplicarea lor este și mai imperfectă. Nu în ultimul rând, acoperirea pe domenii a dreptului internațional al mediului cunoaște lacune importante, guvernanța mondială pertinentă încă abordează problematicile la comun, ceea ce nu permite tratarea amenințările globale în complexitatea lor, fiind marginalizată în raport cu alte regimuri esențiale (comerț, investiții, proprietate intelectuală ș.a.).

Conceptualizarea limitelor planetare urmărește întocmai ideea de a contribui la și a stimula schimbări în materie de guvernanță și reglementare în raport cu noile exigențe ale demersului internațional pertinent. Atunci când era publicat studiul fondator, în 2009, evoluția negocierilor ecoclimatice se situa în circumstanțele Conferinței de la Copenhaga, cu o amprentă puternică de criză și tranziție. Definirea de limite planetare posedă, în mod indiscutabil, anumite virtuți pentru dezvoltarea dreptului ecoclimatic[41]. Prima ar fi aceea că o atare măsură (definire) posedă o valoare euristică; ea ar impune una sau mai multe schimburi de perspectivă, ajută la realizarea faptului că viitorul umanității depinde de menținerea marilor echilibre ecologice, anunță sfârșitul consumului iresponsabil și nelimitat de resurse, amintește importanța vitală a mediului și răspunderea umană pentru distrugerea sa. În al doilea rând, „frontierele planetare" sunt cifrate, fiecare fiind dotate cu variabile-cheie și plafoane de nedepășit, și se prezintă sub forma de obiective strategice; pot fi concepute ca „tablou de bord" măsurând într-un anumit fel „performanțele omenirii". Apoi, o atare întreprindere orientează spre acțiune fiecare dintre domeniile identificate, creează limitele pentru a da o dimensiune operațională ori o „foaie de parcurs" reflecției asupra antropocenului și, nu în ultimul rând, ajută la definirea dreptului său.

În al patrulea rând, se consideră că definirea de limite planetare permite a se decupla în raport cu problematica schimbării climatice, care este avansată ca unică prioritate și pare a eclipsa alte sectoare la fel de vitale ale protecției mediului. O atare reprezentare ajută la a realiza că aceasta nu reprezintă decât una din cele 9 limite planetare, și nu în mod obligatoriu cea mai amenințătoare, chiar dacă transgresarea acesteia ar avea consecințe puternice asupra celorlalte. Totodată, s-ar pune în evidență și că nu toate frontierele se bucură de un regim adecvat și suficient; nu există, de exemplu, încă reglementări și instituții internaționale stabilite în privința ciclului azotului și al fosforului, chiar dacă referitor și la această zonă gravitatea se apropie de maxim. De asemenea, dreptul internațional al mediului nu acoperă în mod exhaustiv folosirea apei dulci, utilizarea terenurilor ori folosirea produselor chimice.

[41] Sandrine Maljean-Dubois, *Introduction*, în: S. Maljean-Dubois (dir.), „La définition des «limites planétaires». Quelles implications pour le droit et la gouvernance internationale?", Editions A. Pedone, Paris, 2023, p. 10–11.

Conceptualizarea de limite planetare pentru identificarea lacunelor ajută la prefigurarea evoluțiilor necesare.

Într-un asemenea cadru general al dreptului internațional al mediului se ridică și problema modului și măsurii în care abordarea prin prisma conceptului de „limite planetare" a structurat ori poate structura dezbaterile, conținutul și punerea în aplicare a dreptului internațional al climei. Răspunsul, fie el la acest moment în mod obiectiv aproximativ, pornește de la premisa că fiecare limită planetară, însoțită de variabile de control capabile de a o explica și a o modeliza, nu trimite întotdeauna la un punct critic precis. Acesta din urmă se situează adesea într-un evantai de semnificații, o zonă de incertitudini, realizare și manifestare. Chiar și în privința schimbării climatice, identificarea unui atare reper, dincolo de care riscul crește și fenomenele în cascadă pot să genereze o ruptură a procesului de reglare a climei, se dovedește a fi dificilă. Această limită privește nivelurile de concentrație a CO_2 în atmosferă, cuprinse între 350 părți/milion (pp) și 550 pp, fără a mai putea fi astăzi precizat. Față de această constatare, cercetătorii suedezi au propus o noțiune complementară celei de limită, anume cea de frontiere *(boundary)*. Pe această cale s-au introdus în ecuație considerații societale trimițând la riscul pe care colectivitățile sunt gata să și-l asume într-un context de incertitudine. De altfel, perturbațiile proceselor de reglare biochimică a climei sunt legate atât de gazele cu efect de seră, cât și de alte variabile naturale, ceea ce face discutabilă în special alegerea unei variabile unice de control. Fondându-se pe aceste două elemente, unii autori au propus o serie de amenajări teoretice și terminologice[42]. Chiar dacă conceptul nu apare expres în textele juridice în materie, ele reflectă totuși abordarea globală, sistematică și în interacțioune cu celelalte procese de mediu. Așadar, regimul juridic internațional climatic percepe în mod incomplet și indirect noțiunea de limite: ea nu reglează consecințele ireversibilității depășirilor în curs și abordarea precaută se transformă progresiv în prevenție, pe măsura agravării urgenței climatice, contrar a ceea ce presupun limitele planetare.

Pentru dreptul internațional al climei, includerea limitelor planetare prezintă o în aceeași măsură o oportunitate și un risc. O abordare corectă a situației impune luarea în considerare a mai multor elemente; odată cu Acordul de la Paris privind clima din 2015, pentru ca acesta să rămână universal și să se manifeste ca atare, a trebuit să devenă pragmatic, facilitativ și catalitic. Se evidențiază astfel dificultatea de a stabili reguli comune atunci când ele poartă efecte socio-economice transformative majore la nivel universal. Devenit matur, flexibil și capabil de o reziliență puternică față de evoluțiile cunoștințelor științifice și ale celor politice, el se confruntă de acum înainte cu o miză de operaționalitate la mai multe niveluri. Se afirmă, pe bună dreptate, că dreptul internațional al climei la nivelul actual este punctul unui compromis și al unui demers pragmatic, care rămâne fragil și trebuie să fie consolidat.

---

[42] De pildă, s-a optat pentru termenul de „frontiere planetare" în favoarea celui de „limite" pentru a înțelege reprezentarea schimbărilor climatice în dreptul internațional. Marion Lemoine-Schonne, *Généalogie du droit des changements climatiques. Opportunités et obstacles pout une gouvernance mondiale des limites planétaire,* în: S. Maljean-Dubois, „La définition des «limites planétaire». Quelles implications pour le droit et la gouvernance internationale?", *op. cit.,* p. 55.

Elaborarea unei guvernanțe a limitelor planetare vizează în mod schematic aspecte precum: definirea în mod colectiv de traiectorii de dezvoltare naționale și infranaționale indexate asupra obiectivelor de mediu precise pentru a avea un efect transformativ suficient (o declinare teritorială a indicatorilor de evaluare a politicilor publice și nu numai o reprezentare a limitelor la nivel global); includerea de limite planetare în normativitatea internațională, care poartă cu certitudine un risc de deprioritizare a *aqcuis*-ului juridic în materie de schimbări climatice și de slăbire a instituțiilor Acordului de la Paris, conceput și operaționalizat pentru a produce efecte consolidate în timp; constatarea că întărirea conștientizării urgenței științifice nu e suficientă pentru a consolida punerea în aplicare a dreptului (dacă proiectele de guvernanță a limitelor planetare sunt în mod cert pentru cunoașterea interdependențelor funcției de protecție a locuibilității Terrei, în egală măsură, trebuie avut în vedere că nu necunoașterea problemei e cauza inacțiunii, ci factori determinanți complecși, îndeosebi economici); stimularea creării de norme de menținere a stării de locuibilitate a planetei; limitele planetare ca normă de interpretare a dreptului existent.

Concluzii

Noile provocări ecoclimatice, în special imperativul și urgența soluționării lor, impun o implicare mai activă și mai eficientă a dreptului, în general, și a dreptului internațional, în special, având în vedere anvergura planetară și gravitatea existențială a multora dintre ele. Într-adevăr, amenințările ce apasă asupra mediului și, prin extensie, și în privința condiției umane, nu au fost niciodată atât de numeroase și de serioase; din cauza mai ales a naturii lor ireversibile, ele au un impact asupra generațiilor prezente și viitoare, mergând până la starea viului în formula lui actuală de manifestare pe Terra. Criza ecologică globală și multidimensională a devenit astfel, în mod indiscutabil, o chestiune de supraviețuire. Este capabil dreptul contemporan, în starea sa actuală și în fața acestor imperative, să ofere răspunsurile juridice așteptate, eficiente și în cele din urmă salvatoare? Caracterul reducționist al dreptului internațional care „se concentrează pe un mediu unidimensional, constituit din părți separate și neconectate în locuri geografice distincte” poate și trebuie să fie reformat prin edificarea unui „drept al sistemului Terra”, singurul capabil să facă față „provocărilor complexe, nonlineare, interconectate, multiscalare și imprevizibile cu care ne confruntăm. El are un impact pozitiv dar marginal, insuficient și puțin adaptat asupra mediului, față de impactul negativ al altor reguli precum cele aparținând dreptului internațional al comerțului ori cel al investițiilor”.

Rod al unei perioade istorice date, o atare normativitate internațională nu mai corespunde, deopotrivă, realității socio-politice și celei ecologice. Desigur, trebuie să plecăm de la premisa că dreptul rămâne și poate să sporească potențialul de instrument eficace în acest sens dacă e bine gândit și aplicat corespunzător, cu precizarea că forța și obiectivele astfel asumate depind de voința actorilor implicați. Este vorba, poate, de regândirea ansamblului sistemului juridic și nu numai a dreptului mediului. Mutațiile care se impun pe aceasta cale sunt, așadar, ample și radicale; printre altele, de exemplu, ar fi necesar să se creeze o corență între Acordul de la Paris privind clima (2015) și dreptul internațional al comerțului, ceea ce implică, în definitiv, chiar punerea în

discuție a fundamentelor acestuia din urmă. În orice caz, evoluțiile ecoclimatice înregistrate în ultimele decenii nu sunt în consonanță cu obiectivele stabilite de reglementările și politicile internaționale dezvoltate în materie. Ultimul *Global Stocktake* ori „bilanțul mondial" al Convenției-cadru privind schimbările climatice menit să întocmească inventarul măsurilor adoptate de state în urma tratatului din 2015, publicat la 8 septembrie 2023, prezintă date îngrijorătoare. Principala concluzie a documentului este elocventă: „Emisiile mondiale nu sunt conforme traiectoriilor de atenuare coerente cu obiectivul de temperatură al Acordului de la Paris. Există o fereastră din ce în ce mai restrânsă pentru a releva ambițiile și a aplica angajamentele existente în scopul de a limita încălzirea la 1,5^{0}C peste nivelurile preindustriale". De circa 2 ani, Secretariatul Convenției-cadru a solicitat părților să trimită documentele privind măsurile stabilite în acest sens, iar analiza lor competentă în acest cadru conchide că acestea sunt total insuficiente spre atingerea țintelor asumate la nivel mondial. Raportul are în centrul său tema emisiilor de GES și chestiunea energiilor fosile; astfel, primele ar trebui să atingă punctul culminant între 2020 și 2025, în condițiile în care au atins deja un vârf în statele dezvoltate și în unele din țările în curs de dezvoltare, dar nu însă și la nivel mondial. Reiese, deci, că toate părțile trebuie să întreprindă reduceri rapide și profunde ale emisiilor lor de GES în domeniile ce vor urma atingerea vârfului; în consecință, se cere statelor să le reducă cu 43% până în 2030 și cu 60% până în 2035 în raport cu nivelurile din 2019, considerată singura cale pentru a rămâne în țintele Acordului de la Paris și a putea atinge neutralitatea carbon în 2050. În același timp, pentru a ajunge la zero emisii nete de GES, ar trebui să se transforme sistemele în toate sectoarele și în toate contextele, în special crescând ponderea energiilor renovabile și eliminând, totodată, în mod progresiv, toți combustibilii fosili fără sistem de captare a emisiilor.

Aceste repere desemnate în cadrul unei analize în ecuația de reglementare juridică – acțiune practică – realitate ecoclimatică ne arată perspective posibile și necesare de structurare a răspunsului juridic global în materie. Este un model de abordare și tipar de evaluare care se extinde și la celelalte sectoare globale ale dreptului internațional al mediului, precum cele ale biodiversității și poluării, constituindu-se în particularități ale dezvoltării sale.

Furnizând un cadru interpretativ și operativ novator, pentru a elabora și aplica politicile publice și reglementările juridice aferente, antropocenul și multiplele sale declinări conceptuale permit și o nouă perspectivă asupra fenomenului juridic și a rolului său în devenirea socială. Datarea intrării în antropocen în 1950, având ca reper geologic lacul Crawford din Canada, martor al alterărilor aduse mediului planetar de specia umană și civilizația sa, conceptul induce o nouă dimensiune și viziune asupra responsabilității, naturii și obiectivelor unui drept menit să guverneze tot acțiunea umană, dar într-un sens reparator, de reconsiderare și reorientare a acțiunii individual-societale spre alte finalități. Într-o primă etapă a unor asemenea reevaluări, redirecționări și conceptualizări, evoluțiile spre afirmarea unui drept al mediului și al climei devin inevitabile.

GARANȚII JURIDICE DE PROTECȚIE A CETĂȚENILOR ÎN STRATEGIA UNIUNII EUROPENE PRIVIND SOCIETATEA DIGITALĂ

*Dr. Daniel-Mihail ȘANDRU**

Abstract: *The digital society is a current topic in the European Union as a result of the Commission's projections on the use of technologies by citizens. The study considers the most important areas where new regulations or changes have emerged: data governance at European level, open data and re-use of public sector information and personal data protection. The guarantees specific to the new regulations, legal guarantees for the protection of citizens in the European Union's digital society strategy are analyzed in particular.*

Keywords: *Legal Guarantees; New Technologies; Data Governance; Data Reuse; Data Protection; European Union*.

Societate digitală și tranziția digitală. O perspectivă europeană

Subiectul tranziției din perspectivă juridică pare să contrazică ideea unui drept natural, care să supraviețuiască timpului, în special necesității societății de a-și modifica organizarea statală și instituțiile. Apariția conceptului de drept flexibil,[1] de drept viu a pus în prim plan posibilitatea de adaptare a dreptului în contextul evoluției societății și poate chiar al experimentului social. Tranziția digitală, care ne preocupă în prezent, este diferită de toate celelalte prin amploare și efectele juridice. Dar trebuie remarcat de la început că noile tehnologii sunt doar un instrument utilizat pentru funcționarea statelor, organizațiilor și instituțiilor dar și pentru exercitarea drepturilor și obligațiilor cetățenilor. Societatea digitală conține acest instrument și își fundamentează existența pe el; în consecință noi reglementări sunt necesare.

Conferința „Dreptul și societatea în tranziție" ne oferă prilejul de a discuta rolul Uniunii Europene, din perspectiva strategiilor, în protecția juridică a cetățenilor săi în tranziția spre o societate digitală. Strategiile Uniunii Europene în conturarea unei societăți digitale se referă la 27 de state membre și cetățenii acestora. Programul

* Cercetător științific gradul I, coordonatorul Centrului de Studii de Drept European al Institutului de Cercetări Juridice „Acad. Andrei Rădulescu" al Academiei Române. Pagina web: www.mihaisandru.ro contact: mihai.sandru@csde.ro Materialul a fost pregătit pentru Sesiunea anuală de comunicări științifice „Dreptul și societatea în tranziție" organizată de Institutul de Cercetări Juridice „Acad. Andrei Rădulescu" al Academiei Române, 20-21 aprilie 2023. La data de 2 octombrie 2023 au fost verificate sau/și accesate ultima dată trimiterile web.

[1] Jean Carbonnier, *Flexible droit. Pour une sociologie du droit sans rigueur*, LGDJ, 2013.

DOI: 10.59277/SCJ.2023.4.05

legislativ, determinat de aceste strategii, este complex, având în vedere atât modificarea legislației actuale cât și adoptarea unor acte legislative noi.

Tranziția digitală[2] este un element al politicii Uniunii Europene „O Europă pregătită pentru era digitală", fiind unul din pilonii strategici de dezvoltare ai actualei Comisii[3]. Comisia Europeană „prin intermediul Instrumentului de sprijin tehnic[4], ajută statele membre să realizeze reforme pentru a valorifica potențialul de creștere digitală și pentru a implementa soluții inovatoare pentru întreprinderi și cetățeni, precum și pentru a îmbunătăți accesibilitatea și eficiența serviciilor publice"[5]. Potrivit Comisiei Europene se vor avea în vedere următorii piloni: „tehnologia în serviciul cetățenilor, o economie digitală echitabilă și competitivă și o societate deschisă, democratică și durabilă"[6]. Programul „Europa digitală" ne oferă indicii privind domeniul de aplicare al strategiei precum și direcțiile principale de finanțare a unor proiecte de dezvoltare[7]. Obiectivele „deceniului digital" cuprind patru domenii: conectivitate, competențe digitale, întreprinderi digitale și servicii publice digitale[8]. Documentele cu care am exemplificat proiectele și implicarea instituțiilor europene indică faptul că în viitorul apropiat rolul tehnologiilor va fi crescut în toate domeniile vieții sociale, determinând consolidarea societății digitale europene.

În analiza domeniilor în care Uniunea Europeană a reglementat pentru conturarea *societății bazate pe utilizarea mijloacelor tehnice și tehnologice*, pe scurt a societății digitale, am luat în considerare documentele politice, de strategie, reglementările în vigoare, precum și proiectele de acte normative.[9]

---

[2] Pentru apariția conceptului, a se vedea: Digital transition action plan 28.06.2018 https://ec.europa.eu/futurium/en/system/files/ged/digital_transition_action_plan_for_dgum_300818_final.pdf În același timp tranziția digitală este și un concept juridic strict care se referă la "tranziția de la televiziunea analogică la televiziunea digitală (denumită în continuare „tranziția digitală")". A se vedea: C-560/15, Europa Way și Persidera, 26 iulie 2017, ECLI:EU:C:2017:593, pct. 18.

[3] Comisia Europeană, O Europă pregătită pentru era digitală, https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/europe-fit-digital-age_ro a se vedea și: Cartea albă privind inteligența artificială O abordare europeană axată pe excelență și încredere, Bruxelles, 19.2.2020, COM(2020) 65 final.

[4] Regulamentul (UE) 2021/240 al Parlamentului European și al Consiliului din 10 februarie 2021 de instituire a unui Instrument de sprijin tehnic, JO L 57, 18.2.2021, p. 1–16.

[5] Reform Support, Tranziția digitală, https://reform-support.ec.europa.eu/what-we-do/digital-transition_ro

[6] Comisia Europeană, Conturarea viitorului digital al Europei, 2020, https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/europe-fit-digital-age/shaping-europes-digital-future_ro

[7] Comisia Europeană, "Programul Europa digitală" https://digital-strategy.ec.europa.eu/ro/activities/digital-programme: "Programul Europa digitală va oferi finanțare strategică pentru a răspunde acestor provocări, sprijinind proiecte în cinci domenii-cheie de capacitate: în ceea ce privește supercalculul, inteligența artificială, securitatea cibernetică, competențele digitale avansate și asigurarea unei utilizări pe scară largă a tehnologiilor digitale în întreaga economie și societate, inclusiv prin intermediul centrelor de inovare digitală."

[8] A se vedea: Comisia Europeană, "Deceniul digital al Europei", https://digital-strategy.ec.europa.eu/ro/policies/europes-digital-decade

[9] „Un viitor digital pentru Europa", https://www.consilium.europa.eu/ro/policies/a-digital-future-for-europe/

Tipologia temeiurilor juridice și a procedurilor pentru protecția cetățenilor într-o societate digitală

Referiri la garanțiile juridice de protecție a cetățenilor se află în declarații ale instituțiilor Uniunii Europene[10]. Cu toate acestea, analiza trebuie începută cu tratatele, în special Tratatul privind Uniunea Europeană (TUE), care, în art. 6, indică sursele protecției cetățenilor din perspectiva drepturilor fundamentale[11]. În continuarea acestei idei, prin aplicarea art. 36, vom face referire la interpretarea și aplicarea Cartei drepturilor fundamentale a Uniunii Europene. Atât TUE cât și Curtea de Justiție a Uniunii Europene (CJUE) aplică în practică Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale (CEDO)[12].

Pentru a a-și apăra drepturile, cetățenii au posibilitatea introducerii unor acțiuni în justiție în care să fie formulate cereri privind hotărâri preliminare pentru interpretarea[13] sau validitatea[14] actelor de drept derivat. Trebuie remarcat faptul că aceasta nu este o modalitate directă de protecție a drepturilor de către Curtea de Justiție a Uniunii Europene, fiind necesare mai multe condiții pentru formularea de către instanța națională și cu privire la admisibilitatea trimiterii preliminare[15]. De asemenea, prin aplicarea procedurilor, a dreptului intern și a legislației naționale, cetățenii își pot proteja drepturile. Întrebarea următoarei părți din acest articol este: conțin noile reglementări dispoziții specifice privind garanțiile juridice, în special garanții judiciare?

Domeniile care fac obiectul reglementării juridice a societății digitale în Uniunea Europeană

Conturarea juridică a societății digitale, așa cum ni se prezintă din actele juridice ori fără forță juridică ale Uniunii Europene poate fi realizată după mai multe tipologii. Am putea avea în vedere acte care reglementează piața internă și respectiv e-piața internă (sau piața internă digitală)[16], ca distincție între reglementarea clasică a pieței interne și suita de modificări (în cea mai mare parte modificări) care au configurat un

---

[10] A se vedea, de ex. ”Drepturile și principiile digitale europene”, https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/digital-principles

[11] Pentru o discuție privind enumerarea art . 6 din Tratatul privind Uniunea Europeană (TUE), a se vedea: Daniel-Mihail Șandru, *Protecția drepturilor fundamentale în Uniunea Europeană în timpul crizei sanitare generate de Covid-19*, Studii și Cercetări Juridice, nr. 2/2022, p. 268–271.

[12] A se vedea: Corneliu Bîrsan, *Convenția europeană a drepturilor omului. Comentariu pe articole*, ediția 2, Ed. C. H. Beck, 2010; Adriana Maria Șandru, *Regimul juridic al drepturilor omului în Uniunea Europeană*, Editura Universitară, 2018, p. 57–98.

[13] C-205/21, Ministerstvo na vatreshnite raboti (Stocarea de date biometrice și genetice de către poliție), hotărârea din 26 ianuarie 2023, ECLI:EU:C:2023:49; C-349/21, HYA și alții, hotărârea din 16 februarie 2023, ECLI:EU:C:2023:102

[14] CJ, cauzele conexate C-293/12 și C-594/12, hotararea din 8 aprilie 2014, Digital Rights Ireland, ECLI:EU:C:2014:238. Statele au posibilitatea introducerii unei acțiuni în anulare: C-301/06, Irlanda/Parlamentul și Consiliul, hotărârea din 10 februarie 2009, ECR 2009 p. I–593) ECLI:EU:C:2009:68;

[15] Mihai Șandru, Mihai Banu, Dragoş Călin, *Refuzul instanţelor naţionale de a trimite întrebări preliminare. Jurisprudenţa românească*, Editura C.H. Beck, 2013.

[16] De altfel, Comisia Europeană descrie o piață europeană a datelor: Comunicare a Comisiei către Parlamentul European, Consiliu, Comitetul Economic și Social European și Comitetul Regiunilor, O strategie europeană privind datele, COM/2020/66 final.

nou nivel de utilizare a tehnicii și tehnologiei în funcționarea Uniunii Europene[17]. Unele dintre reglementări au modificări minore, determinate doar de acest aspect, funcțional, al reglementării, obiectul reglementării rămânând același. Cu toate acestea pentru obiectul prezentului studiu vom avea în vedere principalele reglementări, majoritatea parte a programului actualei Comisii Europene de creare a unui cadru juridic pentru societatea digitală europeană[18]. Domeniile care fac obiectul reglementării juridice a societății digitale în Uniunea Europeană are în vedere: identitate digitală europeană, piață unică pentru serviciile digitale,[19] piețe contestabile și echitabile în sectorul digital,[20] măsuri pentru un nivel comun ridicat de securitate a rețelelor și a sistemelor informatice[21]. În continuare vom analiza Regulamentul general privind protecția datelor (RGPD),[22] Regulamentul privind guvernanța datelor la nivel european[23] și Directiva (UE) 2019/1024 a Parlamentului European și a Consiliului din 20 iunie 2019 privind datele deschise și reutilizarea informațiilor din sectorul public[24].

Protecția datelor cu caracter personal

Regulamentul general privind protecția datelor a intrat în vigoare în 2016 și a fost pus în aplicare din 25 mai 2018. Spre deosebire de vechea reglementare, sunt

---

[17] Michal Bobek, *The Internal Market as an Incomplete and Evolving Structure: But Evolving Towards Where Exactly? În Jeremias Adams-Prassl and Others (eds), The Internal Market Ideal: Essays in Honour of Stephen Weatherill*, Oxford University Press, Forthcoming, disponibil la adresa https://ssrn.com/abstract=4551673

[18] De asemenea, pentru viitor trebuie avute în vedere și propunerile de legiferare: Propunere de Directivă a Parlamentului European și a Consiliului privind răspunderea pentru produsele cu defecte, Bruxelles, 28.9.2022 COM(2022) 495 final 2022/0302(COD), https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ro/TXT/?uri=CELEX%3A52022PC0496; Propunere de Directivă a Parlamentului European și a Consiliului privind adaptarea normelor în materie de răspundere civilă extracontractuală la inteligența artificială (Directiva privind răspunderea în materie de IA) COM/2022/496 final, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?uri=COM%3A2022%3A0495%3AFIN; Legea privind reziliența cibernetică, https://digital-strategy.ec.europa.eu/ro/library/cyber-resilience-act; Propunere de Regulament al Parlamentului European și al Consiliului referitor la spațiul european al datelor privind sănătatea COM/2022/197 final;

[19] Regulamentul (UE) 2022/2065 al Parlamentului European și al Consiliului din 19 octombrie 2022 privind o piață unică pentru serviciile digitale și de modificare a Directivei 2000/31/CE (Regulamentul privind serviciile digitale), JO L 277, 27.10.2022, p. 1–102

[20] Regulamentul (UE) 2022/1925 al Parlamentului European și al Consiliului din 14 septembrie 2022 privind piețe contestabile și echitabile în sectorul digital și de modificare a Directivelor (UE) 2019/1937 și (UE) 2020/1828 (Regulamentul privind piețele digitale), JO L 265, 12.10.2022, p. 1–66

[21] Directiva (UE) 2016/1148 a Parlamentului European și a Consiliului din 6 iulie 2016 privind măsuri pentru un nivel comun ridicat de securitate a rețelelor și a sistemelor informatice în Uniune, JO L 194, 19.7.2016, p. 1–30

[22] Regulamentul (UE) 2016/679 al Parlamentului European şi al Consiliului din 27 aprilie 2016 privind protecţia persoanelor fizice în ceea ce priveşte prelucrarea datelor cu caracter personal şi privind libera circulaţie a acestor date şi de abrogare a Directivei 95/46/CE (Regulamentul general privind protecţia datelor) a fost publicat în Jurnalul Oficial L 119, 4.5.2016, p. 1–88.

[23] Regulamentul (UE) 2022/868 al Parlamentului European și al Consiliului din 30 mai 2022 privind guvernanța datelor la nivel european și de modificare a Regulamentului (UE) 2018/1724 (Regulamentul privind guvernanța datelor), JO L 152, 3.6.2022, p. 1–44. A se vedea: Jukka Ruohonen, Sini Mickelsson, Reflections on the Data Governance Act, Digital Society, vol. 2, iss. 10, 2023

[24] JO 2019, L 172, p. 56

aduse câteva inovații, atât în ceea ce privește instituțiile implicate[25] cât și procedurile administrative și judiciare.

Datele cu caracter personal reprezintă celula de bază pentru construcția societății digitale, mai ales în prelucrarea acestor date de către instituțiile europene și de către statele membre. Jurisprudența Curții de Justiție a Uniunii Europene (CJUE) a completat, a îmbunătățit aplicarea și interpretarea regulamentului prin numeroase hotărâri pronunțate ca urmare a unor cereri de decizie preliminară[26]. De asemenea, trebuie avute în vedere și hotărârile Curții Europene a Drepturilor Omului (CEDO) pronunțate în materia datelor cu caracter personal, atât pentru că sunt obligatorii pentru instanțele statelor membre al Uniunii Europene cât și pentru recunoașterea acordată prin art. 6 TUE și rolul acestora în hotărârilor CJUE[27].

Regulamentul a adus modificări importante în privința cadrului instituțional, un organism cu personalitate juridică, respectiv, Comitetul european privind protecția datelor (CEPD), Întărirea autorităților naționale de supraveghere, rolul comitetului în coordonarea autorităților naționale, în privința drepturilor și obligațiilor operatorilor, a persoanelor împuternicite de aceștia, dar și în privința relațiilor internaționale, RGPD declanșând o emulație internațională în domeniul protecției datelor și a consacrat aplicarea universală, în situația în care operatori cu sediul în afara Uniunii Europene prelucrează date ale cetățenilor europeni.

Regulamentul a instituit un Comitet european privind protecția datelor, prin reorganizarea Grupului de lucru „Articolul 29”, care prin atribuțiile sale protejează indirect drepturile fundamentale ale cetățenilor europeni (art. 70), dintre care amintim:

– orientări, recomandări, ghiduri de bună practică[28]; În acest domeniu trebuie remintit faptul că sunt multe documente elaborate de GL29 care nu au fost

[25] Irina Alexe, *Reforma instituțională, în materia protecției datelor, la nivel european, în volumul Regulamentul general privind protecția datelor. Comentarii și explicații*, coordonator Andrei Săvescu, Editura Hamangiu, 2018, p. 1–11; Irina Alexe, Constantin Mihai Banu, *De la directivă la regulament în reglementarea, la nivelul Uniunii Europene, a protecției datelor cu caracter personal*, în volumul „Protecția datelor cu caracter personal„, coordonatori Irina Alexe, Nicolae-Dragoș Ploeșteanu, Daniel-Mihail Șandru, Ed. Universitară, 2017, p.14–40. Cu privire la inovațiile instituționale care au legătură cu drepturile persoanelor vizate: Adriana-Maria Șandru, *Inovări și reevaluări în privința drepturilor persoanei vizate în Regulamentul 2016/679*, Revista română de drept al afacerilor, nr. 4/2018, p. 42–48.

[26] Adriana-Maria Şandru, *Privire critică asupra jurisprudenţei Curţii de Justiţie a UE referitoare la interpretarea art. 8 privind protecţia datelor cu caracter personal din Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene (CDFUE)*, în Pandectele Române, nr. 1/2018, p. 26-33; Nicolae-Dragoș Ploeșteanu, Vlad Lăcătușu, Darius Farcaș, *Protecția datelor cu caracter personal și viața privată. Jurisprudența CEDO și CJUE*, Ed. Universul Juridic, 2018.

[27] Fișa tematică este actulizată periodic, https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/fs_data_eng (ultima actualizare, iulie 2023).

[28] De ex. Orientările 2/2019 privind prelucrarea datelor cu caracter personal în temeiul articolului 6 alineatul (1) litera (b) din RGPD în contextul furnizării de servicii online persoanelor vizate; Orientările 5/2019 cu privire la criteriile dreptului de a fi uitat în cauzele referitoare la motoarele de căutare în temeiul RGPD; Ghidul 3/2019 privind prelucrarea datelor cu caracter personal prin mijloace video; Orientările 4/2019 cu privire la aplicarea art. 25 asigurarea protecției datelor începând cu momentul conceperii și în mod implicit, vers. 2.0, adoptată la 20 octombrie 2020. Toate aceste orientări și ghiduri exemplifică rolul Comitetului european privnd protecția datelor în privința societății digitale și a unei tranziții digitale cu respectul drepturilor omului, în special al protecției datelor.

actualizate, regulamentul fiind ambiguu în privința utilității și aplicabilității acestora, „în măsura în care nu contravin dispozițiilor regulemantului" nefiind o expresie clară; în plus nu există o listă coerentă a tututor documentelor fără forță juridică obligatorie emise de GL29 sau CEPD, accesul la acestea fiind dificil și nu toate aceste documente sunt traduse în limba română, ceea ce impietează asupra accesului la justiție[29].

– organizarea de consultări publice[30];

– declarații privind aplicarea dreptului UE din materia protecției datelor[31];

În ceea ce privește accesul la justiție, reglementarea europeană are în vedere plângerea administrativă, la autoritatea națională de supraveghere, precum și plângerea persoanelor vizate împotriva măsurilor dispuse de autorități, precum și posibilitatea de a intenta acțiune direct în instanță.

În privința accesului la justiție, a temei abordate, privind garanțiile juridice de protecție a cetățenilor, putem remarca faptul că sancțiunile nu sunt aplicate uniform. Este vorba de cadrul sancționator mai larg, nu doar amenzile, ci și alte măsuri corective pe care autoritățile naționale de supraveghere a datelor le pot dispune. În cadrul acestui subiect o discrepanță de reglementare, care a fost permisă de regulament, se referă la regimul sancționator pentru instituțiile și organismele publice față de cele private. Regimul sancționator pentru operatorii de drept public este diferit de la un stat membru la altul. În funcție de acțiunile și inacțiunile autorităților de supraveghere, cetățenii au garanția implicării sau nu a autorității independente pentru soluționarea încălcărilor de securitate a datelor.

Accesul cetățenilor la autoritatea de supraveghere a fost redactat astfel încât aceștia să poată alege, în anumite situații, autoritatea relevantă. Astfel, persoanele vizate pot formula plângere la autoritatea relevantă, „în special în statul membru în care își are reședința obișnuită, în care se află locul său de muncă sau în care a avut loc presupusa încălcare, în cazul în care consideră că prelucrarea datelor cu caracter personal care o vizează încalcă [...] regulament[ul].

În ceea ce privește accesul direct la justiție al cetățenilor europeni, acesta este garantat de regulament prin art. 78, cu denumirea marginală „Dreptul la o cale de atac judiciară eficientă împotriva unei autorități de supraveghere". Acțiunea în instanță nu este condiționată de plângerea prealabilă administrativă în fața autorității de supraveghere. Acest drept este garantat atât operatorilor cât și persoanelor fizice

[29] Cu privire la importanța incontestabilă a acestor documente soft law, a se vedea: Daniel-Mihail Șandru, Protecția datelor personale: surse legislative, jurisprudențiale și soft law, Pandectele române, nr. 2/2018, p. 80–90.

[30] https://edpb.europa.eu/our-work-tools/general-guidance/public-consultations-our-guidance_ro; a se vedea, spre exemplu Orientările 4/2022 referitoare la calculul amenzilor administrative întemeiul RGPD https://edpb.europa.eu/our-work-tools/documents/public-consultations/2022/guidelines-042022-calculation-administrative_ro

[31] De exemplu, Declarația 2/2019 privind utilizarea datelor cu caracter personal în cadrul campaniilor politice sau, Declarația 1/2023 privind transferul datelor în Japonia ca urmare a deciziei privind caracterul adecvat al nivelului de protecție, https://edpb.europa.eu/system/files/2023-07/edpb_statement_202301_statement_on_japan_adequacy_review_en.pdf

vizate de decizii obligatorii ale autorității. Dacă autoritatea „nu tratează o plângere sau nu informează persoana vizată în termen de trei luni cu privire la progresele sau la soluționarea plângerii depuse" (art. 78 alin. 3), persoanele interesate pot acționa în instanță. Instanța competentă este cea din statul unde autoritatea relevantă își are sediul.

Potrivit art. 79 RGPD, cu denumire marginală „Dreptul la o cale de atac judiciară eficientă împotriva unui operator sau unei persoane împuternicite de operator" persoanele vizate pot introduce acțiune în instanță indiferent de existența sau un a unor plângeri la autoritățile naționale de supraveghere sau de investigațiile acestora.

Pentru reprezentarea persoanelor vizate, regulamentul reglementează asociații specializate care să le reprezinte în fața autorităților și a instanțelor (art. 80). Formularea alin. (1) arată că legiuitorul european a lăsat la latitudinea statelor membre posibilitatea reglementării: asociațiile constituite trebuie să aibă „obiective statutare [...] de interes public, [...] sunt active în domeniul protecției drepturilor și libertăților persoanelor vizate în ceea ce privește protecția datelor lor cu caracter personal, să depună plângerea în numele [persoanei vizate], să exercite în numele [acesteia] drepturile menționate la articolele 77, 78 și 79, precum și să exercite dreptul de a primi despăgubiri menționat la articolul 82 [...], *dacă acest lucru este prevăzut în dreptul intern*" (subl. n.) În România nu există o reglementare în acest sens[32].

În final, regulamentul prevede posibilitatea ca „orice persoană care a suferit un prejudiciu material sau moral ca urmare a unei încălcări a [...] regulament[ului] are dreptul să obțină despăgubiri de la operator sau de la persoana împuternicită de operator pentru prejudiciul suferit" (arrt. 82 alin. (1)[33].

---

[32] Cu toate acestea, Curtea de Justiție a soluționat o trimitere preliminară formulată de o instanță din Germania în care a ajuns la concluzia, că în anumite situații, în special, dacă dreptul național are prevederi în acest sens, asociațiile de protecția consumatorului pot acționa în calitate de asociație constituită potrivit art. 80 RGPD. A se vedea: C-319/20, Meta Platforms Ireland, hotărârea din 28 aprilie 2022,ECLI:EU:C:2022:322: „Articolul 80 alineatul (2) din Regulamentul (UE) 2016/679 al Parlamentului European și al Consiliului din 27 aprilie 2016 privind protecția persoanelor fizice în ceea ce privește prelucrarea datelor cu caracter personal și privind libera circulație a acestor date și de abrogare a Directivei 95/46/CE (Regulamentul general privind protecția datelor) trebuie interpretat în sensul că nu se opune unei reglementări naționale care permite unei asociații pentru apărarea intereselor consumatorilor să acționeze în justiție, în lipsa unei mandat care i-a fost conferit în acest sens și independent de încălcarea unor drepturi concrete ale persoanelor vizate, împotriva autorului prezumat al unei atingeri aduse protecției datelor cu caracter personal, invocând încălcarea interdicției practicilor comerciale neloiale, a unei legi privind protecția consumatorilor sau a interdicției utilizării unor condiții generale nule, în măsura în care prelucrarea datelor în cauză poate afecta drepturile conferite unor persoane fizice identificate sau identificabile de acest regulament".

[33] Pe larg: Daniel-Mihail Șandru, *Analiza jurisprudenței române privind acordarea de daune morale pentru nerespectarea protecției datelor cu caracter personal*, Revista română de drept privat, nr. 3/2020, p. 310–323. Pentru o privire recentă, a se vedea, Stephan Mulders, *The relationship between the principle of effectiveness under Art. 47 CFR and the concept of damages under Art. 82 GDPR, International Data Privacy Law*, Vol. 13, Iss. 3, August 2023, p. 169–181.

Guvernanța datelor

Regulamentul privind guvernanța datelor la nivel european subliniază din primul paragraf al prembulului că „dezvoltarea unui cadru pentru guvernanța datelor ar trebui să contribuie la realizarea acestor obiective, respectând totodată pe deplin drepturile fundamentale". Sunt menționate și riscuri care conduc spre interdicții, cum ar fi aceea referitoare la „organismele din sectorul public nu ar trebui să permită reutilizarea informațiilor stocate în aplicațiile de e-sănătate de către societățile de asigurări sau de către orice alt furnizor de servicii în scopul discriminării în stabilirea prețurilor, deoarece acest lucru ar contraveni dreptului fundamental de acces la sănătate".

În ceea ce privește garanțiile juridice, regulamentul are în vedere trei paliere: a) constituirea unui instituții comptetențe la național, care să administreze punerea în aplicare a regulamentului, b) constituirea unui Comitet european pentru inovare în domeniul datelor[34] și c) dreptul la o plângere administrativă și accesul la o instanță. În ceea ce privește instituțiile constituite la nivel național, avem în vedere autorități competente, care pot fi competente pentru anumite sectoare, pentru a asista organismele din sectorul public care acordă sau refuză accesul pentru reutilizarea datelor (art. 7) autorități competente pentru serviciile de intermediere de date (art. 13), registrul public al organizațiilor recunoscute de promovare a altruismului în materie de date (art. 17).

Regulamentul are două modalități de protecție a drepturilor persoanelor interesate să-și soluționeze eventuale litigii. În primul rând, avem în vedere plângerea administrativă la autoritatea competentă pentru serviciile de intermediere de date sau autoritatea competentă pentru înregistrarea organizațiilor recunoscute de promovare a altruismului în materie de date. Dreptul de a depune o plângere nu este un impediment în a formula o acțiune în justiție. Dacă s-a formulat o plângere, iar persoana interesată nu este mulțumită de răspuns aceasta poate formula acțiune în justiție împotriva răspunsului sau statul trebuie să-i asigure „acces la o reexaminare de către un organism imparțial care deține cunoștințele de specialitate corespunzătoare".

Indiferent de plângerea administrativă, regulamentul reglementează și dreptul la o cale de atac judiciară eficientă. Acțiunile pot avea ca obiect deciziile obligatorii din punct de vedere juridic al căror emitenți sunt autoritățile competente pentru serviciile de intermediere de date și de autoritățile competente pentru înregistrarea organizațiilor recunoscute de promovare a altruismului în materie de date. Instanța

[34] „Comisia instituie un Comitet european pentru inovare în domeniul datelor sub forma unui grup de experți, alcătuit din reprezentanți ai autorităților competente pentru serviciile de intermediere de date și ai autorităților competente pentru înregistrarea organizațiilor recunoscute de promovare a altruismului în materie de date din toate statele membre, ai Comitetului european pentru protecția datelor, ai Autorității Europene pentru Protecția Datelor, ai ENISA, ai Comisiei, din reprezentantul UE pentru IMM-uri sau un reprezentant numit de rețeaua reprezentanților pentru IMM-uri și din alți reprezentanți ai organismelor relevante din sectoare specifice, precum și ai organismelor care dețin cunoștințele de specialitate specifice." (art. 29).

competentă este din statul membru în care sunt autoritățile menționate. Interesant este faptul că, spre deosebire de Regulamentul general privind protecția datelor, Regulamentul 2022/868 nu mai prevede constituirea de asociații, cu un obiect de activitate specific, ci doar acțiunea individuală sau în „colectiv de către reprezentanții uneia sau mai multor persoane fizice sau juridice".

Datele deschise și reutilizarea informațiilor din sectorul public

Directiva (UE) 2019/1024 privind datele deschise și reutilizarea informațiilor din sectorul public pune în discuție drepturi aflate în conflict în această reglementare: libertatea de exprimare și protecția datelor (a se vedea, consid. 5 și 6 din preambulul Directivei)[35].

Potrivit consid. 42, „căile de atac ar trebui să includă posibilitatea unei revizuiri de către un organism de control imparțial. Organismul respectiv ar putea fi o autoritate națională deja existentă, precum autoritatea națională din domeniul concurenței, autoritatea de supraveghere instituită în conformitate cu Regulamentul (UE) 2016/679, autoritatea națională de reglementare a accesului la documente sau o autoritate națională judiciară. Organismul în cauză ar trebui să fie organizat în conformitate cu sistemele constituționale și juridice ale statelor membre".

Sesizarea organismului respectiv nu ar trebui să împiedice inițierea niciuneia dintre căile de atac de care dispun, sub o altă formă, solicitanții reutilizării. Cu toate acestea, organismul în cauză ar trebui să fie distinct de mecanismul aplicat de statul membru pentru stabilirea criteriilor de impunere a unor taxe superioare costurilor marginale. Căile de atac ar trebui să includă posibilitatea de revizuire a deciziilor nefavorabile, precum și a deciziilor care, deși permit reutilizarea, ar putea afecta totuși solicitanții din alte motive, în special prin normele aplicate pentru impunerea taxelor. Procedura de revizuire ar trebui să fie promptă, răspunzând nevoilor unei piețe aflate în schimbare rapidă.

Concluzii

Analiza celor trei reglementări, extrase din multitudinea de regulamente și directive care creionează spațiul digital european ne oferă totuși o privire concretă asupra garanțiilor juridice de protecție a cetățenilor în strategia Uniunii Europene privind societatea digitală.

---

[35] Pentru discuții privind conlictul între dreptul la informare și proteția datelor, a se vedea: Alexandru Georgescu, Irina Alexe, Daniel-Mihail Șandru, *Ciocnirea valorilor: legea română privind liberul acces la informațiile de interes public și protecția datelor personale*, Revista Română pentru Protecția și Securitatea Datelor cu Caracter Personal (RRPSDCP), nr. 2/2020, p. 24-33. Cu privire la libertatea de exprimare, ca element la jurnalismului: Daniel-Mihail Șandru, *Ierarhizarea valorilor și drepturilor fundamentale în activitatea jurnalistică*, Dreptul, nr. 4/2020, p. 74–85. În România, directiva (anterioară) a fost transpusă prin Legea nr. 179 din 9 iunie 2022 privind datele deschise și reutilizarea informațiilor din sectorul public. Entitatea desemnată prin lege a fost Autoritatea pentru Digitalizarea României.

O primă concluzie este că de cele mai multe ori, chiar dacă suntem în prezența unor regulamente, aplicarea se face de către instanțe naționale și, în consecință, inevitabil, cu discrepanțe în aprecieri.

A doua concluzie care rezultă cu claritate este necesitatea uniformizării măsurilor și garanților juridice pentru cetățenii europeni pentru a veita alegerea instanței competente pentru criterii care nu au legătură cu aplicarea dreptului Uniunii Europene sau a celui subsecvent, național.

O ultimă concluzie se referă la rolul crescut al Curții de Justiție care în viitor va trebui să interpreteze teleologic întreaga legislație referitoare la garanțiile juridice pentru protecția cetățenilor în raport cu noile tehnologii.

Conferința și Reuniunile anuale ale European Law Institute (6–8 septembrie 2023, Viena)

Dr. Radu STANCU∗

În perioada 6–8 septembrie 2023 au avut loc în cadrul Universității din Viena (Austria) conferința si întâlnirile membrilor a celui ce se dorește sa fie cel mai important institut juridic european, European Law Institut („*ELI*”)[1]. Dar, înainte de a prezenta subiectele ce vor fi motorul dezbaterilor juridice europene în viitorul apropiat și care au fost prezenta în cadrul secțiunilor conferinței, câteva cuvinte despre ELI.

Cu sediul la Bruxelles (Belgia) și secretariatul general la Viena (Austria), ELI se inspiră parțial din modelul American Law Institute („*ALI*”), care a fost fondat în 1923 și a devenit o autoritate în sistemul juridic american. Precum omologul său american, ELI își propune să adune profesioniști de înaltă calitate din toate domeniile și profesiile juridice.

Institutul acționează independent, dar este deschis cooperării cu alte organizații care împărtășesc aceeași viziune. În acest sens, de la înființarea sa, ELI a dezvoltat colaborări strânse cu instituțiile Uniunii Europene și cu agenții precum Parlamentul European, Comisia Europeană, Curtea de Justiție a Uniunii Europene (CJEU) și Agenția Uniunii Europene pentru Drepturile Fundamentale. De asemenea, a stabilit legături solide cu organizații internaționale, cum ar fi Consiliul Europei, Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa, Comisia ONU pentru Dreptul Comerțului Internațional și Institutul Internațional pentru Unificarea Dreptului Privat („*UNIDROIT*”).

Totodată, ELI a construit parteneriate cu organizații precum Consiliul Notariatelor Uniunii Europene, Consiliul Barourilor și Societăților de Drept ale Europei („*CCBE*”), Rețeaua Europeană a Consiliilor pentru Judecători, Conferința de la Haga pentru Dreptul Internațional Privat și Academia de Drept European.

De o manieră generală, ELI își propune să îmbunătățească calitatea legii, să sprijine dezvoltarea acesteia și să contribuie la aplicarea ei eficientă, atât la nivel național, cât și european.

Proiectele reprezintă elementul central al activităților desfășurate de ELI și pot avea durate de cercetare variate, de la programe punctuale până la proiecte pe terme mediu și lung, acestea din urmă fiind lucrări juridice proactive care necesită câțiva ani pentru finalizare.

∗ Cercetător științific gr. III, Institutul de Cercetări Juridice „Acad.Andrei Rădulescu” al Academiei Române; Membru permanent ELI (*Enduring Member*) din 2011 și membru al HUB-ului ELI Franța din 2012; radu.stancu@email.com

[1] https://www.europeanlawinstitute.eu

STUDII ŞI CERCETĂRI JURIDICE, an 12 (68), nr. 4, p. 561–571, Bucureşti, octombrie–decembrie, 2023

DOI: 10.59277/SCJ.2023.4.06

Cuvântul de deschidere al Conferinței ELI din 2023 a fost ținut în mod tradițional de Președintele institutului, prof. Pascal Pichonnaz[2]. Prof. Pochonnaz a subliniat importanta ELI pe scena europeana prin studiile sale de cercetare și proiectele de legi care și-au produs efecte în noile texte legislative UE.

Au mai luat cuvântul în deschiderea conferința din frumoasa sală a universității vieneze al cărei plafon a fost realizat de pictorul Gustav Klimt, cei doi vicepreședinți ai Comisiei Europene, Věra Jourová și Dubravka Suica, vicepreședintele Curții de justiție a UE, Savvas Papasavvas, vicepreședintele Curții Europene a Drepturilor Omului, Marko Bošnjak, ministrul federal al justiției din Republica Austria, Alma Zadic, secretarul general adjunct al UNIDROIT, Anna Veneziano.

Lucrările au început cu **panelul dedicat proiectului privind „*Principii constituționale fundamentale*" („*Fundamental Constitutional Principles*")**[3]. Secțiunea a fost prezidata de către Lordul John Thomas[4] și au mai luat cuvântul Marie-Hélène Boulanger[5], Elise Muir[6], Helle Krunke[7] și Marko Bošnjak[8].

---

[2] *Prof. dr. Pascal Pichonnaz* este profesor de drept al contractelor, drept roman, drept european al consumatorilor și drept comparat la Universitatea din Fribourg (Elvetia). Prof. Pichonnaz a fost decan al Facultății de Drept în perioada 2014–2017 și a publicat numeroase cărți în diferite domenii juridice. El este membru în mai multe consilii de redacție ale revistelor juridice și activează ca arbitru comercial internațional. Între 2008 și 2009, a fost președinte al Asociației Facultăților de Drept Europene. În prezent, deține funcția de președinte al Comisiei Federale Elvețiene pentru Consumatori. A fost ales președinte al ELI în septembrie 2021.

[3] „*Fundamental Constitutional Principles*": https://europeanlawinstitute.eu/projects-publications/ current-projects/current-projects/fundamental-constitutional-principles/

[4] *Lordul John Thomas* a fost Lord Chief Justice al Angliei și Țării Galilor în perioada 2013-2017 și a fost președinte al Rețelei Europene a Consiliilor Judiciare în perioada 2008-2010. Este președinte al Curții Internaționale din Qatar, arbitru practicant, președinte al Comitetului de Drept al Piețelor Financiare din Londra și este membru al Parlamentului Regatului Unit în calitate de membru al Camerei Lorzilor. Este rector al Universității Aberystwyth și membru de onoare al *Trinity Hall*, Cambridge. Este prim-vicepreședinte al ELI.

[5] *Marie-Hélène Boulanger* s-a alăturat Comisiei Europene în 2009 și este în prezent director interimar al Direcției pentru statul de drept, drepturi fundamentale și democrație. În perioada 2009-2014, ea a condus unitatea responsabilă de reformarea normelor europene privind protecția datelor. Din 2014, Boulanger a condus unitatea responsabilă cu cetățenia europeană și libera circulație a persoanelor. Înainte de a se alătura Comisiei, a lucrat la Autoritatea belgiană pentru protecția datelor, în calitate de secretară a acesteia.

[6] *Elise Muir* este profesor de drept european la KU Leuven. Domnia sa are un interes deosebit pentru dreptul constituțional și dreptul drepturilor fundamentale al UE, după cum ilustrează cele două monografii ale sale în acest domeniu (Kluwer, 2012; OUP, 2018). Este cercetător principal al proiectului RESHUFFLE (Consiliul European de Cercetare), care se ocupă de transformarea peisajului instituțional pentru protecția drepturilor fundamentale în Europa. A publicat recent un manual de „*Introducere în ordinea juridică a UE*" (CUP, 2023).

[7] *Helle Krunke* este profesor de drept constituțional și șefă a Centrului de Studii Juridice Europene și Comparative (CECS), Facultatea de Drept, Universitatea din Copenhaga. Este președinta Asociației Internaționale de Drept Constituțional (IACL). A obținut titlul de doctor în 2003 la Universitatea din Copenhaga și a fost promovată Doctor Honoris Causa al Universității din Lund în 2023. Krunke a publicat numeroase lucrări în domeniul dreptului constituțional, al dreptului constituțional comparat și al dreptului constituțional al UE.

[8] *Marko Bošnjak* ocupă funcția de vicepreședinte al Curții Europene a Drepturilor Omului (CEDO) din noiembrie 2022. El este judecător al Curții EDO din mai 2016. De asemenea, este profesor

Dezbaterile acestei prime secțiune au avut ca centru de studiu prezentarea proiectului ELI privind identificarea și definirea principiilor și standardelor constituționale care stau la baza unui stat democratic liberal european. De asemenea, proiectul *Principii constituționale fundamentale* vizează clarificarea conținutul acestor reguli fundamentale și oferirea orientări atât autorităților publice, cât și instanțelor de judecată și societății civile.

Având în vedere provocările recente și fără precedent cu care s-au confruntat democrațiile europene și alte democrații occidentale, o declarație de principii ar avea o utilitate practică, căci funcționează ca un mijloc de reamintire a fundamentelor constituționale și a etosului guvernării.

În plus, acest proiect încearcă să abordeze și să pună în lumină aspecte inovatoare, cum ar fi impactul populismului și amenințările contemporane, precum manipularea mass-media și răspândirea știrilor false.

Mai mult, rezultatul discuțiilor din panel duce către articularea a acestora într-o Cartă a principilor constituționale. Scopul urmărit fiind așadar identificarea și formularea principiilor constituționale care vor reprezinta pilonii fundamentali ai unui stat european de orientare liberal-democratică.

Fundamentul acestei analize pornește de la ideea că un astfel de stat se întemeiază pe principiul majorității, însă este totodată obligat să respecte principiul statului de drept, inclusiv drepturile fundamentale ale individului.

Principiile constituționale esențiale enunțate în proiect sunt organizate și grupate sub următoarele rubrici, reflectând astfel fundamentul unui stat european liberal democratic:

1. Democrație liberală („*liberal democracy*”): Într-un stat european liberal democratic, guvernul este ales prin alegeri libere și corecte, respectând voința majorității, dar protejând în același timp drepturile minorităților. Democrația implică participarea activă a cetățenilor în procesele decizionale;

2. Stat de drept („*the rule of law*”): Statul european se supune legii și respectă principiul supremației legii. Niciun individ sau organ al statului nu este deasupra legii, iar drepturile și libertățile fundamentale ale cetățenilor sunt protejate;

3. Independența judiciară („*judicial independence*”): Puterea judecătorească este independentă și nu este supusă presiunilor politice sau ale altor autorități. Justiția este echitabilă și imparțială, asigurând protecția drepturilor individuale;

4. Mecanisme de control și de echilibrare al puterilor („*checks and balances*”) – responsabilitate: Într-un stat liberal democratic, puterea este distribuită între diferite instituții guvernamentale, iar fiecare dintre acestea are rolul de a exercita un control reciproc și de a se asigura că puterea este folosită în interesul public. Responsabilitatea și transparența sunt valori-cheie;

---

asociat de drept penal și a fost șeful Departamentului de drept penal al Facultății de Drept European din Nova Gorica, Slovenia. Bošnjak a lucrat anterior ca avocat specializat în drept penal, ca membru expert al Consiliului pentru Drept Penal și al Ministerului Justiției din Slovenia și ca consilier al Curții Constituționale slovene.

5. Demnitate și egalitate („*dignity and equality*”): Fiecare individ are dreptul la demnitate și respect. Toți cetățenii sunt egali în fața legii, indiferent de origine, rasă, religie sau alte caracteristici personale;

6. Protecția drepturilor fundamentale („*protection of fundamental rights*”): Statul european liberal democratic protejează și respectă drepturile fundamentale ale omului, inclusiv drepturile la viață, libertate, securitate, libera exprimare și adunare, și drepturile la un proces echitabil.

7. Integritate constituțională („*constitutional integrity*”): Constituția este respectată și protejată, iar modificările sale sunt efectuate în conformitate cu procedurile stabilite. Orice acțiune care amenință integritatea constituțională este tratată cu seriozitate.

În concluzie, aceste principii constituționale reprezintă temelia unui stat european liberal democratic. Ele asigură protecția și respectarea drepturilor individuale, promovează statul de drept, responsabilitatea guvernamentală și echilibrul puterii, creând un cadru în care democrația poate prospera.

A doua zi a conferinței a debutat cu panelul privind *Principii directoare și reguli model privind contractele algoritmice* („*Guiding Principles and Model Rules on Algorithmic Contracts*”)[9]. Pe lângă Pascal Pichonnaz, în calitate de președinte de secțiune, a mai luat cuvântul Martins Prieditis[10], Christian Twigg-Flesner[11], Ursula Pachl[12] și Rania Wazir[13].

---

[9] https://www.europeanlawinstitute.eu/projects-publications/current-projects/current-projects/algorithmic-contracts/

[10] *Martins Prieditis* este șef adjunct al unității responsabile pentru legislația Uniunii Europene în domeniul protecției consumatorilor în cadrul Direcției Generale Justiție și Consumatori (DG JUST) a Comisiei Europene. El s-a ocupat de ultima revizuire generală a instrumentelor de protecție a consumatorilor din UE - Directiva de modernizare, care a intrat în vigoare în 2022. În prezent, unul dintre principalele sale proiecte este o nouă evaluare (verificare a adecvării) a instrumentelor UE în ceea ce privește protecția consumatorilor în mediul digital.

[11] *Christian Twigg-Flesner* este profesor de drept contractual și dreptul consumatorilor la Universitatea din Warwick. Este membru al ELI și membru al Consiliului ELI, membru academic asociat al Onorabilei Societăți a Inner Temple și editor al Journal of Consumer Policy. Interesele sale de cercetare se referă la dreptul internațional, european și englezesc în materie de drept comercial, al consumatorilor și al contractelor. Cercetările sale actuale se concentrează pe implicațiile economiei digitale asupra acestor domenii ale dreptului.

[12] *Ursula Pachl* este director general adjunct al BEUC, Organizația Europeană a Consumatorilor. Dânsa conduce activitatea BEUC în domeniul politicilor digitale, al drepturilor consumatorilor, al căilor de atac și al aplicării legii. Este, de asemenea, responsabilă pentru politicile orizontale și strategice, cum ar fi guvernanța UE și o mai bună legiferare, și reprezintă BEUC în cadrul grupurilor la nivel înalt. Pachl este autoarea mai multor articole în reviste de drept și politică a consumatorilor și comentează în mod regulat problemele consumatorilor în mass-media.

[13] *Rania Wazir* este co-fondator și CTO al leiwand.ai - un startup care sprijină companiile în dezvoltarea și implementarea unei inteligențe artificiale demne de încredere. Ea este matematician

S-a subliniat în dezbateri că evoluția tehnologică necesită o evaluare constantă pentru a determina dacă legislația existentă poate aborda toate problemele legate de implementarea noilor tehnologii.

În ultimii ani, avansul rapide în tehnologiile digitale au condus la revizuirea legislației pentru a se adapta la provocările generate de acestea. Practic, nicio ramură a dreptului nu a rămas neafectată, deși gradul de adaptare necesară a legilor variază. Proiectul ELI privind principiile directoare și normele model pentru contractele algoritmice își propune să identifice problemele juridice legate de astfel de contracte și să propună soluții.

Rezultatul principal va consta în elaborarea unor principii directoare și reguli model care pot influența dezvoltarea legislației naționale și europene, precum și activitățile desfășurate în alte jurisdicții (cum ar fi UNCITRAL).

Divizat în doua părți, proiect se axează într-un prim timp pe legislația UE privind protecția consumatorilor, având scopul de a contribui la discuțiile despre reforma acestei legislații în curs de elaborare. De asemenea, observațiile ELI se referă în principal la contractele de consum, dar pot avea relevanță și pentru alte tipuri de contracte.

Partea a doua a proiectului va acoperi atât contractele B2C („*business-to-consumer*”), cât și cele B2B („*business-to-consumer*”). În centrul acestei secunde părți sunt anumite directive-cheie din legislația UE privind protecția consumatorilor, care au suferit modificări semnificative pentru a aborda noile provocări ale tehnologiilor digitale, în special Directiva privind conținutul digital și serviciile digitale (2019/770/UE; „*DCD*”).

O viitoare provocare pentru consumatori ar putea fi automatizarea progresivă a contractării folosind tehnologii digitale pentru automatizarea deciziilor. Progresele rapide în tehnologia de luare automată a deciziilor și inteligența artificială pot facilita automatizarea completă sau parțială a ciclului de viață al contractelor.

Astfel, se pune întrebarea dacă legislația UE privind protecția consumatorilor este pregătită pentru această potențială utilizare a luării automată a deciziilor.

Printre întrebările la care încearcă sa răspundă ELI este și această întrebare specifică, examinând mai multe directive-cheie ale UE privind drepturile consumatorilor, cum ar fi Directiva privind clauzele contractuale abuzive, Directivele privind comerțul electronic, Directiva privind practicile comerciale neloiale, Directiva privind drepturile consumatorilor, Directivele privind vânzarea de bunuri de către consumatori și furnizarea de conținut digital/servicii

(doctorat la Universitatea Brown) și cercetător de date, axat pe inteligența artificială de încredere și pe procesarea limbajului natural. Wazir este *tech lead* în diverse proiecte de investigare a prejudecăților și corectitudinii în algoritmi, inclusiv pentru Agenția pentru Drepturi Fundamentale a UE. Este membră a comitetelor ISO/CEI și CEN/CLC privind inteligența artificială și editor al unui proiect ISO/CEI privind standardele de transparență în domeniul inteligenței artificiale.

digitale, precum și propunerea pentru o nouă Directivă privind comercializarea la distanță a serviciilor financiare.

Prin urmare, proiectul ELI sintetizează impactul general al ADM bazate pe IA asupra dreptului UE privind protecția consumatorilor, cu mențiuni despre directivele specifice.

A doua parte a zilei de a fost dedicata **secțiunii „*Standardele europene de independență judiciară*" („*ELI-Mount Scopus European Standards of Judicial Independence*")**[14]. Presedintele sectiunii a fost Lord John Thomas iar în dezbateri a fost asistat de Fryderyk Zoll[15], Đuro Sessa[16], Dalia Vasarienė[17] și Eva Wendler[18].

Acest proiect își propune să revizuiască și să ajusteze bine-cunoscutele Standarde Internaționale de Independență Judiciară „*Mount Scopus*"[19] la realitatea jurisdicțiilor europene, precum și la provocările actuale cu privire la independența judiciară în mai multe țări europene.

Mai precis, se urmărește crearea unei orientări specifice pentru măsurarea independenței judiciare într-un sistem legal național, cât și promovarea standardelor comune privind independența judiciară în Uniunea Europeană.

Lucrările zilei s-au încheiat cu **panelul intitulat „*Finanțarea litigiilor de către terți*" („*Third Party Funding of Litigation*")**[20]. Printre conferențiarii care au animat

---

[14] https://europeanlawinstitute.eu/projects-publications/current-projects/current-projects/eli-mt-scopus/

[15] *Fryderyk Zoll* este profesor la Universitatea Jagielloniană din Cracovia și la Universitatea din Osnabrück, doctor honoris causa la Universitatea Națională Ucraineană de Vest (WUNU) din Ternopil și a fost membru al Comitetului Executiv al ELI.

[16] *Đuro Sessas* este prim-vicepreședinte al Asociației Internaționale a Judecătorilor și președinte al Asociației Europene a Judecătorilor. În perioada 2017–2019, a fost președinte al Consiliului Consultativ al Judecătorilor Europeni al Consiliului Europei (CCJE), iar în prezent este membru al Biroului acestuia. Sessa a fost președinte al Curții Supreme a Republicii Croația în perioada 2017-2021 și președinte al Asociației judecătorilor croați în perioada 2005–2017. Din 2018, este membru al Consiliului consultativ al *Global Judicial Network*.

[17] *Dalia Vasarienė*, președinte al Rețelei Europene a Consiliului Judiciar, este judecător la Curtea Supremă a Lituaniei și membru al Consiliului Judiciar lituanian, coordonator al Comitetului pentru formare judiciară și relații internaționale. Vasarienė este profesor la Facultatea de Drept a Universității Mykolas Romeris din 1998 și este decan adjunct al acestei facultăți. Vasarienė este, de asemenea, membru ales al Comisiei de examinare a notarilor și este mediator judiciar calificat.

[18] *Eva Wendler* este judecător la Tribunalul Administrativ Federal din Austria. Anterior, a lucrat ca membru al personalului juridic la Ministerul Federal al Sănătății și la Cancelaria Federală, precum și ca judecător administrativ la Tribunalul Administrativ Independent din Viena. Este membră a consiliului de administrație al Asociației Austriece a Judecătorilor Administrativi Federali, vicepreședinte al Asociației Judecătorilor Administrativi Europeni (AEAJ) și copreședinte al grupului de lucru „Independență și eficiență" al acesteia.

[19] *Mount Scopus International Standards of Judicial Independence and to the Bologna and Milan Global Code of Judicial Ethichs,* https://12ca241e-b6b8-91e5-949f9bfa986cb777.filesusr.com/ugd/a1a798 _e7da86c09cd547 c28a8ef06e4108482a.pdf

[20] https://europeanlawinstitute.eu/projects-publications/current-projects/current-projects/third-party-funding-of-litigation/

dezbaterile au fost Susanne Augenhofer[21], Andreas Stein[22], Harold H Kim[23] și Susan Dunn[24]

Barierele financiare adesea pun piedici în calea accesului la justiție. Finanțarea terță parte a litigiilor („*FTPL*”) poate ajuta la depășirea acestor obstacole financiare și, prin urmare, are un potențial semnificativ pentru accesul la justiție.

Ea poate contribui la democratizarea sistemului de justiție, permițând ca cererile să fie urmărite indiferent de situația financiară a reclamantului.

Pe de altă parte, FTPL a fost criticată pentru potențialul de a crea un conflict de interese prin influențarea nejustificată a rezultatelor proceselor de către finanțatori, pentru încurajarea litigiilor frivole și pentru transformarea justiției într-o marfă.

Este adevărat că industria FTPL a crescut semnificativ la nivel mondial în ultimii ani, evaluată la între 40 și 80 de miliarde de euro la nivel global.

Proiectul de cercetare se concentrează asupra mai multor aspecte, inclusiv diversele circumstanțe în care are loc finanțarea litigiilor, cum ar fi litigiile de grup în domenii precum concurența și cazurile de consum, în comparație cu finanțarea litigiilor comerciale distincte.

Totodată, se explorează variatele interese implicate în diferitele etape ale procesului de finanțare, precum și diferitele evoluții ale finanțării litigiilor în jurisdicții dezvoltate, așa cum este cazul Australiei. În plus, se analizează și dezvoltarea domeniilor emergente, cum ar fi finanțarea colectivă a litigiilor și utilizarea tehnologiilor juridice („*LegalTech*”).

---

[21] *Susanne Augenhofer* este profesor titular de drept la Universitatea din Innsbruck, Austria, din 2020. În 2001, a fost numită cercetător științific principal în drept la Yale Law School, unde a absolvit și programul LLM. În prezent, este membră a Consiliului ELI, precum și copreședinte al ELI Austrian Hub și membră a Grupului consultativ privind politica de consum al CE. Domeniile sale de cercetare includ dreptul european al consumatorilor, precum și aspecte legate de aplicarea (agregată) a legii.

[22] *Andreas Stein* este șeful unității de justiție civilă din cadrul Direcției Generale Justiție a Comisiei Europene. Este un avocat german si doctorat în drept al Universitatii din Hamburg și o diplomat în relații internaționale al Johns Hopkins University SAIS Bologna. După mai mulți ani de practică în calitate de judecător la o instanță districtuală și la un tribunal de muncă, Stein s-a alăturat Comisiei în 2001 și a lucrat în domeniile dreptului internațional privat, dreptului contractual, dreptului egalității și antidiscriminării, cât și dreptului concurenței.

[23] *Harold H Kim* a fost ales președinte al Institutului pentru Reformă Juridică (ILR) al Camerei SUA în decembrie 2019. Înainte de a se alătura ILR, Kim a fost asistent special al președintelui în cadrul Biroului de Afaceri Legislative de la Casa Albă, unde a fost legătura fostului președinte George W Bush cu Senatul. Înainte de serviciul guvernamental, Kim a fost asociat senior în domeniul litigiilor la cabinetul de avocatura Patton Boggs,LLP. Kim este absolvent al Universității din California, Irvine, și a obținut o diplomă în drept la Universitatea Catolică din America.

[24] Pionier în finanțarea litigiilor la nivel mondial, *Susan Dunn* a fost un furnizor și a investit în litigii și arbitraj timp de aproape 20 de ani. Ea a contribuit în mod semnificativ la elaborarea politicilor publice privind finanțarea în jurisdicțiile din întreaga lume. Dunn a fost membru fondator al Asociației finanțatorilor de litigii și este actualul președinte. Este, de asemenea, director al Asociației Internaționale de Finanțare Juridică (ILFA), al cărei membru fondator este Harbour (https://harbourlitigationfunding.com/about-us/). Harbour administrează active în valoare de peste 1 miliard de dolari, finanțând cereri de despăgubire în 17 jurisdicții.

Pentru a realiza această analiză, s-a efectuat o cercetare comparativă, luând în considerare normele existente sau în curs de dezvoltare din jurisdicțiile, inclusiv Directiva privind acțiunile reprezentative, modelul european de norme de procedură civilă ELI-UNIDROIT și activitatea în desfășurare a Forumului Internațional Permanent al Tribunalelor Comerciale (SIFoCC).

Ultima zi a conferinței de la Viena a început cu lucrările privind dreptul muncii, si anume prezentarea ***„Principii directoare privind punerea în aplicare a dreptului salariatului la deconectare*" („*Guiding Principles on Implementing Workers' Right to Disconnect*")**[25]. Președintele acestei secțiuni a fost Anne Birgitte Gammeljord[26]. Au mai animat dezbaterile Karine Lempen[27], Luca Ratti[28] și Tina Weber[29].

Plecând de la concluzia că lumea a suferit o transformare semnificativă în era digitală. Astfel, progresul rapid al tehnologiei a permis oamenilor să lucreze de oriunde și în orice moment. Pandemia COVID-19 a accelerat această schimbare, cu mulți oameni lucrând de acasă. Deși această flexibilitate aduce numeroase beneficii, cum ar fi creșterea productivității și îmbunătățirea concilierii dintre viața profesională și cea personală, există și riscuri asociate.

Așadar, utilizarea excesivă a tehnologiei și digitalizarea muncii pot duce la intensificarea acesteia, ore de lucru prelungite și la confuzia dintre timpul de lucru și cel de odihnă. Mai mult, supravegherea și monitorizarea constantă a performanței și productivității pot genera un nivel crescut de stres în rândul angajaților, având un impact negativ asupra sănătății lor fizice și psihologice.

---

[25] https://europeanlawinstitute.eu/projects-publications/current-projects/current-projects/guiding-principles-on-implementing-workers-right-to-disconnect/

[26] *Anne Birgitte Gammeljord* este avocat la Curtea Supremă daneză și avocat asistent în probleme de insolvență la Tribunalul Maritim și Comercial. A făcut parte din Comitetul de disciplină al Baroului danez și al Societății de Drept și a fost membră atât a Consiliului Baroului danez, cât și a Societății de Drept. Gammeljord a fost președinte al Consiliului Barourilor și Societăților de Drept din Europa (CCBE) în 2009 și, din 2012, este membră a Consiliului ELI, dar Vicepreședintele ELI.

[27] *Karine Lempen* este profesor titular la Facultatea de Drept a Universității din Geneva, unde co-dirijează Pôle Berenstein pentru studiul dreptului muncii și al securității sociale. Anterior, a lucrat mai mulți ani în cadrul departamentului juridic al Biroului Federal pentru Egalitate din Berna.În această funcție, Lempen a reprezentat Elveția la Națiunile Unite și la Consiliul Europei. Domeniile sale de specializare sunt dreptul muncii și dreptul antidiscriminare.

[28] *Luca Ratti* este profesor asociat de drept european și comparat al muncii și director al masterului în drept european (anul I) la Universitatea din Luxemburg. Anterior, a fost cercetător principal și profesor adjunct de dreptul muncii la Universitatea din Bologna. Rattic deține în prezent o catedră Jean Monnet privind durabilitatea modelului social european.

[29] *Tina Weber* este manager de cercetare la Fundația Europeană pentru Îmbunătățirea Condițiilor de Viață și de Muncă (Eurofound). Cercetările sale recente s-au axat pe dreptul la deconectare și pe punerea în aplicare a acestuia la nivel de întreprindere. Anterior, Weber a lucrat ca director de cercetare pentru institute de cercetare private, realizând evaluări de impact și evaluări ale punerii în aplicare a legislației sociale a UE la nivelul statelor membre. De asemenea, a fost codirector al Centrului european de expertiză în domeniul dreptului muncii, al ocupării forței de muncă și al politicii privind piața muncii din cadrul Comisiei Europene.

Pentru a gestiona aceste provocări, dreptul la deconectare („*Right to Disconnect*”– *R2D*) devine relevant. Principiile directoare elaborate pentru R2D în Europa ar stabili un cadru reglementat care abordează aceste probleme. Aceste principii vin în întâmpinarea dificultăților și pot fi aplicabile în toate țările europene, căci în elaborarea lor s-a ține cont de diversitatea legislațiilor și a practicilor naționale.

Un aspect important al acestor principii este tocmai adaptabilitatea lor. Ele acoperă toți lucrătorii, inclusiv managerii, dar permit ajustarea lor la specificul fiecărei companii. Această flexibilitate asigură că regulile R2D să fi aplicate eficient într-o gamă largă de medii de lucru.

În concluzie, R2D reprezintă o abordare necesară pentru a gestiona schimbările rapide din lumea muncii și pentru a proteja sănătatea și bunăstarea angajaților, în timp ce oferă și flexibilitate angajatorilor. Este important să se găsească un echilibru între protecție și adaptabilitate pentru a asigura o implementare eficientă și echitabilă a acestui drept în toată Europa.

Lucrările au continuat cu **panelul „*Accesul la activele digitale*” („*Access to Digital Assets*”)**[30]. Intervenienții acestei secțiuni au fost Aneta Wiewiórowska-Domagalska[31], Teresa Rodríguez de las Heras Ballell[32], Louise Gullifer[33], Claire Harrop[34], și Mario Hoessl-Neumann[35].

În prezent, există incertitudine cu privire la modul în care activele digitale, care acoperă o varietate eterogenă de active, cum ar fi tokenurile de cryptomonede și

---

[30] https://www.europeanlawinstitute.eu/projects-publications/current-projects/current-projects/access-to-digital-assets/

[31] *Aneta Wiewiórowska-Domagalska* este membră a Comitetului Executiv al ELI și a Academiei Poloneze de Științe. În prezent, își finalizează teza de abilitare la Universitatea Osnabrück. În calitate de expert UE în domeniul protecției consumatorilor și al dreptului privat, are o experiență vastă în procesele legislative naționale și europene, precum și în activitatea de transpunere și de punere în aplicare.

[32] *Teresa Rodríguez de las Heras Ballell* este profesor asociat de drept comercial la Universitatea Carlos III din Madrid. În prezent, este vizitator academic la Universitatea din Cambridge și a fost bursieră Sir Roy Goode la UNIDROIT. Este delegată a Spaniei la UNCITRAL (GT VI și GT IV), expert pentru UNCITRAL și UNIDROIT în proiecte de economie digitală, arbitru la Curtea de Arbitraj din Spania și membră a diferitelor grupuri de experți ai UE, printre altele în domeniul răspunderii și al noilor tehnologii.

[33] *Louise Gullifer* QC (hon) FBA este profesor de drept englez la Universitatea din Cambridge și membru al Colegiului Gonville și Caius, Cambridge. Predă și scrie pe larg în toate domeniile dreptului comercial și financiar. În prezent, este co-director al unui proiect privind activele digitale, cu sediul la Commercial Law Centre, Harris Manchester College, Oxford, și președinte al comitetului de redactare al Grupului de lucru UNIDROIT privind dreptul privat referitor la activele digitale.

[34] *Claire Harrop* este asociat senior la cabinetul de avocatura Freshfields.Dânsa oferă consultanță într-o mare varietate de probleme de reglementare a serviciilor financiare și este unul dintre co-fondatorii grupului global Fintech al firmei.

[35] *Mario Hoessl-Neumann* este consilier juridic general, conducând funcțiile juridice și de reglementare la One Trading (fostă Bitpanda Pro), un lider european în domeniul schimburilor de active digitale pentru un public instituțional și de retail sofisticat. A fost profesor asistent (postdoctorat) la Universitatea din Viena, unde predă în continuare drept comparat.

profilurile de social media, pot fi accesate în procedurile de executare din cauza naturii lor digitale și a altor caracteristici funcționale și structurale.

Principiile ELI privind Executarea Activelor Digitale au scopul de a oferi îndrumări instanțelor de judecată, legislatorilor naționali și organizațiilor internaționale. Principiile pot fi, de asemenea, utilizate de către executori judecătorești, autoritățile publice, notari și arbitri comerciali care se confruntă cu probleme legate de executarea activelor digitale.

De fapt, așa cum s-a discutat în cadrul întâlnirii, dacă principalul obiectiv al proiectului ar trebui să fie furnizarea de îndrumări pentru dezvoltarea ulterioară a jurisprudenței, legislației și instrumentelor de *soft law* în domeniul executării împotriva activelor digitale de către instanțe de judecată, legislatori naționali și organizații internaționale, o abordare pragmatică ar putea sugera ca proiectul să se concentreze pe acele aspecte care ridică probleme juridice și controverse mai vizibile la nivel internațional.

În măsura în care complexitățile legate de executare pot fi legate de o gamă largă de active digitale, seturi de date, conținut digital și servicii digitale sau bunuri informative, s-ar putea argumenta că un concept larg și cuprinzător al activelor digitale (cryptomonede, NFT-uri, conturi sociale, date) ar putea fi recomandabil, deoarece dificultățile practice sunt comune și dificultatea juridică este aceeași.

În sens invers, un concept restrâns al activelor digitale „*controlabile*” ar putea asigura o mai mare coerență cu DAS și cu alte proiecte și inițiative internaționale și regionale în acest domeniu.

Se mai impunem să menționam ca paralele dezbaterilor științifice, au avut loc **alegerile privind membri Consiliului ELI**.

Printre personalitățile remarcabile alese de către membrii ELI se află distinsa prof.univ. dr. Camelia Toader, un nume de prestigiu în domeniul dreptului. Dna. Camelia Toader este un cadru didactic cu experiență la Facultatea de Drept a Universității București, unde își împărtășește cunoștințele și experiența vastă în domeniul juridic cu viitoarele generații de specialiști.

Mai mult decât atât, dna. Camelia Toader a avut o carieră impresionantă în sistemul judiciar, contribuind la dezvoltarea și aplicarea legilor europene în calitate de judecător la Curtea de Justiție a Uniunii Europene și la Înalta Curte de Casație și Justiție din România. Aceste experiențe relevante și cunoștințele sale vaste în domeniul juridic fac din dna. Camelia Toader o alegere cu greutate pentru a face parte din Consiliul ELI. Alegerea sa reflectă încrederea și respectul pe care comunitatea științifică și juridică europeană îl acordă experților de calibru în domeniul dreptului european.

În concluzie, ELI reprezintă un pilon esențial al dezvoltării și îmbunătățirii dreptului european și al promovării valorilor democratice în întreaga Europă. Prin intermediul activităților sale extinse și al conferințelor precum cea din 2023, ELI se străduiește să rămână la curent cu evoluțiile juridice și sociale, oferind îndrumări și principii pentru a face față noilor provocări.

Un aspect remarcabil al activității ELI este angajamentul său în cooperarea internațională și dialogul cu organizații și instituții de prestigiu, cum ar fi instituțiile Uniunii Europene, Consiliul Europei și altele. Aceasta subliniază importanța colaborării la nivel internațional în promovarea unui cadru legal comun și a valorilor democratice.

Conferința din 2023 de la Viena a evidențiat diversitatea problemelor cu care se confruntă societatea europeană contemporană, de la adaptarea la noile tehnologii și la transformările din lumea muncii până la protejarea independenței judiciare și a drepturilor individuale. Principiile și orientările elaborate în cadrul conferinței reprezintă un pas important în direcția asigurării unui mediu legal robust și echitabil în Europa.

În contextul actual, în care democrația și statul de drept sunt subiecte de discuție tot mai intense, rolul ELI în promovarea principiilor democratice, a independenței judiciare și a drepturilor individuale este deosebit de valoros. Este esențial ca aceste valori fundamentale să rămână fundamentale pentru viitorul Europei, și ELI joacă un rol cheie în această misiune.

In fine, Institutul European de Drept (ELI) este o instituție de încredere, dedicată dezvoltării și promovării unui sistem juridic european solid și valorilor democratice care stau la baza acestuia. Prin activitățile sale și conferințele sale, ELI contribuie la definirea viitorului juridic al Europei, asigurând în același timp că drepturile individuale și independența judiciară sunt protejate și promovate în continuare.

Sabine Lavorel, Marta Torre-Schaub, *La justice climatique. Prévenir, surmonter et réparer les inégalités liées au changement climatique*, Éditions Charles Léopold Mayer, Paris, 2023, 330 p.

*drd. Mircea M. DUȚU-BUZURA**

Prima universitate franceză din perspectiva științelor umane și sociale, inclusiv cele juridice, Universitatea Paris 1 Panthéon-Sorbonne cultivă încă din 1971 un spirit unic care asociază o abordare științifică exigentă și ambiția de a genera noi cunoștințe care transformă lumea. Grație excepționalului evantai de discipline, în cadrul facultăților, centrelor și institutelor sale de cercetări juridice teoreticieni și profesioniști ai dreptului, împreună cu specialiști aparținând altor orizonturi de preocupări conexe analizează cu precădere noile probleme și mizele lor sociale, printre care un loc prioritar s-a acordat în ultima perioadă schimbării climatice. Rod al unei asemenea viziuni interdisciplinare și al unei abordări integrate, lucrarea de față consacrată justiției climatice, valorifică cercetări întreprinse de cele două autoare în cadrul Institutului de Științe Juridice și Filosofice al Sorbonnei și deschide inovante piste de evaluări și dezvoltări conceptuale într-un domeniu inedit al reflecției juridice complexe. Cele trei părți ale volumului, având ca teme fundamentale repere definitorii ale conceptului central, se referă la evoluția sa de la datoria climatică la solidaritatea climatică, la protejarea victimelor și repararea daunelor climatice, din punctul de vedere al responsabilităților aferente și, respectiv, preconizează pe asemenea premise, elemente ale unor politici climatice mai juste.

Valurile de caniculă, megaincendiile, ploile torențiale și inundațiile și alte asemenea evenimente meteorologice extreme, manifestate la scară planetară, regională și locală ne arată nu numai că dereglările climatice au devenit o realitate, ci și că au un impact major asupra condițiilor noastre de viață și, totodată, nevoia de reacție și încadrare juridică. Ele afectează atât echilibrul ecosistemelor cât și pe cel social și accentuează, în același timp, inegalitățile economice și sociale de-a lungul lumii între țări, comunități și indivizi. Concept emergent în anii 1990 în cadrul primelor negocieri internaționale privind clima, *justiția climatică* se impune astfel ca un subiect prioritar de dezbatere, precum și teren concret de acțiune. Într-adevăr, percepțiile directe și rezultatele științifice și experimentale ne arată tot mai evident faptul că în privința

* Școala Doctorală a Facultății de Drept a Universității din Craiova; mirceadb@yahoo.com

STUDII ŞI CERCETĂRI JURIDICE, an 12 (68), nr. 4, p. 573–577, Bucureşti, octombrie–decembrie, 2023

DOI: 10.59277/SCJ.2023.4.07

schimbării climatice problemele care se ridică acum referitoare la înțelegerea și abordările sale nu mai țin numai de relevarea realității fenomenului ca atare și nici a necesității de a-i relantiza ritmul de producere, limita efectele ori de a se adapta la acestea. Ea constă mai degrabă în a ne întreba și găsi răspunsurile pertinente asupra modului în care se impune să gestionăm în mod colectiv această evoluție fără precedent a condițiilor noastre de viață prin tranziția ecologică ineluctabilă. Printre conceptele care se ambiționează a propune rezolvări acestei chestiuni în primele rânduri se află justiția climatică, problemă complexă căreia i-a fost consacrată și lucrarea de față. În ultimii ani, această temă a pătruns în mai toate sferele: militantă, diplomatică, politică, socială, jurisdicțională, filosofică și, nu în ultimul rând, academică. Ea a devenit astfel, deopotrivă, un slogan, o revendicare, o poziționare politică, o strategie contencioasă ori chiar o temă de cercetare și un obiect de studiu, inclusiv universitar, cu o deschidere excepțională și, nu în ultimul rând, propunând o nouă abordare a acțiunii sociale și a eticii. Referitor la sfera ideatică, dezbaterile și reflecțiile academice s-au concentrat în ultima perioadă asupra subiectului repartizării reducerilor emisiilor de gaze cu efect de seră (GES) între state, prioritizând o abordare interstatală a justiției climatice orientată spre partajarea eforturilor de atenuare. Din perspectivă juridică a prevalat analiza contenciosului climatic, ceea ce a favorizat o abordare a justiției centrată pe individ ori orientată spre reparația prejudiciilor suportate prin faptul încălzirii climei. În fine, cercetările științifice din sfera socio-umană au acordat o atenție deosebită unei concepții mai extensive privind justiția climatică, în scopul de a-i surprinde și prezenta toate aspectele și a insista în privința polimorfismului (intrinsec) și a caracterului său evolutiv. Faptul a reclamat adoptarea unei definiții înglobante, care să permită analizarea ansamblului de abordări etice, politice și juridice ale chestiunii de egalitate în fața schimbării climatice. O asemenea percepție a permis observarea modului în care conceptul ca atare, prin componentele sale, intervine la diferite niveluri: între state pe căile diplomației climatice, între grupuri, comunități ori categorii sociale, între indivizi, între sexe, generații (inclusiv generațiile viitoare) și între om și natură. Nu în ultimul rând, numai așa se poate asigura stabilirea de legături adecvate cu concepte și câmpuri de reflecție conexe, precum justiția socială sau justiția energetică.

Pe conținut și ca semnificații justiția climatică ridică problematici diverse, la diferite niveluri și se consideră că e dificil de a tinde a le răspunde fără a se referi în mod explicit la una sau alta dintre teoriile filosofice ale justiției, cu atât mai mult cu cât unele dintre acestea au influențat în mod evident dezvoltarea regimului climatic internațional și elaborarea politicilor naționale privind clima. În orice caz, analiza a cel puțin patru poziționări nu pot fi evitate spre a fi invocate într-un demers de acest gen. Prima e *justiția distributivă,* care implică determinarea părții de resurse atribuite membrilor unui grup, în funcție de ceea ce le revine de drept fiecăruia. Raportată la problema climatică, ea își găsește aplicarea directă în repartiția echitabilă a costurilor asociate eforturilor de atenuare a emisiilor viitoare și de adaptare la efectele inevitabile ale schimbării climatice. În privința primului aspect, chestiunea e cea de a ști cum să se repartizeze în mod just și echitabil pentru state drepturile de emisie

de GES care să fie compatibile cu un buget de carbon din ce în ce mai restrâns. Referitor la cel de-al doilea, e vorba de a determina cum să se repartizeze finanțările disponibile între state, între regiuni ori între comunitățile afectate de efectele schimbărilor climatice. Înțeles sub unghiul echității, acest tip de justiție se traduce prin aplicarea unui tratament diferențiat și de prestații compensatorii în profitul membrilor cel mai puțin favorizați ai societății, sursă de inspirație predilectă pentru mecanismele instituite ori preconizate de reglementarea internațională pertinentă.

La rândul său, *justiția reparatorie* vizează să furnizeze o compensație sau să repare daunele atunci când a fost suferit un prejudiciu; obiectivul e acela de a corija injustiția, rectificând răul cauzat victimei. În materie climatică chestiunea compensațiilor pentru daunele suportate de țările ori de populațiile mai vulnerabile din faptul schimbării climatice aparține cu precădere acestui tip de justiție. Daunele pe care le suportă ori urmează să le cunoască anumite populații în viitor, costurile adiționale legate de adaptarea la noua situație climatică și la obstacolele suplimentare în dezvoltarea economică pe care le impun dereglările climei sunt un subiect de discuție. Ele sunt urmate de întrebarea dacă eventual acestea ar putea să angajeze răspunderea statelor (ori a întreprinderilor) ce au contribuit ori contribuie la încălzirea globală. Apoi, vine dilema cum s-ar putea imputa răspunderea pentru daune climatice unui poluator specific. Teoria justiției reparatorii a început să implementeze politicile climatice, manifestându-se în special prin stabilirea de mecanisme de finanțare și de transferuri tehnologice ce permit să se compenseze daunele suportate sau susceptibile a fi cauzate de condițiile climatice, fără a obliga victimele să treacă printr-un proces jurisdicțional. Recurgerea la judecător în cadrul contenciosului climatic, care în prezent e în plină expansiune, reprezintă totuși mai puțin un mod de a realiza justiția de acest gen.

În al treilea rând, politicile climatice ridică aspecte de justiție procedurală, care se preocupă de modul în care sunt adoptate deciziile și sunt luate în considerare opiniile participanților în această privință. Ea reclamă procese decizionale transparente, cu garanții pentru participarea în manieră egală și democratică a ansamblului persoanelor care ar fi supuse deciziilor adoptate. Aplicată la chestiunea climatică, justiția procedurală prezintă un interes specific pentru analiza procesului de negocieri internaționale pertinente, respectiv cum agenda acestora e definită, se formulează acordurile elaborate și încheiate. Să amintim, în acest context, că organizarea renumitelor COP-uri (conferințe ale părților la Convenția-cadru privind schimbările climatice din 1992 și la Acordul de la Paris privind clima din 2015) este adesea contestată, procedurile aferente fiind considerate ca insuficient respectuoase cu țările în curs de dezvoltare a căror capacitate de expertiză și de reprezentare e mult mai redusă decât cea a statelor industrializate. Numeroasele studii pertinente ne arată, de altfel, că revendicările lor s-au dovedit întemeiate punând în evidență faptul că negocierile climatice internaționale sunt dominate de reprezentanți, experți și militanți ai celor mai bogate țări. Formarea de coaliții e un răspuns la această problemă de reprezentare; Alianța micilor state insulare (AOSIS) este un exemplu

elocvent. Acest grup, care formulează și avansează multiple revendicări în domeniu din perspectiva situării lor în prima linie a impactului negativ al încălzirii globale, a putut obține rezultate substanțiale în negocierile internaționale prin faptul coeziunii manifestate în acțiunea statelor membre. Dar acest tip de justiție privește și procesele decizionale interne. Ea prescrie, în cadrul statelor, ca locuitorii comunităților afectate în mod particular de efectele schimbărilor climatice, în special comunitățile rurale și popoarele autohtone, să fie mai mult asociate la adoptarea de politici publice și de atenuare și/sau adaptare la dereglarea climei.

O a patra teorie a justiției cu reverberații în materie este cea a *justiției de recunoaștere,* dezvoltată de teoreticienii culpabilității. Această abordare, teoretizată mai recent decât precedentele, e fondată pe ideea că injustițiile sunt determinate în primul rând de factori economici, dar din ce în ce mai mult nu mai pot fi ignorați nici cei culturali, al căror rol e adeseori subestimat. Absența recunoașterii sociale a unui grup, care rezultă din multe cauze dar nu în ultimul rând din „modele culturale instituționalizate" ce determină statutul social al indivizilor, are o influență decisivă asupra participării acestora la viața socială. De aici e posibil să se evalueze gradul de participare și de luare în considerare a anumitor grupuri față de gradul lor de recunoaștere și eventual de orientare a acțiunii publice spre a face să evolueze această situație. Un atare aspect e strâns legat de problematica distribuirii și cea a procedurii: lipsa de recunoaștere în domeniile sociale și politice, pusă în evidență de diverse forme de denigrare și de evaluare, conduce la o participare inhibată ori insuficientă la sfera politică (injustiție procedurală) și la inegalitatea în distribuirea drepturilor și obligațiilor (injustiție distributivă). În domeniul politicilor climatice, injustiția de recunoaștere se manifestă prin necunoașterea riscurilor climatice ce privesc anumite comunități (populații insulare, costiere, autohtone, rurale, minoritare) mergând de la simpla ignorare a pericolelor de mediu și până la reprezentarea în mod deliberat falsă a impacturilor schimbării climatice asupra lor. Acest fenomen poate fi observat atât la nivel național, cât și internațional, unde interesele țărilor mai puțin dezvoltate și mai mult vulnerabile sunt adeseori subevaluate în procesele de negociere, în detrimentul celor ale statelor vulnerabile și mai afectate.

Simpla trecere în revistă a acestor poziționări teoretice conduce pe cele două autoare la cel puțin două observații generale complementare. Pe de o parte, într-o analiză atentă a situației politicile climatice naționale și internaționale nu sunt total impermeabile la considerațiile de justiție și nici exceptate de la acestea; dimpotrivă, numeroase principii și mecanisme aferente exprimă atenția acordată de state respectivelor probleme. Desigur, răspunsurile la revendicările de justiție climatică rămân lente, imperfecte și în mod sigur insuficiente, întrucât se prefigurează progresiv. Pe de altă parte, toate teoriile justiției influențează dezvoltarea demersurilor climatice; nicio politică nu are capacitatea ca singură să răspundă tuturor implicațiilor multiple în materie de justiție ce decurg din schimbarea climatică. Numai o abordare planetară și multiscalară a justiției permite înțelegerea ansamblului „injustițiilor climatice" și face să se nască noi logici de elaborare și de

articulare a politicilor publice. Totodată, se impune a fi respinsă ideea unui eșec al justiției climatice, estimându-se că aceasta trebuie să fie concepută ca o strategie pe termen lung, care reclamă o abordare dinamică și prospectivă. În alți termeni, dacă progresele justiției climatice au fost până acum insuficiente și fragmentate, se cuvine a fi replasate într-un proces evolutiv de aplicare, de consolidare și lărgire a principiilor și politicilor vizând să surmonteze inegalitățile legate de schimbarea climatică. Dificultatea cea mai importantă cu care se confruntă în prezent justiția climatică nu ține atât de includerea formală a terminologiei echității și a justiției în regimul internațional și politicile publice, cât mai ales de aplicarea efectivă a măsurilor și mecanismelor existente și desfășurarea lor deplină. Așa se face că justiția climatică poate apărea și sub forma unei strategii de aplicare a o serie de acțiuni vizând a-și asuma în mod colectiv riscurile climatice pe calea politicilor publice adoptate, integrate și coerente. În definitiv, a reflecta asupra unui atare subiect în mod global și prospectiv presupune accentul pe anumite evoluții ce apar mai pertinente pentru a lua în calcul mizele și potențialitățile justiției climatice. Prin asemenea concluzii ni se oferă o imagine de ansamblu asupra noțiunii și dinamicii justiției climatice, dintr-o perspectivă juridică structurată interdisciplinar.

Simpla enumerare a subiectelor celor douăsprezece capitole aferente împărțirii tripartite a lucrării, devine elocventă pentru aspectele concrete abordate cu competență, consecvență dar și cu pasiune științifică de către autoare: originile justiției climatice și orientările sale, partajul echitabil al bugetului de carbon între state, piața în serviciul justiției climatice, finanțele în serviciul luptei contra schimbării climatice, protecția victimelor umane și recunoașterea drepturilor lor, responsabilitatea climatică: necesitatea schimbării de paradigmă, justiție climatică în fața tribunalelor, ce daune pentru ce justiție, absența responsabilității internaționale a contributorilor la încălzirea climatică, necesitatea unei adaptări juste și echitabile, justiția climatică, reorientarea politicilor publice și crearea de noi instituții *ad-hoc*, regândirea justiției climatice prin intermediul altor prisme. Valorificarea concluziilor lucrărilor deja întreprinse și publicate în domeniu, analiza juridică pertinentă, înscrierea datelor acesteia în contextul mai larg al răspunsului global la provocarea ecoclimatică conferă valențe superioare lucrării de față și o recomandă ca atare.

Philippe Malinvaud, Mustapha Mekki și Jean-Baptiste Seube, *Droit des obligations*, 17ed, LexisNexis, Paris, 2023, p. 989

*Dr. Radu STANCU**

Prezenta recenzie are scopul de a vă aduce în atenție una dintre lucrările semnificative din domeniul dreptului francez, anume *Dreptul obligațiilor* („*Droit des obligations*"), ediția a 17-a, care a fost publicată pe data de 16 august 2023. Această lucrare de referință a fost elaborată de către trei profesori universitari de renume, anume Philippe Malinvaud, Mustapha Mekki și Jean-Baptiste Seube.

Înainte de a explora conținutul operei colective, este important să facem o scurtă prezentare a celor trei autori de prestigiu. Philippe Malinvaud[1], un profesor emerit al Universității Paris II Panthéon-Assas (cunoscută și ca „*Assas*") și un arbitru internațional de renume, și-a început cariera academică la Universitatea din Bourgogne și s-a alăturat rapid echipei de la Universitatea Paris II Panthéon-Assas. Aici, el a preluat conducerea programului de studii DEA în dreptul imobiliar și funciar, înlocuindu-l pe profesorul Roger Saint-Alary.

Acest program ulterior a devenit un DESS și apoi un Master 2 în dreptul imobiliar și construcții, fiind clasat pe primul loc în topul programelor de masterat în drept imobiliar conform clasificării „*Eduniversal*". Philippe Malinvaud a fost, de asemenea, responsabil pentru conducerea Centrului de Studii și Cercetări asupra Construcției și Locuinței (CERCOL) la universitatea pariziană, fondat în anul 1973. De asemenea, el a fost unul dintre fondatorii Asociației Franceze pentru Dreptul Construcțiilor și Imobiliare (AFDCI).

Mustapha Mekki este profesor agrégé des Facultés de droit la prestigioasa Universitate Paris I Panthéon-Sorbonne (cunoscută și ca „*Sorbonne*")[2]. Laureat al Bursei „*André Isoré*" și distins cu titlul de *Chevalier des Palmes académiques*, profesorul Mekki și-a dedicat cariera academică studiului teoriei generale a obligațiilor, dreptului contractelor și, recent, inteligenței artificiale.

Jean-Baptiste Seube, al treilea autor al acestei lucrări, și-a susținut teza de doctorat intitulată „*L'indivisibilité et les actes juridiques*" la Universitatea din

* Cercetător științific gr. III, Institutul de Cercetări Juridice „Acad.Andrei Rădulescu" al Academiei Române; radu.stancu@email.com

[1] https://www.lemondedudroit.fr/institutions/69401-professeur-philippe-malinvaud-decede.html#:~:text=Le%20professeur%20Philippe%20Malinvaud%2C%20professeur,l%27âge%20de%2085%20ans.

[2] https://www.pantheonsorbonne.fr/page-perso/mmekki

STUDII ŞI CERCETĂRI JURIDICE, an 12 (68), nr. 4, p. 579–585, Bucureşti, octombrie–decembrie, 2023

DOI: 10.59277/SCJ.2023.4.08

Montpellier în anul 1998, sub îndrumarea Jean-Marc Mousseron[3]. Ulterior, el a devenit profesor și decan de onoare al Facultății de Drept și de Economie *La Réunion*, precum și avocat al baroului Saint-Denis.

Revenind, lucrare este concisă, precisă și cuprinzătoare, concentrându-se pe aspectele esențiale. În această nouă ediție sunt prezentate atât noul drept, rezultat din reforma dreptului obligațiilor, cât și dreptul vechi la care rămân supuse contractele încheiate anterior. Mai mult, lucrarea permite să se facă o primă evaluare a aplicării acestei reforme importante prin analiza jurisprudenței și a practicilor contractuale.

Această ediție este de asemenea actualizată cu propunerea de reformă a răspunderii civile din partea Senatului[4]. Textele principale și hotărârile fundamentale sunt analizate și comentate cu ajutorul unui aparat de note extrem de detaliat, oferind referințe și indicații necesare pentru cercetări ulterioare.

Structura lucrării urmează un format tradițional cu două părți distincte. Prima parte se concentrează pe sursele obligațiilor („*Les sources des obligations*"), în timp ce cea de-a doua analizează regulile generale aplicabile tuturor obligațiilor („*Les règles communes à toutes les obligations*").

Trebuie remarcat că există un dezechilibru evident în ceea ce privește numărul de pagini între cele două părți ale lucrării, cu 728 de pagini în prima parte și doar 156 de pagini în cea de-a doua parte.

Acest dezechilibru se reflectă și în structura conținutului celor două părți. Deși ambele părți conțin câte patru capitole, primele patru capitole din prima parte sunt împărțite în două titluri principale, pe când în parte a doua nu regăsim niciun titlu.

Introducerea[5] lucrării este laborioasa și se dezvoltă pe 54 de pagini. Dorind un început lin autorii pornesc studiul printr-o aducere aminte a noțiunii de patrimoniu și de drepturi patrimoniale, dar și cu o caracterizare a relațiilor economice între persoane și cele de familie.

Apoi, este explicat cititorului cele trei posibile înțelesuri ale termenului de „*obligației*", respectiv un sens larg sau general adică acela de „*îndatorire*" („*devoir*"), un sens financiar ori de „*act scris (instrumentum) care constată o datorie*"[6] și un sens juridic restrâns, anume „*raportul juridic dintre creanțier și debitor*"[7].

Mai departe, în introducere găsim o clasificare a obligațiilor potrivit mai multor criterii prea bine cunoscute și de doctrina română, cum ar fi după obiectul obligațiilor (*a da, a face ori a nu face*), obligații de mijloace ori de rezultat, în natură ori prin echivalent (*sumă de bani*), în funcție de surse/izvorul lor[8].

---

[3] https://www.theses.fr/1998MON10039

[4] *Réforme de la responsabilité civile*, https://www.senat.fr/leg/exposes-des-motifs/ppl19-678-expose.html

[5] Ph. Malinvaud, M. Mekki si J-B. Seube, Droit des obligations, 17 ed, LexisNexis, Paris, 2023, p. 1 și urm.

[6] *Ibidem*, p.3.

[7] *Ibid.*, p. 4.

[8] De precizat că după reforma Codului civil francez din 2016, găsim o clasificare tripartidică a izvor de obligații: actele juridice, faptele juridice si obligațiile legale.

O particularitate a acestei introducerii este analiza factorilor care au permis evoluția dreptului obligațiilor. În acest sens, se pot cita pe lângă regulile morale[9] și cel economic și politic[10], factorul european. Acest din urmă factor are cel mai mare impact asupra dreptului obligațiilor.

Astfel, chiar în absența unui drept european specific obligațiile civile, Uniunea Europeană influențează domeniul dreptului obligațiilor prin intermediul directivelor sale care sunt transpuse în legislația națională.

Desigur că pe lângă prezentarea tendințelor europene în vederea realizării un Code european al contractelor și, mai larg, al unui Cod european al obligațiilor, autorii revin în planul național și prezintă obiectivele ce au fost urmărite prin Ordonanța nr. 2016-131 din 10 februarie 2016 privind reforma dreptului contractelor, regimul general și probarea obligațiilor[11].

Partea introductiva se încheie prin sublinierea efectelor reformei din 2016 asupra dreptului obligațiilor și anunțarea planului celor doua părți principale ale lucrării.

Prima parte „*Izvoarele obligațiilor*" („*Les sources des obligations*"), este articulată, cum am precizat, pe două titluri principale care analizează *primo* „*Contractul*"[12] („*Le contrat*") și *secundo* „*Obligațiile legale*"[13] („*Les obligations légales*").

Introducerea titlului întâi definește într-o cheie europeană noțiunea de „*contract*". Se arată astfel că spre deosebire de vechea definiție reținută în articol 1101 din Codul civil francez[14] care spunea că prin contract se înțelege „*o convenție generatoare de obligații*"[15], actualul text a abandonat distincția dintre convenție și contract, reținând că se înțelege prin contract „*un acord de voință între două sau mai multe persoane destinat sa creeze, modifice, transmite sau s*ă *stingă obligații*".

După definirea juridică a noțiunii, se face o clasificare a contractului din prisma condițiilor de formare a acestuia și a conținutului.

O atenție deosebita se acordă „*voinței*" părților ca piatră de temelie a contractului[16]. Se menționează că „*acest principiu a dominat dreptul contractelor până la epoca contemporană, unde a pierdut mult din forță, autorii preferând în prezent să vorbească de libertate contractuală, sau, dintr-o perspectivă mai globală, de voluntarism social*"[17].

---

[9] Ex.: „*respectarea cuvântului dat prin care o parte se angajează sa nu rupă unilateral contractul*", Ph. Malinvaud, M. Mekki si J-B. Seube, *op. cit.*, p. 22.

[10] Autorii critică faptul că prin „*trecerea progresivă de la o ordine economică liberală la o ordine economică dirijată a condus la restrângerea libertății contractuale*", *ibid.*, p. 24.

[11] https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000032004939.

[12] Ph. Malinvaud, M. Mekki si J-B. Seube, *op. cit.*, p. 57 și urm

[13] *Ibid*., p. 567 si urm.

[14] Vechiul art.1101 din Code civil francez: „ *Contractul este o convenție prin care una sau mai multe persoane se obligă față de una sau mai multe persoane să dea, să facă sau să nu facă ceva*".

[15] Ph. Malinvaud, M. Mekki si J-B. Seube, *op. cit.*, p. 69.

[16] *Ibid.*, p. 76.

[17] *Ibid.*, p. 86.

Într-o suită naturală, după analiza voinței părților, capitolul întâi cercetează „*Încheierea contractului*” („*La conclusion du contrat*”)[18].

Construit pe trei secțiuni, viziunea pe care o redau coautorii asupra încheierii contractului este una practică, plecând de la descrierea contractelor recurente vieții cotidiene care se încheie de o manieră instantanee, trecând prin prezentarea contractatelor ce necesită un timp de gândire mai lung dar și îndeplinirea unor formalități prealabile și încheind cu formarea contractelor complexe, rod al unor negocieri și discuții precontractuale.

Secțiunea întâi dezbate condițiile necesare încheierii contractului. Într-un prim timp, se face distincția dintre capacitate și putere (sau „*împuternicire*”). Cu alte cuvinte, se caută un răspuns la două întrebări, anume daca o persoana care acționează în nume propriu are capacitatea de a îndeplini acel act ? Și dacă în cazul în care o persoana acționează în numele altei persoane are împuternicirea de reprezentarea dată de aceasta din urmă în vederea îndeplinirii acelui act ?

Așadar lipsa capacității uneia dintre părți deschide posibilitatea exercitării fie a unei acțiuni în nulitate („*action en nullité*”, art. 1147 si 1150 din C.civ.fr.), fie a unei acțiuni în anulare pe motiv de leziune („*action en rescision pour lésion*”, art. 1149 și 1150 din C.civ.fr.).

Cât privește situația în care un cocontractant nu are împuternicirea necesară pentru a reprezenta o altă persoană fizica ori morală, în mod evident contractul încheiat nu poate angaja acea persoana, fiind inopozabil acesteia.

După analiza capacității, lucrarea prezintă în secțiunea a doua noțiunea de „*consimțământ*” între părțile contractului[19]. Căci „*contractul este un acord de voință, este necesar să existe atât de multe consimțăminte câte sunt părți implicate în act, și de consimțămintele să concorde între ele*”[20].

Subsecțiunea este laborioasă, aprofundând formarea și expresia consimțământului examinând schema clasică oferta-acceptare, trecând mai apoi la dezvoltarea regulilor juridice specifice negocierilor contractuale și a caracteristicilor ante-contractelor.

O parte specială este dedicată modului prin care se exprimă consimțământul în situația contactului electronic.

Viciile de consimțământ sunt tratate în partea intitulată „*Calitatea consimțământului*” („*La quialité du consentement*”).

Pe lângă eroare, dol, violentă, coautorii vorbesc despre „*l'insanité d'esprit*” („*Nebunia mintii*”[21])[22]. Autorii francezi consideră că trebuie făcută distincția între nulitatea pentru „*nebunie mintală*” și nulitatea pentru incapacitate, căci, în opinia publicului larg, există tendința de a considera că orice individ cu o minte slăbită este incapabil.

---

[18] *Ibid.*, p. 99 și urm.
[19] *Ibid.*, p. 122 și urm.
[20] *Idem.*
[21] Traducere autor.
[22] Malinvaud, M. Mekki și J-B. Seube, *op. cit.*, p. 165.

Spre deosebire de acțiunile întreprinse de minori și adulții protejați, care pot fi anulate în cazul nerespectării regulilor de protecție, actele săvârșite de persoanele capabile sunt, în principiu, valabile, cu excepția viciilor de consimțământ.

Cu toate acestea, există excepții prevăzute de articolele 414-1 și 414-2 din Codul civil francez care prevăd că în cazul în care, chiar dacă este capabil, contractantul poate fi „*nesănătos mintal*". Principiul este stabilit de articolul 414-1, alineatul 1 din Codul civil francez[23].

Începând cu Ordonanța din 10 februarie 2016, principiul este reamintit sub o formulare ușor diferită în articolul 1129 din codul francez, plasat într-un paragraf intitulat „*Existența consimțământului*".

Cea de-a treia subsecțiune vizează „*Conținutul contractului*"[24]. Consacrat la articolul 1120 din actualul Cod civil francez[25], principiul libertății contractuale trebuie să permită contractanților libertatea de a determina conținutul contractului din moment ce consimțământul lor este „*sănătos și luminat*".

Totuși, libertatea contractuală este limitată prin dispoziții speciale prevăzute în Codul civil francez, în special de ordine publică și bunele moravuri.

Desigur, obiectul contractului mai trebuie să fie licit și moral.

Se impune să subliniem că prin reforma din 2016 s-a suprimat din dispozițiile legale orice referință la noțiunea de „*cauză a contractului*", dar principalele funcții ale acesteia au fost prezervate.

Secțiunea a doua prezinta „*forma*" pe care o poate avea un contract („*La forme du contrat*")[26]. În secțiunea respectivă, se constată că, în ciuda caracterului consensual al contractelor, formalismul a devenit dominant de peste un secol.

Astfel, prin excepție de la principiul consensualismului, unele contracte pentru a fi valabile sunt subordonate îndeplinirii unor formalități (*contractele solemne*) ori remiterea bunului (*contractele reale*).

Desigur, pentru unele contracte forma scrisă este impusă pentru a da valoare de proba actului.

Cea de-a treia secțiune („*Sanction des conditions de formation du contrat*")[27] face vorbire despre sancțiunile ce se aplică în cazul în care normele ce reglementează formarea contractului nu sunt respectate.

Mai precis, se analizează pe de o parte efectele instituției nulității și condițiile punerii în aplicare a acesteia iar, pe de altă parte, se prezintă noile implicațiile ale caducității prevăzute de Ordonanța din 10 februarie 2016.

---

[23] Art. 414-1, al. 1 C.civ.fr.: „*Pour faire un acte valable, il faut être sain d'esprit*" („*Pentru a încheia un act valabil, trebuie să fii sănătos mintal*").

[24] Malinvaud, M. Mekki si J-B. Seube, *op. cit*., p. 246 și urm.

[25] Art. 1102 C.civ.fr.: „*Chacun est libre de contracter ou de ne pas contracter, de choisir son cocontractant et de déterminer le contenu et la forme du contrat dans les limites fixées par la loi (Fiecare este liber să încheie sau nu contracte, să își aleagă cocontractantul și să stabilească conținutul și forma contractului în limitele stabilite de lege; La liberté contractuelle ne permet pas de déroger aux règles qui intéressent l'ordre public* (*Libertatea contractuală nu permite derogări de la normele de ordine publică*."

[26] Ph. Malinvaud, M. Mekki si J-B. Seube, *op. cit.*, p. 365 și urm.

[27] Ph. Malinvaud, M. Mekki și J-B. Seube, *op. cit.*, p. 383 și urm.

Capitolul doi din prima parte a lucrării prezintă efectele contractului („*Les effets du contrat*”)[28]. Precum în dreptul român, se prezintă în mod clasic semnificația principiului forței obligatorii a contractului și întinderea efectelor sale în timp.

Într-un secund timp, efectele contractului față de terți sunt puse sub lupa analizei juridice. Se discută așadar despre opoziția față de terțele persoane a obligațiilor ce rezultă din contract, însă și despre opoziția actului de transfer de proprietate.

O atenție deosebită se acordă cesiunii contractului („*La cession de contrat*”) în cea de-a treia secțiune a capitolului[29]. Se subliniază în acest sens necesitatea unui înscris sub sancțiunea nulității a actului de cesiune și, mai mult, exteriorizarea explicită în contract a acordului de a ceda[30].

Primul titlu se încheie prin caracterizarea dificultăților care pot apărea pe durata executării contractului („*Les difficultés d'exécution du contrat*”)[31]. Sursa dificultăților este identificată ca fiind neexecutarea contractului de către unul dintre cocontractanți fie pentru că nu mai poate să execute obligațiile asumate, fie pentru că nu mai dorește acest lucru.

Remediile juridice la aceste blocaje sunt identificate în Codul civil francez ca fiind revizuirea contractului, executarea forțată în natură sau prin echivalent, reducerea prețului, rezoluțiunea contractului. Plus, se expune mecanismul juridic de punere în aplicare a răspunderii contractuale.

Titlul secund privește „*Obligațiile legale*” („*Les obligation légales*”)[32]. Conținutul titlului creionează în mod particular obligația de a repara prejudiciul injust cauzat celeilalte părți.

Se evocă și prezintă deci acțiunea în responsabilitate civilă, respectiv subiecții acțiunii, instanța competentă, cauza cererii în fața judecătorului civil (angajarea răspunderii contractuale sau delictuale) sau penal, cât și prescrierea acțiunii.

După analiza condițiilor de formă, coautorii cursului atacă condițiile de fond privind angajarea a răspunderi civile (delictuale)[33]. Ca și în dreptul nostru național, pentru a putea fi angajată răspunderea civilă extracontractuală este necesar să se

---

[28] *Ibid.*, p. 419.

[29] *Ibid.*, p. 478 și urm.

[30] Art. 1216 C.civ.fr.: „*Un contractant, le cédant, peut céder sa qualité de partie au contrat à un tiers, le cessionnaire, avec l'accord de son cocontractant, le cédé (O parte contractantă, cedentul, poate ceda calitatea sa de parte la contract unui terț, cesionarul, cu acordul părții sale contractante, cesionarul). Cet accord peut être donné par avance, notamment dans le contrat conclu entre les futurs cédant et cédé, auquel cas la cession produit effet à l'égard du cédé lorsque le contrat conclu entre le cédant et le cessionnaire lui est notifié ou lorsqu'il en prend acte (Acest acord poate fi dat în prealabil, în special în contractul încheiat între viitorul cedent și cesionar, caz în care cesiunea produce efecte față de cesionar în momentul în care contractul încheiat între cedent și cesionar îi este notificat acestuia sau când acesta ia act de el).La cession doit être constatée par écrit, à peine de nullité (Cesiunea trebuie să fie consemnată în scris, în caz contrar fiind nulă și neavenită).*”

[31] Ph. Malinvaud, M. Mekki și J-B. Seube, *op. cit.*, p. 478 și urm.

[32] *Ibid.*, p. 569 și urm.

[33] *Ibid.*, p. 600 și urm.

îndeplinească în mod concomitent următoarele condiții: existența unei acțiuni ilicite, existența unui prejudiciu suferit, stabilirea unui legătură de cauzalitate între acțiunea care a cauzat prejudiciul și prejudiciul în sine, precum și confirmarea vinovăției persoanei responsabile pentru acțiunea generatoare de prejudiciu.

A doua parte a „*Dreptului obligațiilor*" este axată în jurul regulilor comune a tuturor obligațiilor („*Les règles communes à toutes les obligations*")[34].

Descoperim în corpul acestei secunde părți caracterizarea obligațiilor condiționate și la termen. Se evocă situația în care ne regăsim în caz de plutărite de obiecte ori de subiecți ai contractului.

Apoi, se comentează științific modurile prin care obligațiile asumate pot fi executate, respectiv voluntar ori prin punerea în aplicarea a executării forțate.

În mod clasic, studiul profesorilor Ph. Malinvaud, M. Mekki și J-B. Seube se încheie prin arătarea manierei prin care se stinge o obligație (*novația, confuziunea, remiterea de datorie* și *prescripția extinctivă*).

În concluzie, putem spune ca ultima ediție a „*Droit des obligations*" confirmă așteptările juristului civilist modern. Coautorii conjugă prin comparație de o manieră excepțional dispoziții relative obligațiilor din vechiul Cod civil francez cu noile norme aduse prin reforma din 2016.

Mai mult decât atât, această lucrare oferă posibilitatea de a realiza o primă evaluare a aplicării acestei reforme semnificative prin analiza jurisprudenței recente și a practicilor contractuale actuale. Astfel, cititorii vor putea înțelege modul în care noile reglementări au fost aplicate în practică și vor putea obține o imagine clară a modului în care acestea influențează domeniul dreptului obligațiilor.

Această abordare comprehensivă face din această lucrare o resursă valoroasă pentru profesioniștii din domeniul dreptului și pentru toți cei interesați de evoluția acestui domeniu important.

[34] *Ibid.*, p. 813 și urm.

Les violences interpersonnelles dans les lieux de privation de liberté, Le Controleur général des lieux de privation de liberté, Editions Dalloz, 2020, 167 pag.

Dr. Aura PREDA∗

Volumul *Les violences interpersonnelles dans les lieux de privation de liberté,* apărut în Franța, la Paris, de curând, este alcătuit din trei capitole, precedate de două secțiuni. Prima dintre acestea se referă la definirea și atribuțiile instituției *Controleur général des lieux de privation de liberté,* iar cea de-a doua este *Introducerea.* La nivelul fiecărui capitol analizat există mai multe secțiuni, dar și *Recomandări,* în funcție de aspectele constatate. Lucrarea se finalizează cu Concluzii și Cuprins.

Revenind la cronologia Cuprinsului, remarcăm o amplă prezentae a instituției Controlorul general al locurilor de privare (CGLPL). Aceasta este definit ca o autoritate administrativă independentă. Deși a fost înființat conform legii din 30 octombrie 2007 ca urmare a adoptării în Franța a protocolului opțional la Convenția națională împotriva torturii și a altor pedepse sau tratamente crude, inumane sau degradante, CGLPL a devenit activ din iunie 2008, dar primul conducător a fost Doamna Adeline Hazan numită în 2014 pentru un mandat de șase ani.

În ceea ce privește misiunea esențială a Controlorului General este de a asigura respectarea drepturilor fundamentale ale persoanelor de libertate, fie că se află în închisoare, în custodia poliției, într-o unitate de sănătate mintală, într-un centru de reținere pentru străini sau în închisorile unui tribunal, într-un centru educativ închis pentru minori sau în orice alt loc în care oamenii sunt supuși deciziei unui judecător sau a unei autorități administrative.

Concret, această autoritate administrativă independentă se asigură în mod concret că sunt respectate o serie de drepturi, precum dreptul la viață, la integritate fizică și psihică, implicit nesupunerea la tratamente inumane sau degradante, de asemenea. CGLPL îi revine, deopotrivă, și sarcina de a asigura un echilibru just între respectarea drepturilor fundamentale ale persoanelor și considerentele de ordine publică și morală, în special în ceea ce privește dreptul la viață privată și familială, la muncă și formare, accesul la îngrijire, precum și libertatea de expresie, conștiință și gândire.

∗ Cercetător ştiinţific grad IIII, Institutul de Cercetări Juridice „Acad. Andrei Rădulescu” al Academiei Române; aurapreda7@yahoo.ro

STUDII ŞI CERCETĂRI JURIDICE, an 12 (68), nr. 4, p. 587–592, Bucureşti, octombrie–decembrie, 2023

DOI: 10.59277/SCJ.2023.4.09

La fel de importantă pentru îndeplinirea misiunii este și examinarea condițiile de muncă ale personalului și altor persoane care intervin în aceste stabilimente, căci aceste condiții pot avea consecinţe directe asupra tratamentului persoanelor private de libertate.

Totuși pentru a cunoaște realitatea din aceste medii și pentru a-și atinge aceste multiple și importante atribuții CGLPL poate vizita, în orice moment, orice loc de pe teritoriul francez unde oamenii sunt închiși pentru a verifica condițiile de viață ale persoanelor private de libertate și pentru a investiga starea, organizarea și funcționarea acelei unități. Persoanelor desemnate pentru a efectua aceste controale li se permite accesul în toate spațiile enumerate anterior și pot vorbi în mod confidențial cu persoanele private de libertate, precum și cu personalul și cu orice părți interesate care intervin în aceste medii.

În urma acestor controale, ca parte a misiunii sale, CGLPL poate emite o serie de documente. Unele se pot concretiza în recomandări oferite autorităților publice, în rapoarte întocmite la finalul fiecărei vizite la aceste unități. Controlorul General poate decide să publice în Jurnalul Oficial recomandări specifice uneia sau mai multor unități, precum și opinii generale cu privire la o problemă transversală. Toate aceste documente sunt disponibile pe site-ul web al instituției (www.cglpl.fr).

În sfârșit, CGLPL poate fi contactat de orice persoană fizică (și persoane juridice al căror obiect de activitate este corelat cu drepturile omului); controlorii centrului de trimitere procesează scrisorile trimise direct de persoanele private de libertate și cei apropiați prin verificarea situațiilor semnalate și efectuând investigații, la fața locului dacă este cazul, pentru a încerca să ofere un răspuns la problemele ridicate, dar și pentru a identifica eventualele disfuncționalități. Mai mult, dacă apreciază că este necesar, pot să propună recomandări pentru a preveni orice încălcare ulterioară a vreunui drept fundamental.

Această autoritate administrativă independentă a observat din ce în ce mai multă violență între oameni pe de o parte, în urma vizitelor efectuate, pe de altă parte datorită sesizarilor înregistrate. Deseori, violența este un punct nodal, fie se află la originea măsurii privării de libertate, fie însăși privarea de libertate este cea care provoacă o reacție violentă. Violența se prezintă astfel ca un punct comun în toate locurile pe care CGLPL trebuie să le controleze. În baza experienei acumulate, CGLPL intenționează să evidențieze analize, observații și recomandări referitoare la violența interpersonală în toate locurile de privare de libertate, dintr-o perspectivă transversală, fiind interesat de împărtășirea celor mai bune practici observate.

Întrucât tipologia violențelor este destul de amplă CGLPL a hotărât să efectueze controalele la următoarele: actele comise împotriva persoanelor, adică atacuri fizice și psihice cauzate de comportamente de dominare sau aservire prin folosirea forței fizice (bătăi, viol, tortură etc.), a forței verbale și psihologice, logice (insulte, ordine paradoxale, privare de drepturi, insulte, abuz de putere etc.), cu sau fără arme, individuale sau colective sub formă de încăierare etc., care caracterizează diverse infracțiuni, infracțiuni sau contravenții (omucidere, viol, violență, agresiune și agresiune, hărțuire, ultraj, amenințări etc.).

Deoarece în locurile de privare de libertate coexistă două categorii de persoane: persoanele private de libertate pe de o parte și personalul sau cei care intervin (părțile interesate), se pot distinge patru tipuri de interacțiuni: persoane private de libertate faţă de personal sau părțile interesate; personalul sau părțile interesate față de persoane private de libertate; persoanele private de libertate față de alte persoane private de libertate; membrii personalului față de alți membri ai personalului.

Autorul prezintă o serie de exemple practice, inclusiv citate din declarațiile persoanelor cu care au interacționat în cadrul acestor medii închise, aspecte ce se regăsesc și în rapoartele de activitate tematice ale autorității.

Practic, fiecare dintre locurile controlate se confruntă, într-o măsură sau alta, cu aceste realități. De altfel, violența în închisori, între deținuți sau între deținuți și personal a făcut obiectul multora dintre studiile naționale și internaționale. Ele arată că multe violențe au loc fără o prealabilă dispută interpersonală, acestea fiind direct legate de efectele detenției.

Un prim capitol este dedicat analizei etimologiei acestor tipuri de violențe. Așadar, constatările efectuate în cadrul vizitelor de control și interviurilor cu profesioniști, precum și cu persoanele private de libertate au arătat originea multifactorială a episoadelor de violență care au loc în locurile de privare de libertate. În ceea ce privește particularitățile acestor factori, unii sunt declanșatori (ex. promiscuitatea, izolarea și restricții ale libertății), singuri sau în combinație (ex. suprapopularea), sunt recunoscuți și se regăsesc în mod similar în locuri diferite.

Încercând o altă abordare ierarhică a acestor factori, reținem că o primă serie de factori este legată de izolarea și restricții ale libertății. O a doua serie este legată de relațiile care se formează între oamenii din aceste locuri. În fine, aprecizază CGLPL, riscul violenței trebuie avut în vedere încă din primele momente ale măsurii privative de libertate.

O altă perspectivă abordată în capitolul al II-lea este legată de constatarea că violența este insuficient înregistrată și analizată. S-a observat că recensământul actelor de violență variază în funcție de instituții, dar observația predominantă este aceea a unei subraportări a evenimentelor. Motivele pentru aceasta subraportare sunt multiple și diferă, în funcție de instituție și organizarea acesteia, de importanța acordată acestor fapte, de calificarea acestora, de consecințele acestor declarații pentru personal și victime, instrumentele puse la dispoziție fiecareia dintre aceste categorii de persoane etc.

Analiza nu ar fi completă dacă s-ar reduce doar la enumerarea unor eventuali factori, de aceea trebuie luate în considerare și obstacolele care apar în calea sesizărilor potențiale semnalate de către persoanele private de libertate. Se accentuează aici, riscului de represalii pentru acestea, asociat cu probabilitatea unor consecințe negative din partea instituției și a personalului acesteia.

Autorul prezintă detaliat tot în acest al doilea capitol cum se realizeaza practic recensământul actelor de violență la nivelul următoarelor ministere : Ministerul de Interne, Ministerul Acțiunii și al conturilor publice (includ vămile), Ministerul Justiției, Ministerul Sănătății.

O altă secțiune din acest capitol este dedicată Analiza fenomenelor violente în mai multe tipuri de stabilimente, respectiv instituții de sănătate mintală (servicii de psihiatrie), penitenciare, alte locuri privative de libertate. Următoare secțiune atrage atenția asupra ineficienței luării în considerare a victimei și a agresorului, punctând aspecte precum relevanța actului de violență, depunerea plângerii și accesul la autoritățile exterioare, modul în care sunt protejate victimele private de libertate (cum este înțeleasă și recunoscuta ca victimă, adăposturile disponibile, cum este protejată după victimizare), dar și cele care provin din rândul personalului. Deopotrivă, CGLPL este preocupat de modul în care sunt tratați autorii violențelor, tratament diferențiat în funcție de stabilimentul închis: servicii de psihiatrie (unde se disting trei tipuri de situații – care impun măsuri de siguranță), în penitenciare.

Practicile identificate în detenție, după un act de violență împotriva unui supraveghetor sau a altui deținut, persoana este sancționată de către comisia de disciplină, cu plasarea într-o celulă de disciplină eventual plasare într-o celulă de izolare, înainte de a fi, dacă este necesar, transferată într-o altă unitate. Personalul instituției penitenciare poate decide prezentarea în fața Comisiei de disciplină pe presupusul autor al violenței și, în cazurile cele mai grave, să fie sesizat Procurorul Republicii. În cazul în care șeful unității decide să ia măsuri disciplinare, se recurge la o procedură comună care presupune posibilitatea ca autorul să fie asistat de un avocat. Decizia membrilor Comisiei de disciplină se va baza pe informații din mai multe surse: elemente aduse de persoana deținută și avocatul acesteia, mai rar, înregistrările de supraveghere video, dar probatoriul este incomplet. Vizionarea înregistrărilor video ar trebui să fie posibilă în timpul ședinței comisiei disciplinare, astfel încât părțile interesate din comisie să fie conștiente. Culpele și aplicarea sancțiunilor disciplinare persoanelor deținute au fost modificate în 2019.

În cazul în care autorul violenței este membru al personalului de supraveghere există de asemenea o procedură administrativă și una judiciară. Aceste cazuri sunt mai rare căci există o viziune deformată solidarității cultivate între profesioniști, solidaritate care este în strânsă legătură și cu păstrarea reputației instituției/a locului de muncă.

Ultimul capitol, cel de-al III-lea este focusat pe *Suportul de natură a preveni violențele*. O primă secțiune este dedicată *Implicării persoanelor private de libertate în îngrijirea lor ajută la reducerea violenței*

Autorul consideră că este importantă informarea persoanelor private de libertate. Tocmai de aceea, CGLPL se străduiește să verifice dacă oamenii sunt informați cu privire la statutul lor, la drepturile lor și privind mijloacele efective pentru a le implementa. Totuși, în toate locurile, controlorii au observat că informarea persoanelor private de libertate este lacunară, rareori drepturile sunt explicate pe înțelesul destinatarilor. De aceea, el consideră că asigurarea unor condiții demne contribuie la prevenirea violențelor, umanizarea încarcerărilor, amenajarea corespunzatoare a stabilimentelor, inclusiv arhitectural, diversificarea activităților și a accesului la acestea. Lucrurile sunt mai complicate atunci când CGLPL vorbește despre controalele la serviciile medicale și din cauza eterogenității modalitățile de notificare a drepturilor

pacienților plasați prin constrângere. O secțiune separată este dedicată formării profesioniștilor cu privire la calitatea relațiilor interpersonale pentru evitarea violențelor. Acest proces debutează cu procesul recrutării (fie că vorbim despre polițiști, jandarmi, vameși, supraveghetori, educatori sau asistente), apoi este la fel de importantă formarea inițială (școlile, specializările și cursurile de perfecționare/formare continuă) și, deopotrivă, tutoriatul în cazul spitalelor de psihiatrie. Un alt aspect care este prezent în toate profesiile este deontologia profesională deoarece calitățile etice sunt supuse la proba uzului de forță uneori.

Principalele concluzii se raportează la modul de funcționare a locurilor de privare de libertate care pot favoriza violența interpersonală, dar această violență nu este considerată inevitabilă și nu este inevitabilă datorită unor indicii multifactoriale, pe baza cărora este posibil să acționeze.

Tocmai de aceea, CGLPL recomandă o atenție deosebită asupta unui număr de aspecte care concură la reducerea violenței interpersonale în majoritatea stabilimentelor privative de libertate și care se pot constitui într-o politică globală.

Aceste aspecte se referă la urmtoarele :

– locurile privative de libertate trebuie să identifice și să cunoască fenomenele de violenţă;

– serviciile trebuie să prevină fenomenele de violență;

– serviciile trebuie să reacționeze atunci când survin violențe.

În finalul volumului toate cele 30 Recomandarile CGLPL inserate de-a lungul capitolelor și secțiunilor au fost grupate în aceasta parte a volumului.

Primele patru recomandări vizează urmatoarele aspecte: (1) Întrucât promiscuitatea este un factor de violență, orice persoană privată de libertate trebuie să poată beneficia de cazare individuală dacă dorește; (2) Activitățile cotidiene, în special cele legate de igienă, trebuie să poată fi efectuate fără vedere și fără a deranja pe ceilalți; (3) Locurile de privare de libertate trebuie să permită accesul liber în spațiile comune, inclusiv în aer liber, pentru a promova relațiile sociale sau, dimpotrivă, pentru a detașa temporar din grup. Acestea trebuie plasate sub protecția profesioniștilor; (4) Locurile de privare de libertate trebuie menținute în perfectă stare de funcționare, cu respectarea standardelor de sănătate și curățenie.

Alte recomandări se referă la :

– Regulile de funcționare și organizare a privării de libertate trebuie să facă obiectul unei analize pentru a identifica punctele care cresc riscul violențelor la nivelul interpersonal, în vederea corectării acestora (Recomandarea 6);

– La sosirea într-un loc privativ de libertate, violența sau vulnerabilitatea unei persoane trebuie evaluate, iar măsurile de protecție necesare trebuie luate imediat (Recomandarea 7);

– Evaluarea individuală a riscurilor de violență și a vulnerabilității persoanelor private de libertate trebuie actualizată pentru a nu le supune unor condiții sistematice, stigmatizante sau inacceptabile de acuzare (Recomandarea 8);

– În măsura în care orice formă de constrângere fizică constituie violență împotriva persoanelor care sunt supuse acesteia, ea nu poate fi utilizată decât în

cadrul reglementărilor de referință și ca ultimă soluție, după implementarea unor mijloace alternative (Recomandarea 10).

Recomandarea 14 are următoarea formulare: „*Toate persoanele găzduite sau care lucrează într-un loc privativ de libertate trebuie să știe exact cum să se raporteze la un act de violență. Aceasta raportare trebuie să includă metode de comunicare simple, accesibile și confidențiale, după caz, în afara canalului ierarhic*”.

De la momentul semnalării unui incident violent între persoane, datele de supraveghere video trebuie extrase și păstrate atâta timp cât este necesar pentru proceduri se prevede în Recomandarea 16.

Conform Recomandării 20, „*Fiecare pedeapsă privativă de libertate trebuie să prevadă și să implementeze un protocol pentru îngrijirea și sprijinirea victimelor în procesul lor de depunere a plângerii*”.

Încă de la începerea măsurii privării de libertate pe toată durata șederii, persoanele trebuie să aibă informații complete și ușor de înțeles cu privire la statutul lor, drepturile și condițiile de funcționare sau de viață ale locurilor în care sunt deținute (Recomandarea 21).

Recomandarea 26 se referă la pregătirea personalului de specialitate: „*Pe parcursul formării inițiale, personalul din locurile de privare de libertate trebuie să beneficieze de formare specifică referitoare la prevenirea violenței. Răspunsurile la violență nu trebuie să se limiteze la controlul fizic*”.

Un aspect foarte interesant este propus prin Recomandarea 28, respectiv „Spații de reflecție multiprofesională trebuie create în orice loc care să ofere îngrijire persoanelor private de libertate, pentru a discuta întrebările etice și deontologice ridicate de practicile cotidiene”.

Recomandarea 29 are în vedere pregătirea personalui: „Formarea continuă a personalului din locurile de privare de libertate trebuie să propună o ofertă țintită și consecventă referitoare la prevenirea și gestionarea violenței, accesibilă la intervale regulate, pentru a le permite să își actualizeze cunoștințele și, astfel, să își diversifice practicile”. Ultima Recomandare, nr. 30 privește tot personalul, adică: 0132*În toate locurile de privare de libertate, personalul trebuie să poată discuta despre experiența și practica profesională cu un terț, într-un cadru neierarhic (grup de discuții, analiză de practică, supraveghere, psiholog de muncă etc*.)”.

Mare parte dintre Recomandările prezentate aici, cu atât mai mult cu cât sunt sinteza unor controale realizate prin mai multe modalități de investigație de către CGLPL ar putea fi valorificate și în țara noastră.

Apreciem informațiile din acest volum valoroase nu numai pentru profesioniștii din sistemul penitenciar românesc, pentru profesorii de la facultățile de Drept (mai ales cei care predau Drept execuțional penal), cercetătorii acestui vast domeniu, pentru studenți și masteranzi, persoane deținute și aparținătorii persoanelor deținute din diferite stabilimente, dar, deopotrivă pentru decidenții politici.